

Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій
Науково-технічна бібліотека

Вольдемар Рейсіх

Науково-біографічне видання

2020

УДК 664.7:373.36: 929:94(477.74)
ББК Л822:ТЗ(2)(4Ук-4Од)-8
Б 61

Білявська Н. П. Вольдемар Рейсіх: наук.-біогр. вид. / Н. П. Білявська, Л. П. Єр'оміна, І. І. Зінченко ; Одес. нац. акад. харч. технологій, Наук.-техн. б-ка ; за ред. М. А. Шевчука, І. І. Зінченко, Є. О. Кам'єнєвої. – Одеса, 2020. – 161 с.

Пропонована увазі читачів книга присвячена одному із засновників нашої академії – інженеру-технологу Вольдемару Георгійовичу Рейсіху (1876–1919), який очолював Одеську школу борошномелів (1903–1907) і організоване на її базі Одеське млиново-технічне училище (1909–1919).

Будучи надзвичайно цілеспрямованою, енергійною і працьовитою людиною, В. Г. Рейсіх, за підтримки професійних та громадських організацій країни, Півдня України та Одеси, а також незмінної допомоги Опікунської ради забезпечив надійний розвиток очолюваного ним навчального закладу. Значною мірою йому належить заслуга в перебудові Школи у середньотехнічний навчальний заклад та створенні фундаментальних передумов для реорганізації Млиново-технічного училища у вищий навчальний заклад, що згодом і сталося.

В історію Одеси Вольдемар Георгійович увійшов не тільки як авторитетний професіонал, але і як активний та результативний громадський діяч. Насамперед це його участь в боротьбі за права етнічних німців, які утискувались з початком Першої світової війни і під час політичних баталій після повалення самодержавства в країні. В. Г. Рейсіх був заступником голови ЦК німецьких колоністів Причорномор'я і на цій посаді зробив вагомий внесок до об'єднання німецького населення Півдня України в єдиний Союз.

Дане видання призначене історикам, краєзнавцям, працівникам харчової промисловості, викладачам харчових ЗВО, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться історією зернопереробної промисловості та історією нашого міста.

В. Г. Рейсхъ.

Присвячується 145-річчю з дня народження

Я глубоко верю, что и дальше всем нам дорогое Училище будет расти и крепнуть и, возможно, что наступит время, когда на месте маленькой школы будет функционировать крупное учебное заведение по Хлебопромышленной специальности, в котором будет сосредоточено все, что знает мир о зерне, муке, машинах для переработки зерна и предприятиях в области хлебного дела. ... мы все должны стремиться к достижению этой конечной цели.

Передмова

Сьогодні Одеська національна академія харчових технологій – багатопрофільний вищий навчальний заклад, визнаний лідер в галузі наукових досліджень та підготовки інженерних кадрів. За свій довгий, більш ніж віковий шлях технічний навчальний заклад неодноразово реформувався, розширюючи профіль підготовки фахівців, змінюючи рівень та структуру, відповідно й назву. За весь час своєї діяльності ЗВО ніколи не припиняв випуск кваліфікованих кадрів для зернопереробної промисловості. Недарма одесити багато років називали його борошномельним інститутом.

А все починалося зі школи борошномелів. На самому початку ХХ століття, 20 жовтня 1902 р., було засновано фактично перший* в Російській імперії спеціалізований навчальний заклад з підготовки техніків для борошномельної промисловості країни.

Перший директор Одеської школи борошномелів – професор Харківського Технологічного Інституту, відомий вчений в галузі машинобудування Володимир Сергійович Кнаббе. Його переведено з Міністерства Народної Освіти в навчальний відділ Міністерства Фінансів, у віданні якого перебувала школа, «для виработки положения о школе мукомолов в Одессе и для организации самой школы».¹ В. С. Кнаббе блискуче впорався з цим завданням, і в лютому 1903 р., як писали одеські газети, *«сложил с себя обязанности директора мукомольной школы»*² та поїхав з міста.

Наступний період становлення та розвитку Одеської школи борошномелів і заснування на її базі млиново-технічного училища пов'язаний з іменем Вольдемара Георгійовича Рейсіха – інженера-технолога, випускника Ризького Політехнічного Інституту, потомственого борошномела. Він був директором школи, а згодом училища за весь період діяльності цього навчального закладу до встановлення радянської влади у місті.

Під керівництвом В. Г. Рейсіха, якого постійно підтримували Опікунська рада Одеської школи борошномелів, представники борошномельної промисловості країни в особі З'їздів борошномелів та прогресивна громадськість міста, навчальний заклад зростав, зміцнювався, набував авторитету. Багато в чому, завдяки наполегливості директора, борошномельна школа була реформована в Одеське млиново-технічне училище.

*У 1892 р. було відкрито Московську школу борошномелів, але вона готувала кадри тільки для потреб Товариства «Антон Эрлангер и К^о», яке її заснувало.

З реорганізацією навчального закладу значно збільшується прийом учнів, удосконалюється навчально-методична робота, розширюється матеріально-технічна база, отримує розвиток наукова діяльність, спрямована на дослідження якості зерна і борошна та їх зв'язку з якістю хліба, дослідження різних сортів пшениці, як з точки зору інтересів борошномельної промисловості, так і експорту продукції.

Своїм прагненням заповнити прогалини у спеціальній навчальній літературі В. Г. Рейсіх підготував навчальні посібники, видані як додаток до журналу «Мельник»: «Помолы русских мельниц» (Одесса, 1911), «Зерно, его хранение и очистка» (Одесса, 1913), «Монтаж русских мельниц» (Одесса, 1915). Доступно викладені, вони широко використовувалися не тільки учнями, а й працівниками борошномельної промисловості країни. Дані книги – перші праці з млинарства, видані в нашій академії.

Про успіхи навчального закладу тих часів свідчить висока нагорода – Мала золота медаль на Першій Всеросійській борошномельній виставці (Петербург, 1909).³

У зв'язку з підйомом усіх напрямків діяльності та постійним збільшенням кількості вступників у 1914–1915 рр. постає питання щодо перетворення училища в Хлібопромисловий інститут. У вищому навчальному закладі передбачали організувати підготовку та випуск не лише техніків борошномельної справи, а й кваліфікованих фахівців з технології зерна та хліба, а також з усіх питань, пов'язаних з хліботоргівлею.⁴ Саме Вольдемар Георгійович Рейсіх був одним з ініціаторів такої ідеї й активно втілював її у життя. На жаль, спочатку Перша світова війна, а згодом події, що призвели до зміни влади, надовго перенесли вирішення цього питання.

Мине ще не один рік, і міцний фундамент спеціалізованого навчального закладу послужить основою для організації у 1922 р. Одеського технікуму технології зерна та борошна – першого в країні вищого навчального закладу даного профілю.⁵

На протязі 18 років Одеська школа борошномелів та засноване на її базі Одеське млиново-технічне училище здійснили 15 випусків, що надали промисловості країни 292 техніків борошномельної справи. Більша частина випускників, які закінчили цей навчальний заклад, працювали за фахом.⁶

Інженер-технолог В. Г. Рейсіх лишився в історії Одеси не тільки як керівник технічного навчального закладу, а й як відомий громадський діяч. На сторінках одеської преси ми бачимо його у складі Одеського Відділення Імператорського Російського Технічного Товариства, Пересипського Санітарного Товариства, серед учасників З'їздів борошномелів – Всеросійських та Чорноморського регіону – та інших громадських організацій.

Визначна його заслуга у боротьбі за права німецького населення імперії, в першу чергу – на Півдні України. Його активна діяльність щодо об'єднання етнічних німців в єдиний Союз відображена не лише на сторінках одеської німецько- та російськомовної преси, а й у працях вчених України та інших країн.

Трагічна доля багатьох членів родин Рейсіхів та Проппів*, та й самого В. Г. Рейсіха, змушують замислитися та глибоко зайнятися вивченням питань, пов'язаних з історією і культурою національних меншин у сьогоденні України, щоб уникнути помилок минулого.

Значної допомоги у роботі над книгою, яка присвячена професійній та громадській діяльності поволзького німця В. Г. Рейсіха, нам надали праці та консультації найавторитетніших одеських істориків Ельвіри Германівни Плеської-Зебольд, Миколи Андрійовича Шевчука, Лілії Григорівни Білоусової та інших. Ми спиралися також на праці відомих вчених, серед яких доктор Альфред Айсфельд – директор Інституту німецьких та східноєвропейських досліджень, Ігор Рудольфович Плеве – доктор історичних наук, професор, ректор Саратовського державного технічного університету, Аркадій Адольфович Герман – доктор історичних наук, професор кафедри вітчизняної історії та історіографії Саратовського національного дослідницького державного університету імені М. Г. Чернишевського та інших.

В процесі роботи ми досліджували не лише друковані, а й документальні матеріали. Зверталися до обласних архівів України – Одеського, Полтавського і Хмельницького, Національного архіву у Коледж-Парку (США), Федерального архіву в Берліні (ФРН), Архіву менонітської спадщини у Вінніпезі (Канада).

Досить плідною виявилася наша участь в Форумі «Німці Поволжя». Багато хто з учасників Форуму – [MaximHefePropp](#) (М. Ю. Дворецький), Костянтин, [Alexander-57](#), Victor-2, alba, elena-60, А. Шпак та інші відгукнулися на наші запити, допомогли зорієнтуватися у напрямку пошуку окремих подій та персоналій, надали наявні в них відомості.

Ми також вдячні співпрацівникам Одеської національної наукової бібліотеки та Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за незмінну допомогу у пошуку цікавих для нас матеріалів.

Особливу подяку висловлюємо доктору А. А. Айсфельду за надану ним інформацію з фондів Федерального архіву (Bundesarchiv) у Берліні та М. Ю. Дворецькому за фотографії з сімейного архіву.

*Проппи – сімейство Я. Ф. Проппа – батька дружини Вольдемара Рейсіха Євгенії.

Глава I

Витоки

Вольдемар Георгійович Рейсіх народився 19 серпня 1876 р. у м. Камишині Саратовської губернії в родині поселян-власників* лютеранського** віросповідання. Його пращури – німці-колоністи Нижнього Поволжя,*** які прибули у 1768 р.¹ та оселилися на Волзі.

Після опублікування Маніфестів Катерини II від 4 квітня 1762 р. і 22 липня 1763 р. в межах колонізаційної політики Російської імперії, спрямованої до освоєння околиць малолюдних територій, до Поволжя почали прибувати іноземні колоністи. Що стосується національного походження, то були переважно німці, щодо конфесії – лютерани.

Перша група колоністів з 20-ти осіб за власним побажанням була направлена до Астрахані. Надалі здійснювалося заселення колоністами територій, розташованих поблизу Саратова (Нижнє Поволжя) по обох берегах Волги. В період з 1763 по 1773 р. у Поволжі було засновано 105 колоній, в яких оселилися 23,2 тис. колоністів. 60% з них були хліборобами, інші володіли більш ніж 150 різноманітними професіями.²

За основу поділу колоній було взято конфесійний, територіальний та відомчий принципи.

В економічному розвитку німецьких колоній у XVIII ст. можна виокремити два періоди. Перший, складний період становлення – з моменту поселення і до середини 70-х років, коли низка негативних факторів – недоліки в управлінні колоніями, необізнаність колоністів щодо місцевих кліматичних умов, серія посушливих років, пугачовське повстання та напади киргиз-кайсаків – не дозволили створити сприятливі умови для господарської діяльності.

*Цей статус колоністи німецької національності отримали в 1871 р.

**Лютеранство – одна з найстаріших протестантських течій у християнстві. З лютеранством пов'язана поява поняття протестантизм, оскільки саме лютерани почали називати протестантами після їх протесту в Шпайєрі (невелике німецьке місто на Рейні). Основні принципи віровчення лютеранської церкви були сформульовані під час боротьби Мартина Лютера і його сподвижників проти зловживань Римсько-католицької церкви, з однієї сторони, і більш радикальних протестантських рухів – з іншої (анабаптизм, кальвінізм та ін.). Однією з основ протестантизму було усвідомлене сприйняття віри. Важливим етапом залучення до Бога для лютеран і реформатів була конфірмація, яку проходили дівчата та хлопчики в 14 років.⁴

***Поволжя – територія, яка прилягає до середньої та нижньої течії Волги або близько до неї, розташована й економічно тяжіє до неї. В межах Поволжя виділяється підняте правобережжя з Приволзькою височиною та лівобережжя – т. з. Заволжя. Саратовська область відноситься до Нижнього Поволжя.⁵

Німці Поволжя сформувалися як національна група на початку XIX ст. із різношерстних колоністів, які відгукнулися на Маніфести Катерини II та прибули на Волгу в другій половині XVIII ст.

Фото з Форуму «Німці Поволжя»⁶

Другий період – з середини 70-х років, коли після декількох років стабілізації господарського життя у 80-ті роки почалося стаке економічне зростання, яке призвело наприкінці XVIII ст. до створення міцного колоністського господарства.⁷ Зріс добробут як окремих сімей, так і колоній в цілому.

П. С. Паллас, академік Російської АН, у листі Вільному економічному товариству після другого відвідування колоній у 1793 р. відзначив розквіт їхнього становища, особливо протестантських поселень, а також трудову атмосферу, порядок та охайність в них.⁷

Очевидним є зростання кількості колоністів. Лише у період з 1788 р. (5-а ревізія) по 1834 р. (8-а ревізія) населення колоній збільшилося у 3 рази. Згідно з переписом 1897 р. в Поволжі проживало 395,8 тис. німців. Більша їхня частина складалася з селян, колишніх колоністів. Проте до початку XX ст. німецькі діаспори сформувалися практично у всіх більш-менш великих містах Поволжя. Найчисленніша з них була в Саратові. Німці відігравали значну роль не лише в сільському господарстві, а й у промисловості, торгівлі, науковому та культурному житті регіону. Деякі з них займали високі державні пости.

На нагірній стороні Волги для переселення колоністів була виділена територія так званих Камишинських міських земель, де й оселилися пращури В. Г. Рейсіха. Камишин* був інтернаціональним, двомовним містом, не кажучи вже про повіт. У 1859 р. в Камишинському повіті з'явилася вже 51 колонія в п'яти німецьких округах, в яких оселилися вихідці з Саксонії, Гольштинії, Вюртемберга та інших місць Германії.

*Камишин – в теперішній час районний центр Волгоградської області. Одне із найстаріших міст Поволжя, засноване в 1667 р. на лівому березі річки Камишинки. У 1710 р. жителі були переведені на правий берег, де знаходилась фортеця для охорони водного шляху. Камишин став центром повіту, в статусі якого проіснував майже півтора століття.⁹

Основним видом діяльності колоністів, особливо в перші роки, було землеробство. Посівні площі як лівобережжя, так і правобережжя використовувалися, головним чином, для вирощування зернових – жита, пшениці, проса, кукурудзи, вівса. Обсяги та якість вирощуваної пшениці дозволили зробити її основною статтею товарного виробництва більшості колоністських господарств.⁸

Виробництво зерна привело до зародження млинарства. У колоніях будувалися млини, спочатку невеликі, дерев'яні, які використовувалися лише для внутрішніх потреб. Надалі, зі збільшенням посівних площ та збору зернових, розвитком борошномельного виробництва борошно надходило в якості товарної продукції на ринок. Борошномельна справа в колоніях стає найзначнішим за оборотом видом виробництва.

Робота на млині. Фото з Форуму «Німці Поволжя»⁶

Багато німецьких сімей почали вкладати свої кошти в переробку зерна. Серед них були дід та батько В. Г. Рейсіха. У 1844 р. в Камишині, ймовірно, Данилом Рейсіхом був побудований млин, успадкований надалі його сином Єгором*. На момент народження Вольдемара Єгор Данилович володів водяним млином у чотири постави та таким самим вітряком голландського типу.¹⁰

*Одним із синонімів православного імені Єгор є ім'я Георгій. У всіх архівних і друкованих джерелах батько В. Г. Рейсіха проходить під іменем Єгор Данилович, в той час як його син Вольдемар носить ім'я по батькові Георгійович.

Дитячі роки Вольдемара були тісно пов'язані з роботою на млинах – біля жорен, на греблі, за прийманням зерна і відпуском борошна. Він з дитячих років мав можливість слідкувати за розвитком млинарської техніки. Його батько, дуже енергійна і заповзятлива людина, відзначався новаторським підходом, завжди прагнув впровадити у себе на млині усі вдосконалення того часу.

За словами самого В. Г. Рейсіха його вихованці писали: *«Замена жерновов вальцами, замена терочных конусов эврикой, введение вейки Бухгольца, замена ее французской вейкой, введение дунстовейки, замена буратов и цилиндров расцевами, постепенное усовершенствование помола; замена водяных колес турбиною, установка в помощь ей паровой машины и, наконец, замена последней двигателем – вот панорама, которая прошла перед глазами В. Г. [Вольдемара Георгиевича – авт.] еще в бытность его учеником Камышинского реального училища».*¹⁰

Старий Камишин

Млин (праворуч) та будинок німецького поселяннина, купця, члена міської Думи Єгора Даниловича Рейсіха (Райсіха) в Камишині.¹¹ Будинок зберігся до нашого часу. Його можна побачити майже під самим Бородінським мостом біля річки Камишинки.

Будинок Є. Д. Рейсіха, який зберігся до наших днів

Друковані видання початку ХХ ст. вказують, що побудований Рейсіхами у 1844 р. водяний млин був реконструйований у 1897 р. У 1910-ті рр. на цьому підприємстві працювало в 2 зміни 25 (в ін. джерелах – 50) осіб. Вироблялося 9 сортів борошна, добове розмелювання становило 900–1000 пудів. Збут здійснювався на місці, на пониззі Волги та у Петербурзі. Млин був застрахований на 25 тис. крб.¹²

У 1890-ті рр. німці-мірошники взяли під свій контроль не лише виробництво борошна, а і його продаж в Росії. Успіхи саратовських борошномелів в кінці ХІХ ст. високо оцінили на різних промислових виставках.

У самому Камишині на початку ХХ ст. було 26 млинів, з яких 5 належали родині Рейсіхів.¹³ Спираючись на друковані джерела, що характеризують млини Рейсіхів, та матеріали Державного архіву Одеської області (ДАОО), можна припустити, що їх власниками були також брати Єгора Даниловича – Федір та Іван.¹⁴

Таким чином, поряд з такими великими підприємцями борошномельної галузі Поволжя того часу, як Борелі, Рейнеке, Шмідти, Шемякіни, нарощували своє виробництво і представники родини Рейсіхів.

Райсихъ, Ег. Дан. Пар. мукомольн. мельн.
(осн. 1897 г.). Г. Камышинъ. Выраб.
муку ржан. на 4,200 р. и пшеничн. на
135,300 р. Год. произв. 139,700 р. Чис.
раб. 16.

Фото з книги «Список фабрик и заводов Европейской России». (СПб., 1903.)¹⁵

Райсихъ, Ег. Д. Паров. муком. мельн. (1897 г.).
Г. Камышинъ, на рѣчкѣ Камышинкѣ—чис. раб. 17.

Фото з книги «Адресная книга фабрично-заводской и ремесленной промышленности всей России» (СПб., 1905)¹⁶

Мельница Ег. Дан. Райсиха.

Упр. И. Ф. Біеръ, мельн. Е. И. Гладковъ, мех. И. И. Арефьевъ. М. полуавт., суш. съ 1844 г., перестр. въ 1897 г. Пар. маш. «Компаундъ» съ конденс. 85 инд. силъ зав. Галленъ (Выборгъ). 1 водотр. кот. 410 кв. фут. поверх. нагр., 4 вальц. стан. Бюллера, 2 п. камн., 4 разсѣва, 1 нажд. об. А. Эрлангера, 1 тараръ, 1 шет. маш., 4 самов., 2 тріера, 9 цилинд. Отопл.—нефть (Восточ. О-ва). Освѣщ.—электр. Динамо-маш. 55 амп. Рабоч.—20 чел. (2 смѣны). М. перемал. яровую крестьян. и экономич. пшеницу. Суточ. размоль 900—1000 пуд. Сортвъ муки—9. Сбытъ на мѣстѣ, въ Петербургѣ и по низовьямъ Волги. Мѣшки льнян. и джутовые Вязник. фабрики (Г. В. Шиманъ—Саратовъ). Смаз. матер. Гольдмана (Варшава) и Восточ. О-ва. Ремни Циммеръ и Ковалевъ и К^о и Лаповица (Москва). М. застрах. въ Сѣв. Страх. О-вѣ въ 25.000 руб.

Фото з книги «Мукомольное дело в России» (Одесса, 1909)¹²

Райсихъ, Ег. Дан. Г. Камышинъ. Пар.
116.000 п. V. 1907 г.
Райсихъ, Фед. и Ив. Дан. Гор. Камы-
шинъ. Пар. 240.000 п. V. 1907 г.

Фото з книги «Список мукомольных мельниц России в 1908 году. Ч.1» (СПб., 1909)¹⁷

Райсехъ, Ег. Данил., посел. Пар. муком. мельн. г. Камышинъ, устье р. Камышинки. Мука пшен. (218 т. р.) и пр. Год. произв. 238,740 р. Двиг. пар. съ ч. с. 20. Чис. раб. 26.

Фото з книги «Список фабрик и заводов Российской империи» (СПб., 1912)¹⁸

10535. Райсехъ Е. Д., пар.—г. Камышинъ. Осн. 1897 г. Р. 25. Г. о. 140 т. р.
10536. Райсехъ Ф. и Д., пар.—г. Камышинъ. Г. перем. 245 т. пд.

Фото з книги «Фабрики и заводы всей России. Сведения о 31.523 фабриках и заводах» (Киев, 1913)¹⁹

№ 2172. Райсехъ Ег. Дан., паров. муком. мельница. Г. о. 1897.
Мѣстон. г. Камышинъ, устье р. Камышинки.
Двиг. 1 паров. общ. сил. 20 л. с. Раб. 20.
Перемоль пшен.—116.000 п.

№ 2173. Райсехъ Як. Як., паров. мельн.
Мѣстон. с. Саламатино, Камышинск. у.
Перемоль 210.000 п.

№ 2174. Райсехъ Бр-ья Фед. и Ив. Дан., паров. мельница.
Мѣстон. г. Камышинъ.
Перемоль 240.000 п.

Фото з книги «Фабрично-Заводские Предприятия Российской империи (исключая Финляндию)» (Петроград, 1914)²⁰

Важливою умовою для успішної торгівлі було вигідне географічне положення Камишина. Судноплавна Волга відкривала великі можливості для зручної переправи товару. Камишин став важливим пунктом з відправки хліба з Нижнього Поволжя у верхові міста. Із прокладанням залізниці «Тамбов – Камишин», побудованої у 1894 р., та будівництвом мосту через Камишинку у 1896 р. значно виріс промисловий і торговельний потенціал міста, майже подвоїлося його населення. У 1897 р. в Камишині проживало 21 456 осіб, третину з яких складали німці.²¹

На стику ХІХ – ХХ століть Камишин стає економічним центром великого повіту.

Глава II

На шляху до вищої освіти

Навчання в Камишинському реальному училищі

Розвиток виробництва та ринку вимагав вдосконалення у сфері освіти. Слід зазначити, що прибулі поселенці німецької національності, в основному, були грамотними людьми. В будь-якому випадку, замість підпису не ставили хрестик.¹ Згідно з Переписом населення 1897 р. за рівнем грамотності (78,5%) німці в Росії займали третє місце (після естонців та латишів), а кількість німців з освітою вище початкової школи – в 3 рази більше, ніж в інших національностей.²

Проблеми освіти завжди були в центрі уваги громадськості та міської влади Камишина. Активну позицію в цьому питанні займали земські органи. Ще у 1869 р. земське зібрання Камишинського повіту, в якому більше половини місць займали німці-колоністи, розробило план введення загального народного навчання. Враховуючи ситуацію у сфері освіти в Російській імперії, треба віддати їм належне. Закони про загальне навчання, наприклад, в Пруссії та Австрії, були прийняті ще у ХVІІІ ст., в той час як в Росії після обговорень в Державній Думі у 1908–1912 рр. реформу планували завершити в європейській частині до 1918 р., а в повному обсязі, по всій імперії – до кінця 1920-х рр.

Положення про народні училища від 25 травня 1874 р. надавали земству право засновувати школи, фінансувати їх утримання, рекомендувати вчителів та стежити в цілому за розвитком загальноосвітнього процесу. При земських управах створювалися комісії з народної освіти, в яких розроблялися плани розвитку шкільної та позашкільної освіти.

Для того щоб уявити, яку значимість це питання займало в роботі Камишинського повітового земства, досить сказати, що в його бюджеті на 1900 р. витрати на народну освіту становили 30%!²

Історик та етнограф О. М. Мінх в «Историко-географическом словаре Саратовской губернии» (Саратов, 1900) писав: «... Камышинский уезд в отношении грамотности является передовым уездом в сравнении со всеми другими Саратовской губернии. Такой высокий процент грамотности объясняется главным образом значительною численностью немецкого населения ...».³

В кінці ХІХ ст. адміністративні служби, торгові та промислові підприємства як по всій країні, так і в Поволжі, відчували значну потребу в професійних працівниках. В зв'язку з цим в Росії почали відкриватися нові навчальні заклади – реальні училища, що представляли собою середні навчальні заклади. Метою затвердженого у 1872 р. Статуту реальних училищ було «*общее образование, приспособленное к практическим потребностям и к применению технических познаний*»,⁴ маючи на увазі переважно потреби торгівлі та промисловості.

Ініціатива та обґрунтування відкриття нового навчального закладу в Камішині, що належали міському голові купцеві В. П. Портнову та голові повітової земської управи П. Є. Ляуку, були оприлюднені ще у вересні 1873 р. Проте лише у 1877 р. Державна Рада ухвалила рішення заснувати в Камішині шестикласне реальне училище з основним відділенням у двох вищих класах. Урочисте відкриття училища відбулося 14 вересня того ж року.

Приміщення для нового навчального закладу надало земство. Будівля, яка розташовувалася в колишньому маєтку Персидських на Астраханській (нині Республіканській) вулиці, було викуплено за 5700 крб., про що повідомляла газета «Саратовский дневник».⁵ У роки навчання Вольдемара Рейсіха в Камішинському реальному училищі (1889–1895) Астраханська вулиця – центральна вулиця міста.

На початку ХХ ст. для Камишинського реального училища побудували нову простору, красиву будівлю, яка до сьогоднішнього дня прикрашає місто. Проте Вольдемар Рейсіх в цей час був уже далеко від рідних берегів.

Утримання училища забезпечувало земство (7 тис. крб.), місто (6 тис. крб.) та Держрада (10 370 крб.). Незалежно від віри та стану учні вносили плату за навчання – 15 крб., з 1880 р. – 20 крб. Незаможні від сплати звільнялися, хоча таких, як правило, було небагато, проте, при училищі діяло Товариство допомоги нужденним учням.

Викладання в училищі проводилося на високому рівні. Крім гуманітарних та математичних дисциплін, реалісти опановували німецьку та французьку мови, набували навичок малювання та креслення, вчили російську мову та літературу. Усі вихованці перебували під невсипним контролем викладачів – позначався менталітет. Учні, які успішно закінчили повний курс реального училища, отримували атестати та допускалися до вступних іспитів у вищі навчальні заклади.⁴

Студент Ризького Політеху

Закінчивши у 1895 р. Камишинське реальне училище, В. Г. Рейсіх вступає до механічного відділення Ризького Політехнічного інституту (РПІ).⁶ То був перший багатогалузевий технічний навчальний заклад Російської імперії. Заснований у 1862 р. за зразком кращих західних вищих навчальних закладів, Ризький політехнікум незабаром стає одним з найбільших у Європі.

У 1869 р. для Ризького політехнікуму була зведена прекрасна будівля – справжній палац на березі Ризького каналу! Будівлю збудували на бульварі Наслідника за планом професора РПІ Гільбіха (Густав Хілбіг) ним же та архітектором Гессом.⁷ Нині ця пам'ятка архітектури, яка прикрашає місто, – головна будівля Латвійського університету на бульварі Райніса, 19.

Перші 34 роки навчання вели німецькою мовою, що дозволило запросити кращих вчених та викладачів з Німеччини, Австрії, Швейцарії. У 1896 р. Ризький політехнікум указом імператора Миколи II перейменували у Ризький Політехнічний інститут, і мовою навчання оголосили російську, що змусило деяких викладачів покинути Ригу. Але до цього часу інститут вже домогся авторитету й залишався престижним і в наступні роки. До його штату входили вчені зі світовими іменами – Вільгельм Оствальд, Сванте Арреніус, Август Теплер та багато інших. В інституті здійснювалися не лише науково-технічні розробки, а й проводилися глибокі фундаментальні дослідження.⁸

Про успіхи в навчанні Вольдемара Рейсіха ми можемо судити по тому факту, що ще студентом 4-го курсу його призначили Радою інституту на посаду помічника асистента з деталей машин у хімічному відділенні. Після закінчення курсу з 1 грудня 1901 р. по 9 грудня 1902 р. він виконував обов'язки асистента з кафедри машинобудування на механічному відділенні в тому ж інституті – на роботі в інституті завжди залишають кращих студентів.⁹

За час перебування в РПІ Вольдемар Георгійович працював під керівництвом професора Костянтина Олександровича Владимірова з питань дослідження парових машин, котлів і насосів, а «литературное крещение»

отримав від професора Михайла Миколайовича Берлова, з яким мав можливість працювати над першим випуском праці М. М. Берлова «Детали машин», що витримав 8 видань. Такий перший досвід наукових досліджень та роботи над книгою не пройшов безслідно для юного Рейсіха і використовувався ним у подальшій його діяльності.

Своєю спеціальністю в інституті В. Г. Рейсіх обрав борошномельне виробництво, якому і була присвячена його дипломна робота, тобто ним спочатку був обраний курс борошномельного виробництва тож він цілеспрямовано, послідовно йшов цим шляхом.

Закінчивши повний курс наук в Ризькому Політехнічному інституті та отримавши, нехай і невеликі, навички педагогічної та науково-дослідної роботи, Вольдемар Георгійович приймає рішення перейти на посаду викладача до Одеської школи борошномелів.

Фото з сімейного архіву М. Ю. Дворецького

РИЖСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТЪ.

ДИПЛОМЪ.

Рижскій Политехническій Институтъ снѣмъ объявляетъ, что предъавитель сего,

Вольдемаръ Георгіевичъ Рейсихъ,

върожденнаго лютеранскаго, родившіяся 19-го августа 1876 года, по окончаніи полного курса наукъ на **механическомъ** отдѣленіи, подвергнется испытанію въ особой, назначенной Господиномъ Министромъ Народнаго Просвѣщенія, экзаменационной комиссіи и опредѣленіемъ оной отъ 24-го ноября 1901 года удостоенъ званія

инженеръ-технолога.

Посему онъ, г-нъ Рейсихъ, имѣетъ право возводить фабричныя и заводскія зданія съ ихъ принадлежностями и жилища помѣщенія, въ непосредственной связи съ ними находящіяся, а также составлять проекты для означенныхъ работъ; при поступленіи-же на государственную службу на штатную должность по соответственной специальности онъ приобрѣтаетъ право на производство его въ чинъ X класса. Вообще г-ну Рейсиху предоставляются всѣ права и преимущества, законами Россійской Имперіи его званію присвоенныя. Въ засвидѣтельство чего и данъ сей дипломъ за надлежащею подписью и съ приложеніемъ Институтской печати. — Г. Рига, 9-го сентября 1902 года.

Предъавитель Собѣта:

Директоръ: *Мр. Н. Вильмонтъ.*

№ 2118

Деканъ механическаго отдѣленія: *Проф. А. Вильмонтъ*

Секретарь Учебнаго Комитета: *Проф. Г. Мильбергъ*

4841. Reissig, Woldemar, aus Kamyschin, Gouv. Saratow, geb. 19. Aug. 1876. Realschule zu Kamyschin. Stud. M.: 95—1901. —. **D.M.**
1901—02: Assistent am Rig. Polyt.; 03: Lehrer an d. Schule f. Müllereigewerbe in Odessa; 03—07: Direktor 'daselbst; 07—09: techn. Leiter d. Charkower, Jekaterinoslawer u. Kursker Filiale d. Mühlenbaufirma „Anton Erlanger & Ko.“; seit 09: Direktor d. techn. Müllerei-Schule in Odessa. Adr.: Одесса, мельнично-техническ. училище.

Фото з книги «Album Academicum Рижского политехнического института. 1862 – 1912»¹¹

Глава III

Одеський період життя

Передумови створення та відкриття Одеської школи борошномелів

На час переїзду Вольдемара Георгійовича Рейсіха до Одеси місто перейшло до другого століття свого існування та сформувалося у великий комерційний і культурний центр.

До початку XX ст. Одеса стабільно утримувала перші позиції в країні з експорту зернових.

Таблиця 1

Отпуск зерновых продуктов из Одесского порта в 1896–1914 гг.*

(в тыс. пудов)

год	пшеница	рожь	кукуруза	ячмень	овес	маслян. семена	фасоль и горох	гречиха	итого
1896	54.764	11.918	3.954	16.122	783	2.251	1.092	—	873.101
1897	44.934	11.934	7.072	26.546	337	2.683	1.475	—	431.644
1898	37.202	7.270	16.017	30.332	657	1.465	1.396	1	751.682
1899	27.672	5.243	14.003	15.121	615	2.355	1.725	3	684.119
1900	22.745	7.162	5.225	7.445	595	1.343	457	6	1101.92
1901	27.845	13.575	14.054	19.790	913	340	920	—	2248.264
1902	44.540	20.562	40.097	18.296	1.364	698	1.373	146	970.232
1903	69.466	20.906	17.783	31.614	1.142	1.172	1.739	261	404.822
1904	51.736	7.738	11.103	21.346	1.952	567	1.950	42	704.825
1905	44.643	9.357	1.510	14.117	972	121	3.532	9	1175.159
1906	50.379	18.953	4.710	19.677	249	206	2.344	—	551.063
1907	24.432	5.419	34.747	18.931	114	350	2.819	—	550.348
1908	2.964	1.630	22.413	16.000	391	627	3.239	—	1064.246
1909	7.656	1.976	19.200	22.704	140	333	2.813	37	564.349
1910	25.482	6.563	11.142	25.057	34	440	3.585	14	559.829
1911	11.565	7.053	42.497	32.710	8	460	4.265	50	616.09
1912	6.0684	4.999	17.094	17.969	116	1.047	3.539	17	183.7164
1913	10.173	3.744	8.916	35.431	118	499	4.432	23	702.696
1914	2.707	1.233	5.524	15.046	—	327	1.110	1	353.62

*За даними «Отчетов Комитета Торговли и Мануфактур» за 1903–1905 и 1915 pp.¹

Як відмічено в «Иллюстрированном путеводителе» П. М. Андреева (Київ, 1898), «Во внешней торговле Одесса – важнейший пункт государства, особенно по вывозу; здесь она далеко вне конкуренции ...; но и по ввозу Одесса уступает первенство лишь Петербургу. ... В торговле Одессы на первом плане стоит вывоз зерновых продуктов, которых отправляется отсюда за границу от 90 до 125 миллионов пудов в год; по отпуску зерна Одесса первый город в России». ²

У 1903 р. через Одесу було вивезено хлібних вантажів 145 млн. пудів – 22 % всього експорту імперії. ³

Поширення виробництва зерна та його транспортування через Одеський порт сприяли розвитку товарного млинарства, що виросло у важливу фабрично-заводську галузь промисловості, а Одеса стала найбільшим центром млинарства у Херсонській губернії.

Статистика показує, що Росія багато років посідала перше місце з вивезення пшениці, а ось пшеничного борошна експортувалося в межах 2,1 – 2,4 % від вивезення пшениці зерном, в той час як у загальному обсязі експорту хлібних вантажів з США – головного конкурента Росії на хлібному ринку тих років – борошно становило 81,2 %.

Вивезення пшеничного борошна з імперії знаходилося у цілковитій невідповідності з вивезенням пшениці, що можна пояснити відсутністю заохочувальної політики держави для успішного конкурування на іноземних ринках, невмілого використання у зовнішній торгівлі природних багатств країни ⁴ (така тенденція, на превеликий жаль, існує і нині). Та якщо пшениця та інші види зернових вивозили, головним чином, через південні порти, то пшеничне борошно – майже виключно з Одеси. У 1903 р. з Одеси вивезли 2 566 000, у 1904 – 2 470 000, у 1905 – 2 455 000 пудів. Вивезення борошна довгий час трималося приблизно на одному рівні.

За період 1909–1913 рр. на частку міста припадало, у середньому, 65 % всього вивезення пшеничного борошна з країни. У той час коли вивезення хліба згодом почало швидко скорочуватися, експорт борошна аж до війни зберігав колишню стійкість.

Значна частина виробленого в Одесі борошна прямувала за кордон. Головним ринком збуту були близькосхідні країни, в першу чергу – Туреччина та Єгипет.

Таблица 2

Вывоз муки из Одессы в 1903 и 1904 гг. ⁵
(в тыс. пудов)

	1903 г.	1904 г.
Турция	1354	1666
Египет	778	584
Англия	348	100
Аден	1	—
Дания	1	—

Греція	3	19
Франція	1	1
Італія	3	6
Австрія	1	1
Голландія	—	31
Занзибар	—	1
Румунія	—	2
Персія	—	1

Вивозилося з Одеси борошно місцевих борошномельних млинів – бр. Анатра, Вейнштейна, Інбера, Олова і Дур’яна та інших. Крім того, з Одеси експортувалося привезене борошно, що надходило з інших портів Чорного моря та залізницею: у 1903 р. привезено 1 207 000, у 1904 р. – 1 383 000 пудів. Як свідчать дані з «Отчетов Комитета Торговли и Мануфактур» (1903–1905),⁵ значна частина привезеного борошна надходила до Одеси безпосередньо для експорту за кордон. Борошно привозили з Подільської, Херсонської, Полтавської та інших губерній. Успішній зовнішньоекономічній діяльності міста за рядом напрямків сприяв увесь південний регіон, який економічно тяжів до Одеси.

У Російській імперії через відсутність мережі спеціальних навчальних закладів всі підприємства борошномельної промисловості – сільськогосподарські та, особливо, великотоварні млини – будувалися та обслуговувалися, в основному, іноземними фахівцями. Дефіцит вітчизняних фахівців значною мірою затримував розвиток галузі. Проблемну ситуацію щодо підготовки кадрів було порушено авторитетними представниками борошномельної промисловості А. М. Ерлангером та Г. Е. Вейнштейном на I Всеросійському з’їзді борошномелів, який відбувся у Москві у 1888 р.

Надалі до цього питання постійно поверталися, але до практичної його реалізації пройшло ще чимало років.

Оскільки життя вимагало якнайшвидшого вирішення проблеми, у 1892 р. А. М. Ерлангер відкрив Московську школу борошномелів, яку фінансувала компанія «Антон Эрлангер и К°» та випускала «низших техніков» суто для потреб своєї компанії.

У 1896 р. одеський підприємець, власник Товариства «Эммануил Вейнштейн и Сыновья» побудував за свої кошти будівлю для Одеської школи борошномелів на вул. Московській, 22 (пізніше 24), призначеної готувати техніків борошномельної справи для усіх підприємств країни. Та лише у березні 1901 р. VI Всеросійський з’їзд борошномелів прийняв зобов’язання субсидувати Одеську школу борошномелів у розмірі 8 тис. крб. на рік, та внаслідок постанови з’їзду, Міністерство Фінансів прийняло рішення відкрити одеську школу.

Урочисте відкриття Одеської школи борошномелів відбулося 20 жовтня 1902 р. в день її освячення. Подобиці такої значної події в житті міста були відображені на сторінках газет «Одесские новости»⁶ та «Одесский листок»,⁷ а також центральної преси – в «Правительственном вестнике».⁸

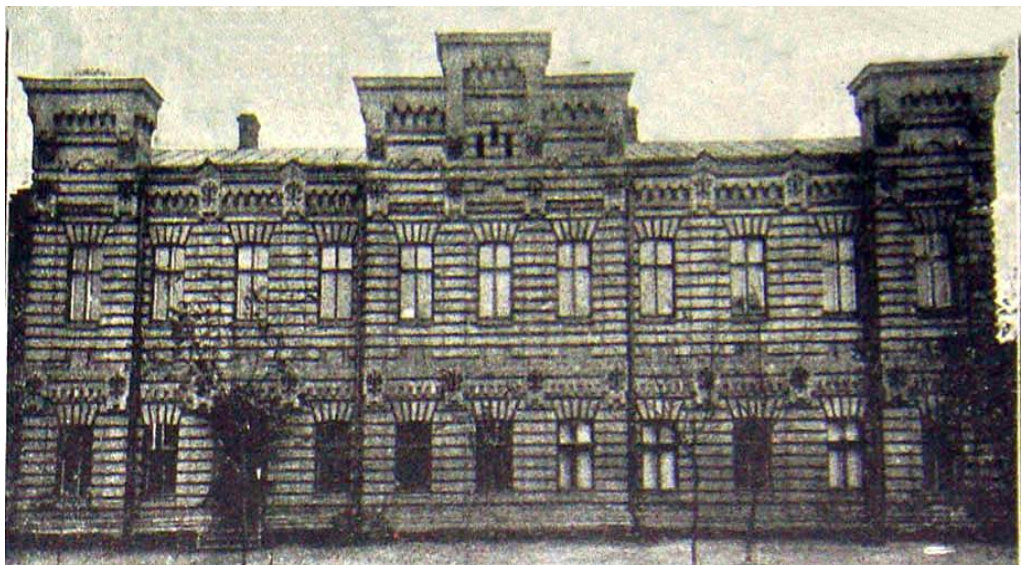
Її першим директором був вчений зі світовим ім'ям в галузі машинобудування – професор Харківського Технологічного інституту Володимир Сергійович Кнаббе. Йому було доручено розробити положення про школу борошномелів в Одесі та організувати даний спеціалізований навчальний заклад.⁹ З такою метою В. С. Кнаббе перевели з Міністерства Народної Освіти до навчального відділу Міністерства Фінансів, а потім відрядили до Німеччини для ознайомлення з системою навчальних закладів із млинової спеціальності.¹⁰ У квітні 1902 р. він переїхав до Одеси і розпочав формування педагогічного персоналу та відкриття школи.¹¹

Професор В. С. Кнаббе блискуче впорався з поставленим завданням завдяки не лише своїм організаторським здібностям. Велике значення мала підтримка з боку представників борошномельної промисловості та громадськості міста, які протягом багатьох років домагалися відкриття такого спеціалізованого навчального закладу. Будівля для школи, як уже зазначалося вище, була побудована ще у 1896 р. одним з найбільш відомих і авторитетних борошномелів країни – Григорієм Еммануїловичем Вейнштейном.¹²

Фото фронту будівлі колишньої школи борошномелів з датою побудови, 2002 р.

Дозвіл на відкриття Одеської школи борошномелів до затвердження її Статуту у законодавчому порядку надав міністр фінансів Сергій Юлійович Вітте.⁷ Будучи прогресивним державним діячем, до того ж тісно пов'язаним з Одесою навчанням у Новоросійському університеті та першими кроками у блискучій кар'єрі, він сприяв якнайшвидшому відкриттю навчального закладу, випускників якого так гостро потребувала борошномельна промисловість Російської імперії. Треба відзначити, що багато в чому завдяки саме С. Ю. Вітте, який очолював в цей період Міністерство Фінансів, були вирішені наболілі питання, пов'язані з відкриттям спеціальних технічних навчальних закладів у країні.⁶

Споруда Одеської школи борошномелів по вул.. Московській, 22
(Одес. новости. 1902. 26 окт.; Одес. листок. 1902. 26 окт.)¹³

Громадськість гаряче вітала відкриття борошномельної школи, розуміючи значення цього першого кроку на шляху підготовки вітчизняних фахівців для найбільшої галузі промисловості Одеси та всього південного зернового регіону. Незважаючи на думку В. С. Кнаббе, який наполягав на тому, щоб з урахуванням зарубіжного досвіду прирівняти школу до середніх технічних училищ, спочатку Школа належала до нижчих навчальних закладів з трирічним терміном навчання.

Повідомлення в «Правительственном вестнике» (1902. 25 окт.)⁸

З публікацій у місцевій пресі можна дізнатися імена перших педагогів школи: академік Придатко, інженери-технологи Томілін та С. І. Данилевський, цивільний інженер Ф. Е. Кюнер, учитель Закону – священик І. О. Шрамков. Відомо, що голова Педагогічної ради і директор школи В. С. Кнаббе викладав механічну технологію.⁷

Опікунська рада була сформована у складі Г. Е. Вейнштейна (голова), Л. А. Інбера (скарбник), В. А. Анатри, Ф. О. Олова і С. К. Нотовича. Як бачимо, до ради увійшли чільні представники борошномельної промисловості Одеси: Г. Е. Вейнштейн, Л. А. Інбер, В. А. Анатра та Ф. О. Олов були власниками перших парових млинів в Одесі, інженер С. К. Нотович володів заводом млинарського приладдя.¹⁴

Щойно прибувши до Одеси, В. Г. Рейсіх у грудні 1902 р. розпочав викладати в Школі борошномелів «согласно отношению Управляющего Учебным Отделом Министерства Финансов».

В. Г. Рейсіх – директор школи

23 лютого 1903 р. «Одесские новости» повідомили своїх читачів *«о сложении обязанностей директора Одесской школы мукомолов»*¹ В. С. Кнаббе та про призначення Опікунською радою тимчасово на посаду директора викладача школи інженера Рейсіха. Відразу після від'їзду Володимира Сергійовича В. Г. Рейсіх приступив до керівництва школою і 14 березня 1903 р. був затверджений Міністерством Фінансів на цій посаді. Подальший розвиток Одеської школи борошномелів нерозривно пов'язаний з діяльністю на посаді директора інженера-технолога Вольдемара Георгійовича Рейсіха.²

До школи приймали осіб не молодше 16-ти років,* які закінчили повний курс ремісничих та міських училищ.³ На перший рік навчання прийняли 30 учнів з більш ніж 100 бажаючих.⁴ Заняття проводилися з 20 предметів, зокрема з таких як математика, фізика, хімія, електротехніка, механіка, опір матеріалів, рахівництво, борошномельна справа, зернознавство та інші. Практичні заняття проводилися на млині Г. Е. Вейнштейна на Московській, 20 (нині Чорноморського козацтва, 22) та в навчальних майстернях школи.⁵

Розглядаючи питання пріоритетності щодо прийому до школи, спочатку віддавали перевагу тим, що закінчили ремісничі училища, пізніше – міські училища. Внаслідок переміг здоровий глузд – вирішили керуватися оцінками атестата.³

У зв'язку з прийомом учнів з інших регіонів країни В. Г. Рейсіха критикувала одеська преса.⁶ Проте в галузевій періодиці виступили на захист директора одеської школи: оскільки кошти на утримання школи надають усі російські борошномели, тож і право навчатися можуть мати не лише місцеві жителі.⁷ Працюючи директором, В. Г. Рейсіх залишався викладачем з борошномельного виробництва, керував практичними заняттями учнів на млинах та завідував майстернями.

Молодому навчальному закладу довелося з перших кроків працювати у складних умовах недостатнього фінансування, відсутності навчальних програм та необхідної літератури. Вольдемар Георгійович неодноразово згадував, що прийняв школу з чотирма настінними таблицями по жорнах.

Труднощі *«сблизили учащихся и учащихся»*. Спільними зусиллями на базі шкільних майстерень створювалися наочні посібники, формувалася бібліотека.⁸ Навчальний заклад набирав сили, збільшилася кількість бажаючих вступити до школи, і вже у 1903 р. ввели конкурс атестатів.⁹

*У Положенні, що надруковано в книзі «Одесское мельнично-техническое училище. Общие сведения и правила приема» (Одесса, 1911)¹⁰ та інших джерелах, вказується вік не менше 15 років.

Будівля школи була зручною та світлою, але трохи затісною для зростаючого навчального закладу. У 1904 р. Г. Е. Вейнштейн прибудував до неї флігелі для нової лабораторії, креслярської та класу.¹¹ Як зазначав перший директор В. С. Кнаббе, Григорій Еммануїлович – незмінний голова Опікунської ради школи – ніколи не відступав перед новими витратами, пов'язаними з розширенням навчального закладу, який він курирував.

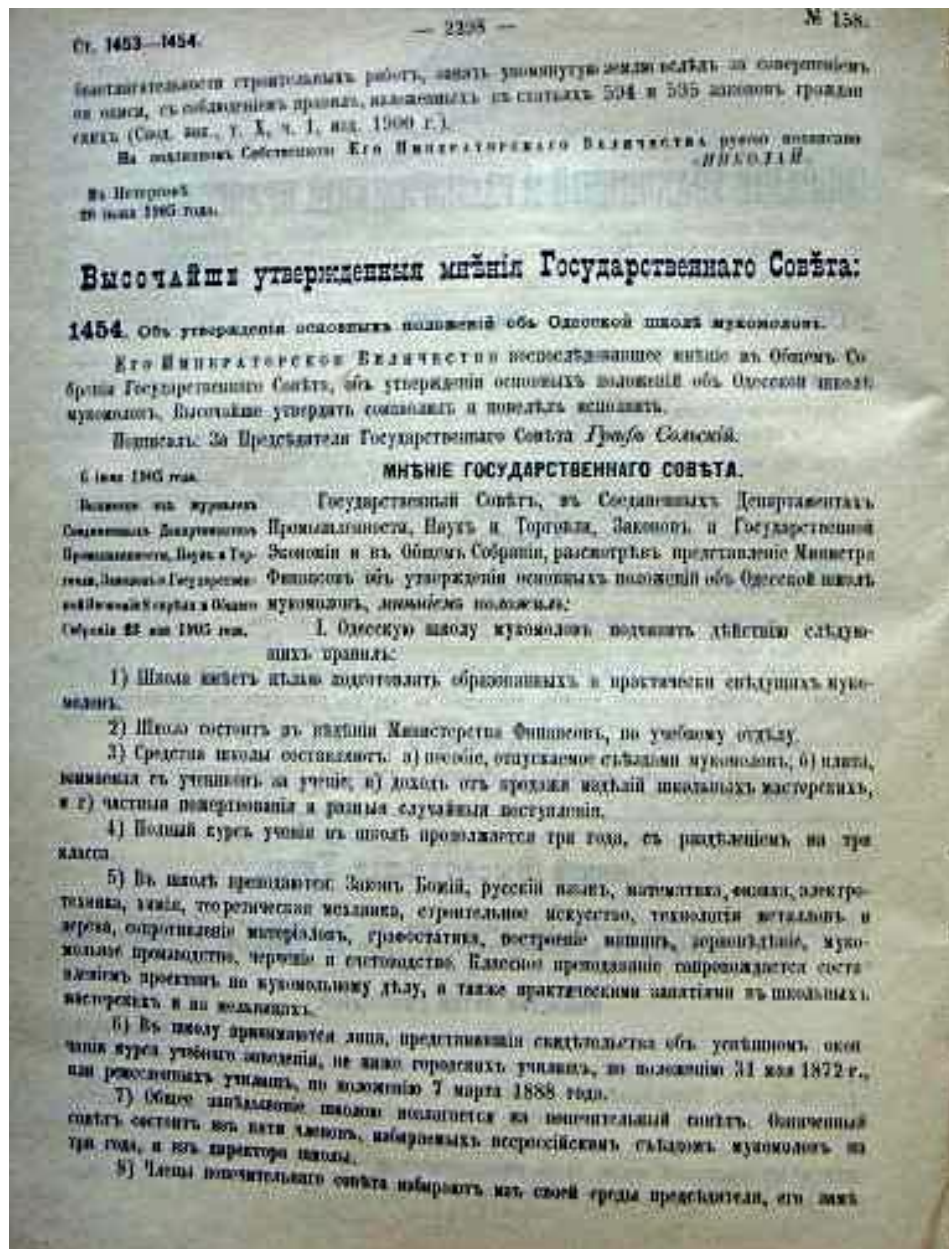
Питанням зміцнення та розвитку Одеської школи борошномелів значна увага приділялася в урядових та одеських міських установах, у громадських організаціях, в першу чергу в Міністерстві Фінансів, в веденні якого знаходився навчальний заклад,¹² та на Всеросійських з'їздах борошномелів, які субсидували школу.

На з'їздах борошномелів розглядалися питання, пов'язані з організаційним регламентом – підготовка та затвердження Статуту,¹³ проблеми фінансування,¹⁴ а також – станом справ Одеської школи,¹⁵ виділенням стипендій та ін. Галузевий журнал «Мельник» за 1903 р.¹⁶ та газета «Одесский листок» за той самий рік¹⁷ надають інформацію щодо встановлення 16-ти стипендій для школи від Всеросійського з'їзду борошномелів на навчальний рік. З'їздами борошномелів Чорноморського регіону також надавалися стипендії до Одеської школи борошномелів.¹⁸

В «Одесских новостях» за 1905 р. було наведено текст телеграми, відправленої учасником з'їзду борошномелів В. Г. Рейсіхом: *«Ходатайство перед министерством финансов о правах для окончивших курс школы удовлетворено: ученикам при окончании присваиваются права почетного гражданства и звание техников»*.¹⁹

У 1905 р. Державною Радою були затверджені основні положення про Одеську школу борошномелів, відповідно до яких школа знаходилася у веденні навчального відділу Міністерства Фінансів. Бюджет складався з допомоги, що виділялася з'їздом борошномелів, сплати, що стягувалась з учнів за навчання, прибутку від продажу виробів шкільних майстерень, приватних пожертвувань.²⁰

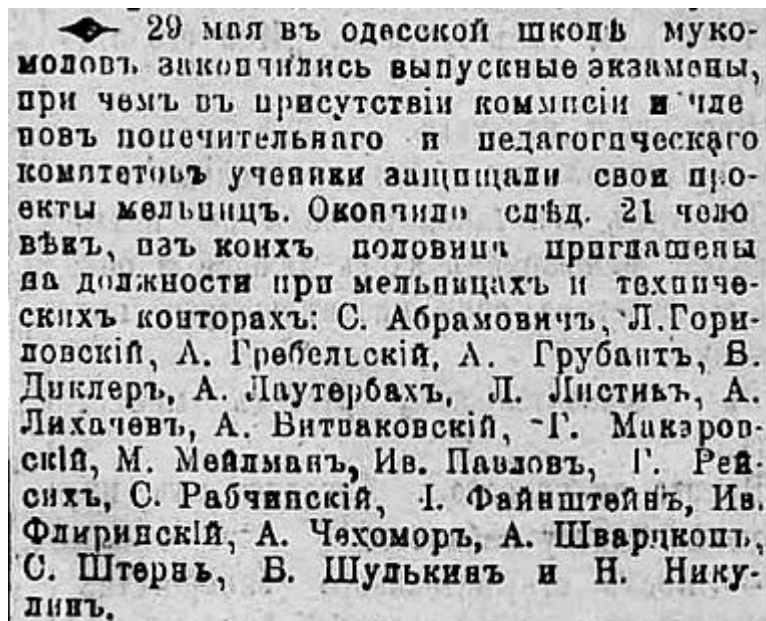
Відповідно до Положення, персонал школи мав такі права, як і особи, що перебувають на державній службі. Учням, які закінчили повний курс школи та відпрацювали не менше двох років за фахом, видавалися свідоцтва на звання техника борошномельної справи.²¹

Про затвердження основних положень стосовно Одеської школи борошномелів. Фото 1-ї сторінки із «Собрания Указонений и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате» (1905. Отд. 1. 2-е п/г. № 158)²⁰

Перший випуск 20-ти вихованців Одеської школи борошномелів відбувся у 1905 р. Випускні іспити були перенесені з травня на другу половину вересня – на час опублікування Статуту школи.²² «Одесский листок» за 1906 р. наводить відомості щодо подальшої долі перших випускників: «несмотря на тяжелый экономический кризис, некоторым из них удалось поступить на службу в качестве помощников мельников на крупных мельницах в центральных губерниях России, на Волге. Часть бывших учеников работают на одесских мельницах».²³

З одеських газет за 1906 р.²⁴ ми дізнаємося про закінчення випускних іспитів другого випуску – 21 особа, з яких половину запросили на посади до млинів та технічних контор.

Поіменні списки випускників²⁴

Починаючи з 1905 р., спостерігається зниження інтересу до даного навчального закладу і, як наслідок, зменшення контингенту вступників. Власне, вже з перших років роботи Педагогічному комітету та Опікунської раді Школи була очевидною необхідність перетворення школи у середньотехнічне училище, як це ще спочатку передбачав її перший директор В. С. Кнаббе. З навчального плану школи видно, що заняття проводили у рамках, які перевищували нормативи для нижчих технічних навчальних закладів. Затверджене у 1905 р. Положення також свідчило про те, що школа по суті мала місце вище нижчих училищ, але юридично займала нижчий рівень.

Керівництво Школи почало бити на сполох. Саме життя диктувало необхідність спрямувати навчальний процес на більш якісну підготовку: розширити загальну освіту учнів та знання із загальної техніки, звернути особливу увагу на практичні навички. У 1906 р. розробили проект перетворення Одеської школи борошномелів. Педагогічний комітет запропонував новий навчальний план та проекти програм, що були представлені Опікунською радою в Навчальний відділ Міністерства Торгівлі та Промисловості. Директор Школи В. Г. Рейсіх направив керуючому Навчальним відділом Міністерства доповідь з викладом аргументів на користь підвищення рівня підготовки фахівців для борошномельної промисловості, тобто доцільності перетворення школи у млиново-технічне училище.

Необхідність перетворення Одеської школи у середньотехнічне училище розглядалася на різних рівнях – в Одеській міській управі, в Одеському Відділенні Імператорського Російського Технічного Товариства (ОВ ІРТТ). На сторінках галузевих журналів та одеських газет – цілий ряд публікацій на підтримку назрілого рішення.²⁵

УЧЕБНЫЙ ПЛАНЬ
Одесской Школы Мукомоловъ.

	Предметы преподаванія	Число недѣльн. часовъ			
		Классы			Всего
		I	II	III	
1	Законъ Божій	1	1	1	3
2	Русскій языкъ	2	2	2	6
3	Математика	6	—	—	6
4	Физика	2	2	—	4
5	Электротехника	—	—	2	2
6	Химія	—	—	2	2
7	Механика	2	3	—	5
8	Сопротивленіе матеріаловъ	—	3	—	3
9	Технологія	2	1	—	3
10	Строительное искусство	2	2	—	4
11	Мукомольное дѣло	4	4	3	11
12	Зерновѣдѣніе	1	—	—	1
13	Курсъ устройствъ машинъ	—	2	6	8
14	Счетоводство	—	—	2	2
15	Черченіе начальное и техническое	6	—	—	6
16	„ по строительн. искусству	—	2	—	2
17	„ по курсу постр. машинъ	—	3	2	5
18	„ по мукомольн. дѣлу	—	4	10	14
19	Практическія занятія на мельн.	6	8	8	22
20	„ „ въ мастерск.	7	6	6	19
		41	43	44	128

VI. УЧЕБНЫЙ ПЛАНЬ
Одесскаго мельнично-техническаго училища.

	ПРЕДМЕТЫ ПРЕПОДАВАНІЯ	Число недѣльных часовъ				
		Классы				Всего
		I	II	III	IV	
1	Законъ Божій	1	1	1	1	4
2	Русскій языкъ	4	2	—	—	6
3	Алгебра	5	2	—	—	7
4	Геометрія	5	2	—	—	7
5	Тригонометрія	—	2	—	—	2
6	Физика	2	3	2	—	7
7	Электротехника	—	—	—	2	2
8	Химія	—	—	2	2	4
9	Механика	—	5	3	—	8
10	Сопротивленіе матеріаловъ	—	—	4	—	4
11	Технологія металловъ и дерева	—	—	—	—	—
12	Строительное искусство	2	3	—	—	5
13	Зерновѣдѣніе	2	—	—	—	2
14	Мукомольное дѣло	2	4	4	—	10
15	Хлѣбопекарное и макаронное производство	—	—	—	2	2
16	Детали машинъ	—	—	2	—	2
17	Устройство Паровыхъ котлы	—	—	2	—	2
18	Паровыя машины	—	—	—	2	2
19	Газовые двигатели	—	—	—	2	2
20	Гидравлика	—	—	—	2	2
21	Коммерческая географія	—	—	2	—	2
22	Основанія политич. экономіи	—	—	—	2	2
23	Законодѣніе	—	—	—	2	2
24	Счетоводство	—	—	—	4	4
25	Коммерческая корреспонденція	—	—	—	—	—
<i>Графическія занятія :</i>						
26	Рисованіе	4	4	—	—	8
27	Геометрическое	6	—	—	—	6
28	Техническое	—	6	6	—	12
29	Спеціальное	—	—	—	10	10
30	Строительное	—	—	4	—	4
Итого . . .		10	10	10	10	40
<i>Практическія занятія :</i>						
31	На мельницахъ и въ мельнично-технической лабораторіи	2	4	4	6	16
32	Въ мастерскихъ	6	6	6	6	24
Итого . . .		8	10	10	12	40
ВСЕГО . . .		41	44	42	43	170

Навчальні плани, що було подано для їхнього порівняння В. Г. Рейсіхом в його доповіді Раді зі справ З'їздів борошномелів²⁶

Це питання піднімалося і на VIII Всеросійському з'їзді борошномелів у 1907 р., але було оголошено занепокоєння, що подібне перетворення стане обтяжливим для бюджету. Коли з'ясували, що усі витрати (до 15 тис. крб.) з переведення навчального закладу на вищий щабель бере на себе п. Вейнштейн, питання було вирішене позитивно.²⁷

У телеграмі В. Г. Рейсіха, який брав участь в роботі VIII Всеросійського з'їзду борошномелів у Петербурзі, говориться про те, що з'їзд вирішив приєднатися до клопотання Опікунської ради Одеської школи борошномелів щодо перетворення її у середнє технічне училище та буде підтримувати це клопотання перед Міністерством.²⁸

У той же час на з'їзді було оголошено відмову В. Г. Рейсіха від займаної посади директора Одеської школи.

За наявними в нас даними ми знаємо про дворічну боротьбу за переведення школи на вищий шабель і, судячи зі слів самого В. Г. Рейсіха, він, «... не считая себя в силах удержать престиж Школы на должной высоте, временно оставил службу и вышел в отставку».²⁹ Можна припустити, що такий крок був своєрідним протестом фахівця, який точно розумів, що треба зробити для поліпшення підготовки млинових техніків, в той час як верхні ешелони влади не бажали прийняти це до уваги.

В «Особовій справі» Вольдемара Георгійовича зазначено: VIII Всеросійський з'їзд борошномелів, який відбувся у С.-Петербурзі у 1907 р., «выразил В. Г. Рейсиху глубокую благодарность за плодотворную деятельность во время пребывания его директором Одесской школы мукомолов».³⁰

У цій же справі можна побачити просування В. Г. Рейсіха у російській «Табели о рангах». Наказом Міністерства Торгівлі та Промисловості від 16 вересня 1907 р. його затверджено в чині Колезького Радника зі старшинством з 20 березня 1903 р., а Наказом від 7 червня 1908 р. підвищено до Статського Радника з 20 березня 1907 р. Тобто, заслуги В. Г. Рейсіха на посаді директора Одеської школи борошномелів не залишилися непомітними також і в колах уряду.

Безсумнівно, звільнення директора школи, фахівця з борошномельної справи, посилив і без того важке становище навчального закладу, кількість учнів якого з 1905 р. значно зменшилася. У зв'язку з цим звинуватили В. Г. Рейсіха, який влаштувався на іншу роботу посеред навчального року. Що ж, думки можуть бути різні та не завжди об'єктивні. Правда, практична діяльність була більш високо оплачуваною – може, і це якоюсь мірою підштовхнуло Вольдемара Георгійовича залишити педагогічну роботу за таких обставин.

Після виходу у відставку, В. Г. Рейсіх вступив на службу у Товариство «Антон Эрлангер и К^о». Він завідував технічною частиною Харківського, Катеринославського та Курського відділень. Під його керівництвом у цих губерніях Товариством було зведено декілька великих млинів, реконструйовано декілька застарілих підприємств, побудований цілий ряд селянських вальцевих млинів.

Після звільнення В. Г. Рейсіха ще півтора року школа відчувала труднощі викладання борошномельної справи. У цей період обов'язки директора школи виконував цивільний інженер колезький асесор Валентин Павлович Голубін, який викладав у школі теоретичну механіку та опір матеріалів.³¹ Високкокваліфікований фахівець борошномельної промисловості інженер-технолог Мойсей Соломонович Ярошевський – завідувач технічною частиною млина Вейнштейна з 1900 по 1920 р., керував у Школі учнями, які проектували млини, надавав теоретичні та практичні знання, необхідні для крупчатника.³²

Фото з книги «Мукомольное дело в России: настольная справ. кн.» (Одесса, 1909)³³

На чолі Одеського млиново-технічного училища

Нарешті, у 1909 р. справа зрушила з місця. 11 квітня законопроект щодо перетворення Одеської школи борошномелів обговорювався на засіданні Державної Думи та незабаром був прийнятий та переданий до розгляду Державної Ради.¹ 24 травня 1909 р., схвалений Державною Радою та Державною Думою, Закон про перетворення Одеської школи борошномелів був *«высочайше утвержден»*. У самому документі наведено перелік основних правил, діям яких підпорядковувалося училище.²

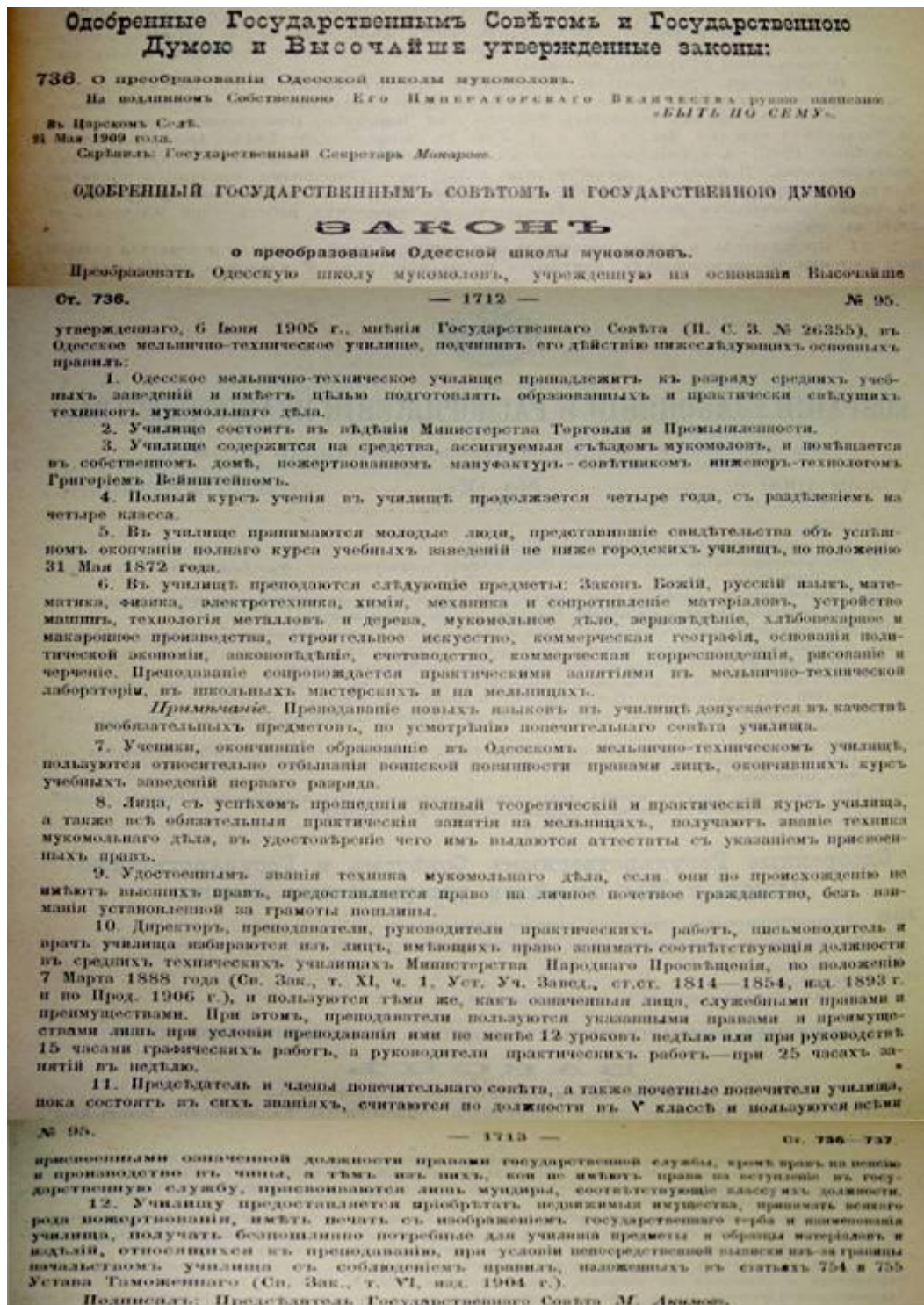

Фото із «Собрания Указаний и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате» (1909. Отд.1. № 95)²

Як бачимо з наведеної фотокопії, Одеське млиново-технічне училище відносили до середнього навчального закладу, що перебуває у віданні Міністерства Торгівлі та Промисловості. Училище надавало такі самі пільги із відбування військової повинності, як будь-який навчальний заклад першого розряду.³

З перетворенням школи у млиново-технічне училище розпочинається новий етап діяльності навчального закладу. На посаду директора знову призначається Вольдемар Георгійович Рейсіх.

Першим документом, розробленим та затвердженим Міністерством 12 вересня 1909 р. – через 3 місяці після реформування школи, став Статут училища. Статутом була розширена програма навчального закладу. Цікавим є той факт, що при прийомі в училище передбачалася перевага для синів борошномелів.

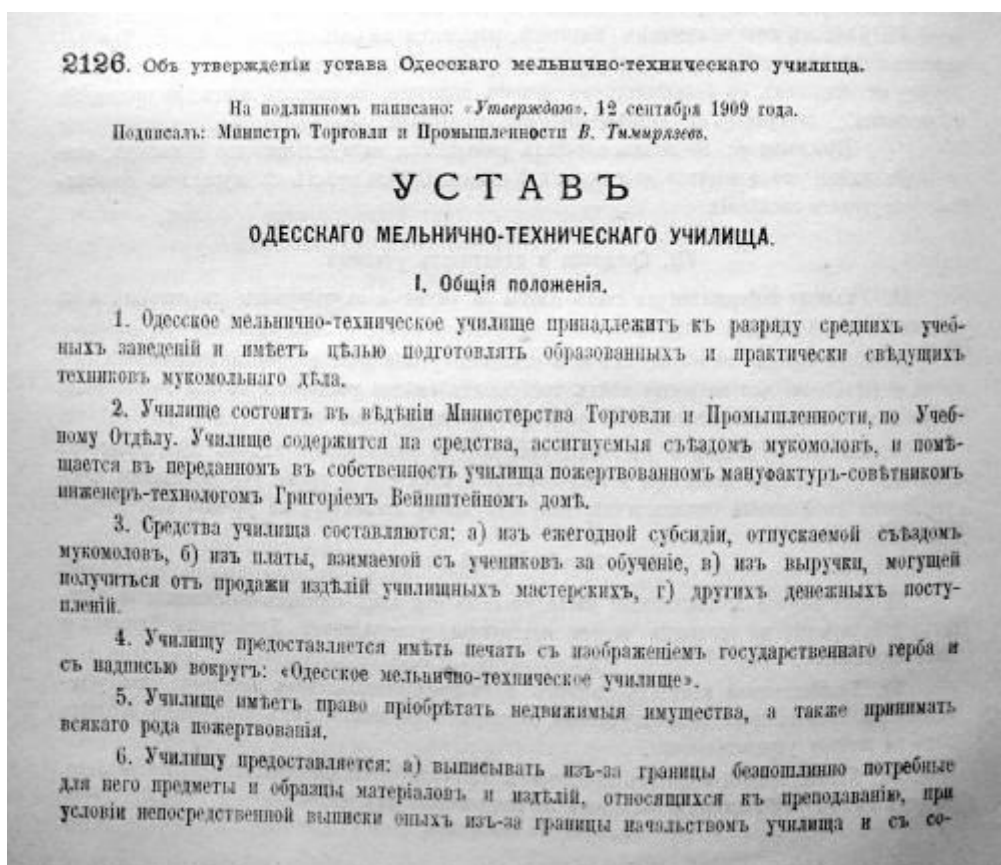

Фото із «Собрания Указаний и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате» (1909. Отд. 1, 2-е п/г. № 214)⁴

Перший рік роботи в училищі був пов'язаний з численними нападками на В. Г. Рейсіха, який повернувся на посаду директора. Випускник училища С. І. Левін писав: *«Мы были свидетелями крупных недоразумений, у В. Г. были недоброжелатели и училище было втянуто, помимо его воли, в распрю между отдельными лицами»*.⁵

Минуло багато років, тому керуючись виключно документацією та публікаціями в пресі, важко висловити абсолютно об'єктивну думку щодо правоти учасників конфліктів. Треба враховувати й особливості характерів. Той же С. І. Левін, характеризуючи відношення Вольдемара Георгійовича до учнів, зазначав: *«он очень мало считается с тем, что по этому поводу будут думать и на этой почве не раз происходили конфликты»*.⁶ Таку саму особливість характеру Вольдемара Георгійовича, *«благодаря которой он*

*нажил себе много врагов, – відзначав викладач Училища Дмитро Генріхович Файг, – это прямота и независимость в своих суждениях, кого бы они не касались и где бы их не приходилось высказывать».*⁷ Тобто, В. Г. Рейсіх був людиною принциповою, завжди відстоював свою точку зору, мабуть, занадто прямолінійною та безкомпромісною.

На жаль, нікому з нас, а тим більше тим, хто займає керівні посади, не вдається прожити без негативно налаштованих до себе людей. Та якщо виникає протистояння, то не завжди вдається стримати свої емоції у відповідь на будь-які випадки.

Кляузні питання широко висвітлювалися як в галузевій,⁸ так і в місцевій пресі.⁹ Питання кадрової політики в Одеському млиново-технічному училищі, поставлене деякими викладачами, мало підтримку в особі інженера-технолога, в майбутньому доктора технічних наук, професора Петра Олексійовича Козьміна, на той час редактора та видавця журналу «Русский мельник» (Київ). За публікацію в цьому журналі статей, що ображають честь та гідність В. Г. Рейсіха, останній подав до суду та виграв справу. Те, що рішення судової справи у двох інстанціях було прийнято на користь директора училища, говорить саме за себе.

Можливо, як свідчив на суді І. Л. Інбер,¹⁰ член Опікунської ради, інтрига якоюсь мірою полягала в тому, що у 1909 р. П. О. Козьмін пропонував свою кандидатуру на вільну на той час посаду директора училища, проте Опікунська рада одноголосно висловила згоду повернути на цю посаду В. Г. Рейсіха. Кандидатура П. О. Козьміна взагалі не розглядалася.

З іншого боку, П. О. Козьмін опублікував досить переконливі докази, в яких В. Г. Рейсіха звинувачують у намірі набрати більше годин з борошномельного виробництва за рахунок звільнення викладача за цією ж спеціальністю. Тобто, критика з боку редактора «Русского мельника» відзначалася і раніше.

У будь-якому випадку, ситуація, що склалася, викликає жаль. В ті роки на пальцях можна було перелічити висококваліфікованих фахівців борошномельного виробництва та двоє з них – П. О. Козьмін та В. Г. Рейсіх – змогли б об'єднати свої знання, можливості та зусилля на користь спільної справи.

Незважаючи на деякі неприємності, матеріали діяльності Училища свідчать про його впевнений розвиток. На кошти засновника навчального закладу В. Г. Вейштейна додатково була придбана ділянка землі, Училище розширено. Постійно збільшувався прийом учнів. Так, у 1902 р. в Школі навчалася 30 учнів,¹¹ а у 1910 р. – вже 150 осіб.¹² Основний контингент представлений, звичайно, кордонами сучасної України, але відзначається збільшення вступників до Училища з різних регіонів Російської імперії, зокрема з Сибіру, Поволжя, Кавказу. Розширюється географія і працевлаштування випускників. До 1915 р. спостерігалось постійне зростання вступу синів мельників, помічників мельників та інших працівників борошномельних підприємств. Відповідно, збільшувалася кількість випускників, що працювали за фахом.¹³

Зростав та зміцнювався педагогічний колектив. Та якщо на день відкриття школи він складався всього з 6 викладачів, то у 1910 р. – вже з 14 осіб.¹⁵

VIII. Преподаватели училища.		22	
Званіє, имя, отчество и фамилія	Предметы преподаванія	Званіє, имя, отчество и фамилія	Предметы преподаванія
Директоръ училища статскій совѣтникъ инженеръ-технологъ Вольдемаръ Георгіевичъ Рейсигъ.	Устройство машинъ (детали машинъ). Техническое и специальное черченіе. Практическія занятія въ мастерскихъ.	Инженеръ-технологъ Константинъ Александровичъ Милонидовъ.	Теоретическая механика. Сопротивленіе матеріаловъ. Устройство машинъ (паровыя машины). Электротехника.
Священникъ Василій Теодоровичъ Шириевъ.	Законъ Божій.	Инженеръ-технологъ Антонъ Михайловичъ Романовскій	Технологія металловъ и дерева. Устройство машинъ (паровыя котлы и газовыя двигатели).
Кандидатъ богословія Владиміръ Моисеевичъ Чеховскій.	Русскій языкъ.	Инженеръ-технологъ Василій Яковлевичъ Гиршонъ.	Зерновѣдѣніе. Мукомольное дѣло. Устройство машинъ (гидравлика). Техническое и специальное черченіе. Практическія занятія на мельницахъ и въ мельнично-технической лабораторіи.
Надворный совѣтникъ Викторъ Георгіевичъ Нѣмченко.	Математика (алгебра, геометрія и тригонометрія).	Гражданскій инженеръ Бруно Альбертовичъ Бауэръ.	Строительное искусство. Строительное черченіе.
Коллежскій ассесоръ Михаилъ Димитріевичъ Папаяновъ.	Физика.		
Приватъ-доцентъ Императорскаго Новороссійскаго Университета Теодоръ Михайловичъ Порождко.	Химія. Хлѣбопекарное и макаронное производства		

23

Званіє, имя, отчество и фамилія	Предметы преподаванія
Иванъ Тимофѣевичъ Гавриловъ.	Геометрическое черченіе.
Коллежскій регистраторъ Иванъ Андреевичъ Карцовъ.	Рисованіе.
Коллежскій ассесоръ Димитрій Генриховичъ Файгъ.	Коммерческая географія. Основанія политической экономіи. Законовѣдѣніе.
Коллежскій совѣтникъ Теодоръ Теофиловичъ Киліусъ	Коммерческая корреспонденція. Счетоводство.

Фото із книги «Одесское мельнично-техническое училище. Общие сведения и правила приема» (Одесса, 1911)¹⁴

Педагогічний колектив, керований В. Г. Рейсіхом, у вдосконаленні навчального процесу особливу увагу приділяв використанню наочних посібників. У млиново-технічній лабораторії було зібрано велику колекцію, що складалася з декількох сот макетів та моделей млинарського обладнання. Скромний бюджет Училища не дозволяв купувати наочні посібники за власні кошти, так що збиралося, як то кажуть, зі світу по нитці. Відома в Європі фірма «Отто-Дейц» з випуску двигунів принесла у подарунок Училищу двигун, вартістю близько 4000 крб.; англійська млиново-будівельна фірма «Томас Робінсон і Син Л-д» – дуже цінну модель сучасного млина, обладнаного за останнім словом техніки тих років – зі всіма машинами, трансмісіями, елеваторами та течками, а також оригінальну за конструкцією модель розсійника; Торговий дім «В. Ф. Трестер и К^о» – лабораторний вальцьовий верстат німецького заводу «Г. Лютер» в Брауншвейзі; московська фірма «Т-во Добровых и Набгольц» – групову війку та інші.¹⁵

У майстернях Училища учні самі виготовляли різні навчальні посібники, а також шеретовки, фільтри, елеваторні головки, шнеки та інші вироби. Ремонтувалися розсиви, бурати та інші машини на замовлення млинів. Роботи на замовлення забезпечували доповнення до бюджету Училища.

З першого дня заснування навчального закладу, як Школи, так і Училища, серйозну увагу приділяли практичним заняттям, які проводилися у майстернях та на млинах, причому не лише на місцевих, а й південного та південно-східного регіонів імперії. Таку інформацію можна побачити навіть на сторінках одеських газет.¹⁶ В Училищі були введені читання учнями звітів щодо практичних занять влітку, які проводилися під керівництвом директора та викладача борошномельного виробництва у присутності старшокурсників. Звіти колективно обговорювалися, що дозволяло учням знайомитися з роботою багатьох млинів, а не лише з тим, на якому проходила їхня практика.

На кошти з щорічних асигнувань З'їздів борошномелів та допомоги Г. Е. Вейнштейна були обладнані хімічна лабораторія та фізичний кабінет. У млиново-технічній лабораторії була зібрана велика колекція продуктів – кілька сот зразків до наявних схем млинів, завдяки якій учні мали можливість вивчати на місці, у самій школі, питання щодо помелу. Під керівництвом викладача вони детально вивчали усі проміжні продукти, порівнювали однотипні продукти різних млинів, надавали висновок щодо роботи машин та доцільності окремих стадій помелу.

ЛАБОРАТОРІЯ

Кабинетъ учебныхъ пособій.

Фото із книги «Одесское мельнично-техническое училище. Общие сведения и правила приема» (Одесса, 1911)¹⁷

На протязі всіх років діяльності навчального закладу поряд зі зміцненням навчальної та матеріально-технічної бази завжди на контролі були питання, пов'язані з умовами проживання учнів, станом їх здоров'я.

Оскільки значну частину складали діти незаможних міщан, які не могли забезпечити їх нормальне матеріальне положення, навчальний заклад згідно зі своїми можливостями намагався допомогти особливо нужденним. Лікарем Училища проводилися профілактичні огляди, керівництво вживало заходи для оздоровлення тих, хто цього потребував, всіляко прагнуло полегшити умови своїх вихованців. В «Одесском листке» за 1911 р.¹⁸ опубліковано повідомлення про те, що після лекції щодо розвитку промисловості учні отримали по чашці бульйону, приготованого з кубиків «Маггі», в «Одесских новостях» за 1913 р. – про те, що директор та лікар Училища з групою учнів відвідали станцію Швидкої допомоги.¹⁹ З 1906 р. для вихованців Одеської школи борошномелів був дозволений пільговий проїзд по всіх залізницях країни.²⁰

В цей час – початок ХХ століття – борошномельна промисловість Росії зазнавала серйозні труднощі в своїй практичній діяльності через відсутність вітчизняної теоретичної бази, практичних розробок та рекомендацій, не кажучи вже про навчальні посібники – їх були одиниці, основні з яких: «Курс мукомольных мельниц» (СПб., 1876) П. О. Афанасьєва, «Курс по мукомольному производству» (СПб., 1894) К. О. Зворикіна та «Мукомольное производство» (Київ, 1912) П. О. Козьміна.

Для того, щоб вийти з ситуації, яка склалася, директором училища В. Г. Рейсіхом на допомогу навчальному процесу були підготовлені навчальні посібники, видані як додаток до журналу «Мельник»: «Помолы русских мельниц» (Одесса, 1911), «Зерно, его хранение и очистка» (Одесса, 1913), «Монтаж русских мельниц» (Одесса, 1915). Вольдемар Георгійович у цих посібниках направив свої зусилля на розробку питань, які ще не були висвітлені, завдяки чому вітчизняна література збагатилася цінними, доступно викладеними виданнями не лише для учнів, а й для працівників борошномельної промисловості всієї країни. Один з випускників Училища писав про ці книги, як *«маленьких по форме – но великих по содержанию трудах, без которых ни один культурный деятель мукомолья обойтись сейчас не может»*.²¹ Наведені вище книги – перші праці з млинарства, видані в нашій академії.

До 1914 р. було налагоджене регулярне комплектування бібліотечного фонду. У 1920 р. бібліотека налічувала до 3000 найменувань книг.²²

Про успіхи Школи та заснованого на її базі Училища свідчить висока нагорода – Мала золота медаль на Першій Всеросійській борошномельній виставці (Петербург, 1909).²³

За *«отлично-усердную работу и особые труды»* на посаді директора Одеського млиново-технічного училища В. Г. Рейсіх у 1914 р. був відзначений орденом Св. Анни 2-го ступеня.²⁴

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ
МЫ, НИКОЛАЙ ВТОРЫЙ,

ИМПЕРАТОРЪ И САМОДЕРЖЕЦЪ ВСЕРОССИЙСКІЙ,

ЦАРЬ ПОЛЬСКІЙ, ВЕЛИКІЙ КНЯЗЬ ФИНЛЯНДСКІЙ,

И ПРОЧАЯ, И ПРОЧАЯ, И ПРОЧАЯ.

Нашему Статскому Советнику, Директору Одесского мелиоративно-технического училища, Валериану Рейсху.

Въ воздаяніе отличной усердной и ревностной службы вашей, Всемилостивѣйше пожаловали Мы васъ, Указали, въ 9 день Іюня 1914 года Капитулу дать, Кавалерами Императорскаго Ордена Нашего Святыя Анны второй степени, въ 6 Августа 1914 года.

Грамоту сію въ свидѣтельство подписать, Орденомъ печатомъ укрѣпить и знаки Орденовѣ препроводить къ вамъ Повелѣли Мы Капитулу Россійскихъ Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ.

Дана въ Санктпетербургѣ въ 17 день Августа 1914 года.

Управляющій делами Капитулы Орденовъ,

Горный инженеръ Высочайшаго Двора

и. с. Директоръ производящихъ делъ Капитулы Орденовъ,

ВЪ ГЛАВНОЙ КОНТОРѢ ЖУРНАЛА

„МЕЛЬНИКЪ“

имѣются для продажи слѣдующія книги:

„ЗЕРНО, ЕГО ХРАНЕНИЕ И ОЧИСТКА“.

Трудъ инжен. В. Я. Рейсигъ, изд. 1913 г.

Цѣна 3 р. 50 к. съ пересылкой.

Книга состоитъ изъ трехъ отдѣловъ:

I. ЗЕРНО ВЪ СЕЛЬСКОМЪ ХОЗЯЙСТВѢ. Общія понятія о злакахъ, Посѣвъ, Составъ почвы, Развитие злаковъ, Уборка, Строение зерна, Химическій составъ зерна.

II. ЗЕРНО НА ХЛѢБНОМЪ РЫНКѢ. Сорта нашего зерна, Примѣсы въ зернѣ, Оцѣнка качества зерна, Покупка зерна, Рыночная цѣна зерна, Зернохранилища, Вредители зерна.

III. ЗЕРНО НА НАШИХЪ МЕЛЬНИЦАХЪ. Хранение зерна, Очистка зерна, Очистка зерна отъ примѣсей, Группировка тріеровъ, Сухая очистка покрова зерна, Мокрая очистка покрова зерна, Схемы зерноочистительныхъ отдѣловъ.

Помѣщено также много таблицъ и другихъ цѣнныхъ свѣдѣній для каждого мельника.

„ПОМОЛЫ РУССКИХЪ МЕЛЬНИЦЪ“.

Трудъ инжен. В. Я. Рейсигъ.

Цѣна 3 р. 50 к. съ пересылкой.

Книга состоитъ изъ трехъ отдѣловъ, въ первый отдѣлъ каковой входитъ РАЗОВЫЙ ПОМОЛЪ, Простой размолъ, Интендантскій помолъ и Сѣяный помолъ.

II. ПОВТОРИТЕЛЬНЫЙ ПОМОЛЪ. Помолъ пшеницы Помолъ ржи.

III. КРУПЧАТЫЙ ПОМОЛЪ. Дранье, Схема дранья, очистка и лицовка. Основные приемы очистки и лицовки. Размолъ.

Книга снабжена также необходимыми таблицами для веденія справокъ на мельницахъ, какъ-то: таблица перевода выходоу муки, таблица рифлей, таблица ситъ, таблица для сравненія показаній пурокъ, таблица перевода мѣръ въ са, таблица силъ, передаваемыхъ ремнями, таблица скорости ремней и таблица диаметровъ валовъ и много другихъ цѣнныхъ свѣдѣній для каждаго мельника.

„РУКОВОДСТВО ПО ХЛѢБОПЕКАРНОМУ ПРОИЗВОДСТВУ“.

Инж.-техн. В. Микини, изд. 1911 г.

Цѣна безъ пересылки 6 руб.

Книга эта состоитъ изъ двухъ частей. Первая часть содержитъ товаровѣдніе хлѣбныхъ злаковъ и муки (описаніе, структура зерна, способы изслѣдованія и торговые сорта).

Въ первую часть включено даже дрожжевое производство.

Вторую часть составляетъ описаніе хлѣбопекарнаго дѣла, съ указаніемъ всѣхъ новѣйшихъ изслѣдованій химическихъ процессовъ пекарнаго производства.

Сюда входитъ также подробное описаніе наиболѣе усовершенствованныхъ механическихъ оборудованій.

Кромѣ того, здѣсь приведено большое количество подробныхъ рецептовъ всевозможнѣйшихъ хлѣбныхъ издѣлій изъ пшеничной и ржаной муки.

Сверхъ всего изложеннаго, въ этой книгѣ имѣется также описаніе хлѣбопекарнаго производства въ другихъ европейскихъ государствахъ, а также въ Америкѣ и даже Персіи и Китаѣ.

„СПУТНИКЪ МЕЛЬНИКА-МОНТЕРА“.

Инж.-техн. В. Я. Рейсигъ.

Цѣна безъ пересылки 3 р. 50 к.

Книга эта, являющаяся руководствомъ по монтажу для мельниковъ, техникумовъ и учащихся, состоитъ изъ трехъ отдѣловъ: а) мельничныя машины, б) монтажныя работы, в) установка машинъ.

Книга иллюстрирована чертежами и рисунками.

„Мельничное счетоводство“.

С. С. Дезорцева.

Цѣна 2 руб. безъ пересылки.

Книга эта награждена золотой медалью и одобрена учебнымъ комитетомъ министер. торговли и промышленности.

„ШЕЛКОВОЕ ШВЕЙЦАРСКОЕ СИТО“. Его исторія, процессъ производства и способъ выбора. Цѣна 50 коп. безъ пересылки.

Вышеуказанныя книги безъ задатка НЕ ВЫСЫЛАЮТСЯ.
выписывать можно изъ конторы журнала „МЕЛЬНИКЪ“:
МОСКВА, Сокольничье поле, Матросская, 2.

Къ разсылкѣ нашего „Ежегодника“.

Вмѣстѣ съ настоящимъ № 15-мъ журнала „Мельникъ“ редакція разсылаетъ всѣмъ своимъ подписчикамъ минувшаго 1910 и нынѣшняго 1911 года обѣщанное ею при подпискѣ на эти годы оригинальное изданіе „Ежегодникъ Мельника“ — „Помолы русскихъ мельницъ“, трудъ инж.-технол. В. Г. Рейсиха.

Распространяться о значеніи труда, трактующаго о помолѣ, предъ мельниками, не приходится, понятно. Помолъ въ мельничномъ производствѣ—основа и база всего,—все равно какъ кровообращеніе въ живомъ организмѣ. Нормально кровообращеніе, правильно бѣженіе сердца—и весь организмъ испытываетъ жизнерадостность, каждый органъ тѣла получаетъ все необходимое для правильнаго существованія. Наоборотъ, разстроено кровообращеніе,—нѣтъ на мельницѣ системы,—и все дѣло идетъ прахомъ.

Мы ясно представляемъ себѣ, съ какимъ горячимъ интересомъ схватится за эту небольшую, но поистинѣ представляющую собою маленькое Евангеліе мукомолья—коричневую книжку каждый крупчатникъ, могущій почерпнуть изъ нея такъ много новаго и невѣдомаго, отъ чего должны невольно раскрыться его глаза.

Подобнаго изданія русская мельничная литература еще не знаетъ.

Въ этомъ отношеніи работа инженера-технолога В. Г. Рейсиха является исключительной по замыслу и выполненію.

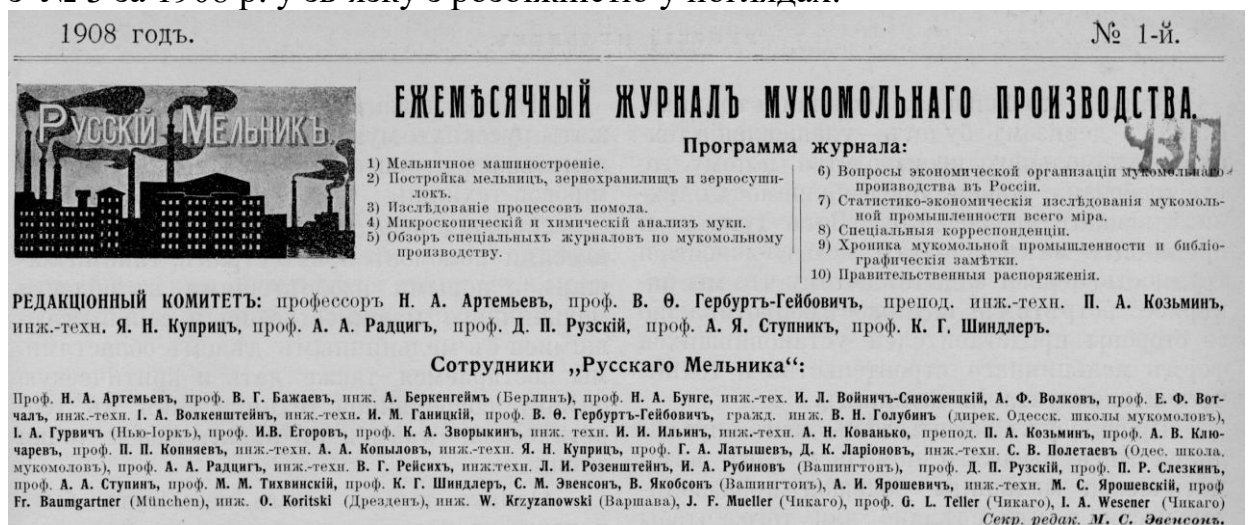
Такую работу могъ выполнить—говоримъ безъ всякой похвалы—только спеціалистъ, всю жизнь посвятившій себя любимому дѣлу, какимъ, какъ извѣстно, и является инж. Рейсихъ, самъ вышедшій изъ семьи мукомола, много лѣтъ упорно и добросовѣстно поработавшій на нивѣ мукомольной и совершенно заслуженно стоящій теперь во главѣ Одесской школы мукомолья.

Принося ему искреннюю благодарность за выполненіе нелегкой задачи, редакція, разсылая нынѣ свой первый „Ежегодникъ“, искренно желаетъ всѣмъ русскимъ крупчатникамъ извлечь изъ этой небольшой, но многоцѣнной книжки всю ту максимальную пользу, которая въ нее съ такимъ умѣньемъ и любовью заложена.

Редакція журнала „Мельникъ“.

Фото з журналу «Мельник» (1911. №15)²⁵

Вольдемар Георгійович Рейсіх протягом багатьох років співпрацював з редакцією журналу «Мельник» (Москва). Коли редакція прийняла рішення відкрити в журналі (1916) розділ «Бібліографія», в якому повинна була розміщуватися інформація про всі технічні новинки, які вийшли у світ, та представляли інтерес для фахівців борошномельної справи, редактором розділу був запрошений В. Г. Рейсіх.²⁶ Вольдемар Георгійович співпрацював також з журналом «Русский мельник» (Київ), проте як зазначалося раніше, у нього не склалися стосунки з головним редактором цього видання. На титульній сторінці журналу № 1 за 1908 р. серед співробітників ми бачимо цивільного інженера В. П. Голубіна – у той час директора Одеської школи борошномелів – та інженера-технолога В. Г. Рейсіха, який працював у Товаристві «А. Эрлангер и К°». У цьому ж номері журналу розміщене прохання Вольдемара Георгійовича виключити його зі складу співробітників з № 3 за 1908 р. у зв'язку з розбіжністю у поглядах.

Зі зростанням та зміцненням навчального закладу розпочинає розвиток наукова діяльність. На базі лабораторії млину Вейнштейна викладачами та співробітниками Одеського млиново-технічного училища були закладені основи науково-дослідної роботи, спрямованої на вивчення якості зерна та борошна, та їх зв'язку з якістю хліба, вивчення різних сортів пшениці як з точки зору інтересів борошномельної промисловості, так і експорту продукції. Поряд з цими завданнями була визначена мета «создать мерило для сравнения разнообразных сортовъ муки, фигурирующих на отечественном рынке».²⁷

На той момент в країні такі питання, практично, не досліджувалися. Проте, підприємствам, що переробляли зернові продукти, доводилося стикатися з вимогами ринку: потрібно було точно знати характеристики товару. Перш за все це стосувалося млинів, які експортували борошно за кордон. Як відомо, продукція одеського млина Вейнштейна, в основному, йшла на експорт, та хто, як не Григорій Еммануїлович в першу чергу був зацікавлений у розвитку досліджень зерна та борошна. Будучи великим підприємцем та головою Опікунської ради, він надав у повне розпорядження Училища лабораторію на своєму млині.

То були дві кімнати, в одній з яких розміщувалась хімічна лабораторія, в іншій – пекарня. В лабораторії були зайняті лаборанти Училища І. Д. Брун та В. П. Мартинов, який згодом, із встановленням радянської влади, очолив навчальний заклад, перейменований в ті роки у Профтехнікум технології зерна та борошна. Вся дослідницька робота в лабораторії проводилася під керівництвом директора Училища В. Г. Рейсіха.

Міністерство Торгівлі та Промисловості виявило інтерес до проведених в Одеському училищі досліджень і у 1915–1916 рр. виділило невеликі асигнування на облаштування лабораторії (приблизно 3000 крб.).²⁸ Від Департаменту Землеробства Училище отримало 12 000 крб. на дослідні роботи. Звіт за півтора року досліджень опублікований в журналі «Мельник» (перше півріччя 1917 р.).²⁹

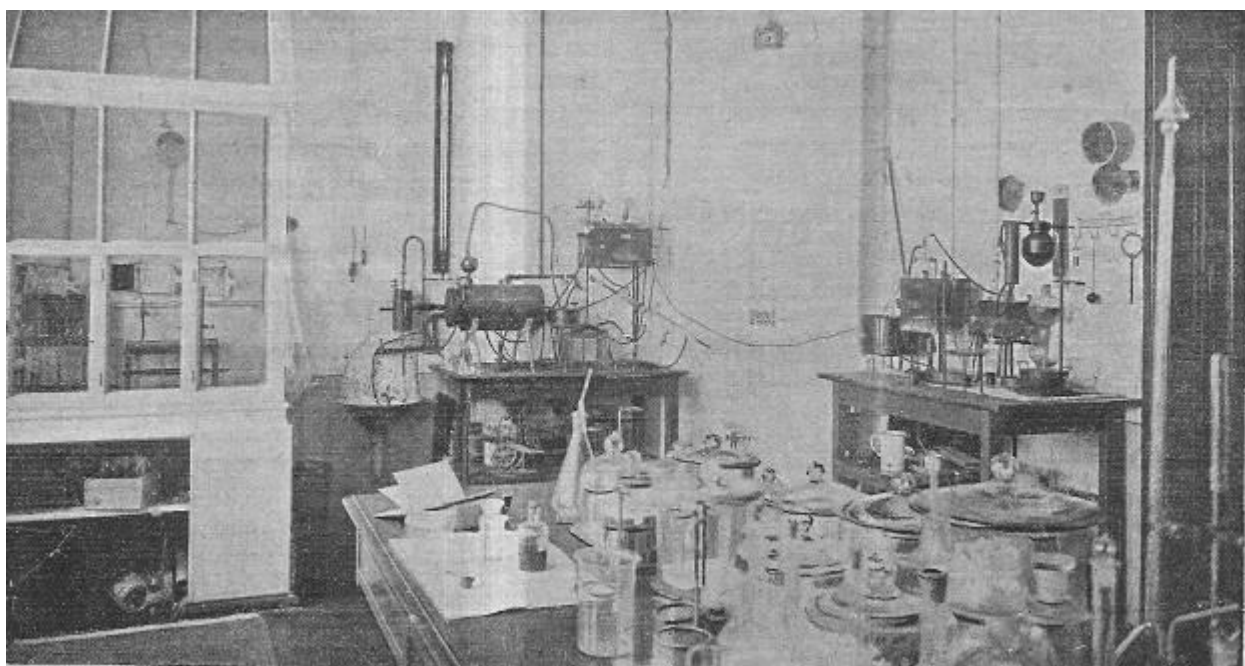

Фото лабораторії на млині Г. Е. Вейнштейна з журналу «Мельник» (1917. №1–2)³⁰

Зовсім невеликий проміжок часу пройшла Одеська школа борошномелів, перетворена в Одеське млиново-технічне училище, від дня заснування у 1902 р. до зміни влади у 1920-му. Та майже весь цей період, за винятком двох років, пов'язаний з ім'ям Вольдемара Георгійовича Рейсіха.

За ці роки було проведено 15 випусків, що надали промисловості країни 292 техника борошномельної справи. Значна частина випускників навчального закладу працювала за фахом: за даними на 1913 р. – 65,3 %.¹³ Як зазначається в «Южном мельнике» за 1919 р., *«Одесское училище выпускало средних техников, которые с успехом работали и работают сейчас мельниками, техниками в мельницестроительных конторах, в Отделе Зернохранилищ Государственного Банка и в различных продовольственных организациях, ведающих заготовкой хлебных продуктов»*.³¹

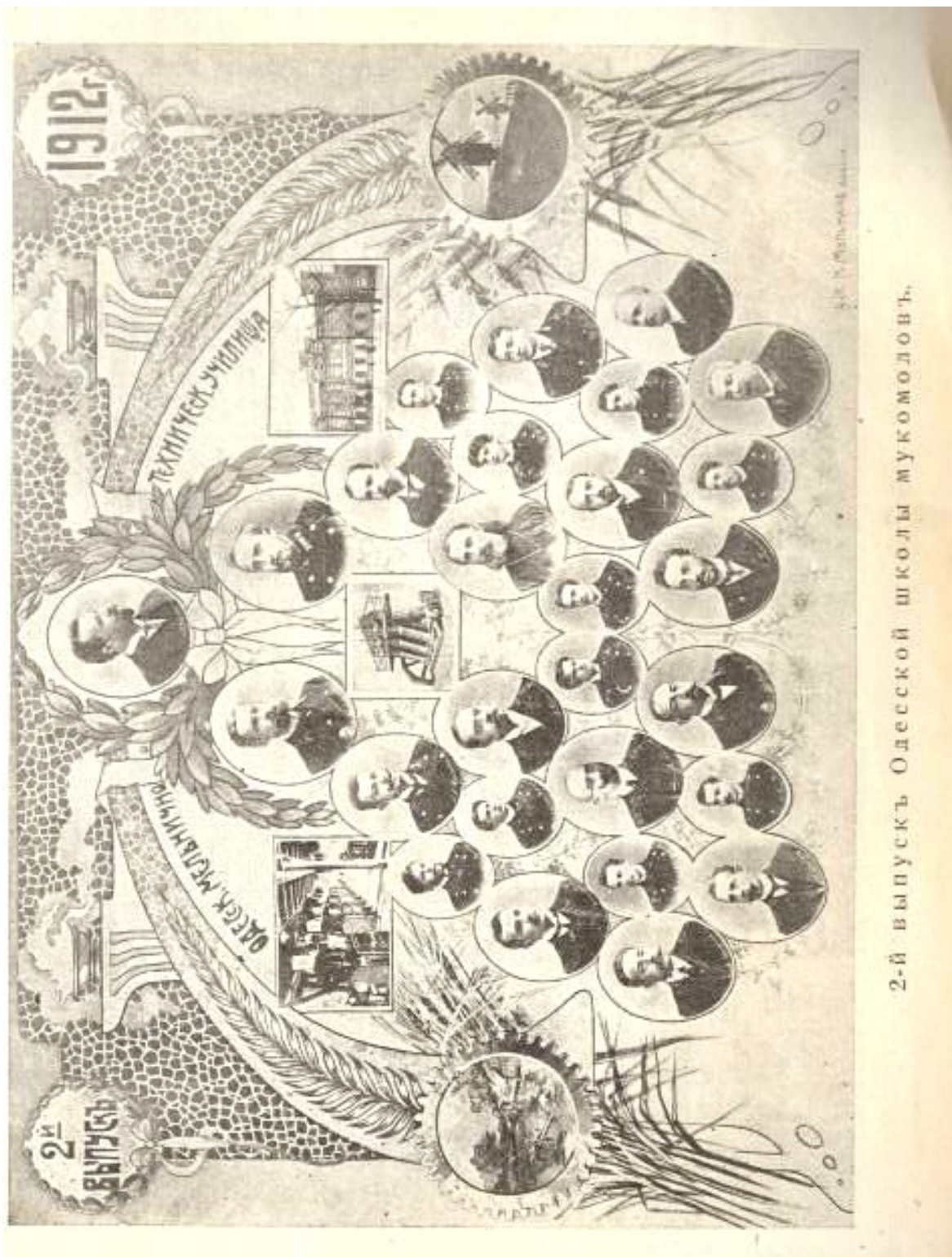

Фото 2-го випуску Одеського млиново-технічного училища з журналу «Мельник»
(1912. № 13–14)³²

«Одесский листок» за 1912 р. (7 июня)³³ наводить поіменний список учнів, які закінчили училище у 1912 р.: Бін А., Близніченко Я., Вайнштейн С., Коган Я., Красюков І., Теплицький Ш., Шаповал З., Рогальський О.

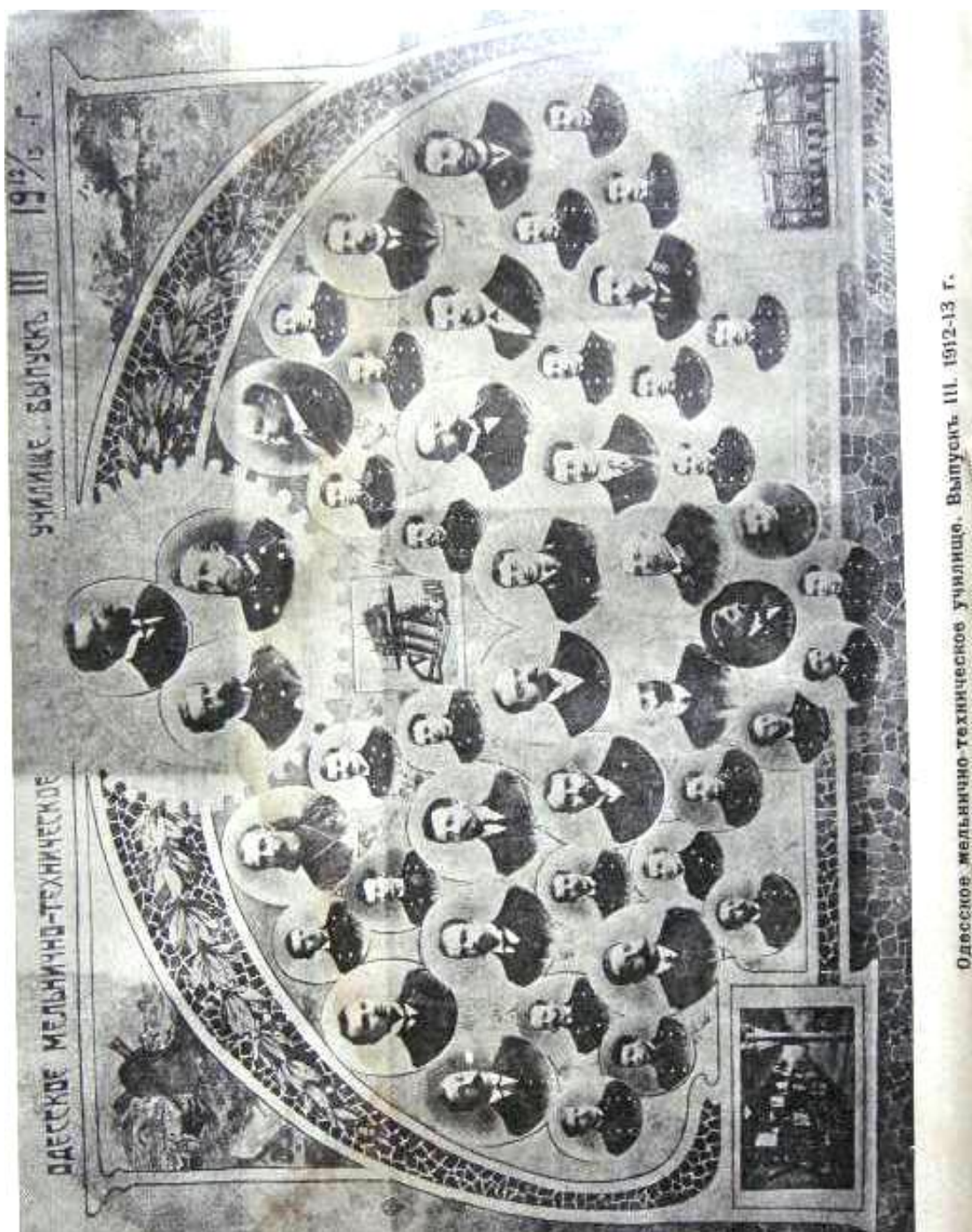

Фото 3-го випуску Одеського млиново-технічного училища (Одес. новости: іл. дод. 1913. 12 лип.)³⁴

Одесское Мельнично-Техническое Училище.

Аттестатъ.

Одесское Мельнично-Техническое Училище сямъ удостовѣряетъ, что предъавитель сего Антонъ Симоновичъ
Су. 1. 8. 1. 6, вѣроисповѣданія иудейскаго, родившійся
„ 23 “ января 1895 года, по окончаніи полнаго курса Училища, подвергался установленнымъ испытаніямъ и постановленіемъ
Педагогическаго Комитета отъ „ 1 “ мая 1917 года удостоенъ званія

ТЕХНИКА МУКОМОЛЬНОГО ДѢЛА.

При исполненіи поведеніи, онъ, Су. 1. 8. 1. 6, оказалъ по предметамъ курса Училища нижеслѣдующіе успѣхи:

По Закону Божію —	по механикѣ <u>хорошо</u>	по зерновѣдѣнію <u>хорошо</u>
„ русскому языку <u>хорошо</u>	„ сопротивленію матеріаловъ <u>хорошо</u>	„ хлебопекскому и макаронному производству <u>хорошо</u>
„ алгебрѣ <u>хорошо</u>	„ технологіи мѣл. и дерева <u>хорошо</u>	„ строительному искусству <u>хорошо</u>
„ геометріи и приложенію алгебры къ геометріи <u>хорошо</u>	„ деталямъ машинъ <u>хорошо</u>	„ коммерческой географіи <u>хорошо</u>
„ тригонометріи <u>хорошо</u>	„ паровымъ котламъ <u>хорошо</u>	„ основаніямъ политич. экономіи <u>хорошо</u>
„ физикѣ <u>хорошо</u>	„ паровымъ машинамъ <u>хорошо</u>	„ законодѣлѣнію <u>хорошо</u>
„ электротехникѣ <u>хорошо</u>	„ гидравлическимъ двигателямъ <u>хорошо</u>	„ счетоводству и коммерческой корреспонденціи <u>хорошо</u>
„ химіи <u>хорошо</u>	„ двигателямъ внут. сгоранія <u>хорошо</u>	
	„ мукомольному дѣлу <u>хорошо</u>	

Кромѣ того, выполнялъ установленныя графическія работы (по рисованію, геометрическому, техническому, строительному и специальному черченію) хорошо, практическія работы на мельницахъ и въ мельнично-технической лабораторіи хорошо и въ мастерскихъ Училища хорошо. Посему онъ, Су. 1. 8. 1. 6, пользуется правами, закономъ предоставленными лицамъ, окончившимъ Одесское Мельнично-Техническое Училище. Въ засвидѣтельство чего и данъ сей аттестатъ за надлежащими подписями и приложеніемъ печати Училища. Г. Одесса 1 мая 1917 года.

Предводитель Почетнаго Совета Т. П. Шендеровъ

Предводитель Педагогическаго Комитета М. И. Гусевъ

№ 260

Члены Комитета:

Секретарь Педагогическаго Комитета В. М. Мамонтовъ

М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ
М. И. Гусевъ

—Составленъ г. К. Христенко, Одесса.

ИЗВЛЧЕНІЕ

Изъ Высочайше утвержденнаго 24 мая 1909 года закона

(Собр. Узак. и Распор. Прав. ст. 736, 1909 г.).

- п. 1. Одесское мельнично-техническое училище принадлежит къ разряду среднихъ учебныхъ заведеній и имѣетъ цѣлю готовить образованныхъ и практически свѣдущихъ техникувъ мукомольнаго дѣла.
- п. 7. Ученики, окончившіе образованіе въ Одесскомъ мельнично-техническомъ училищѣ, пользуются относительно отбыванія воинской повинности правами лицъ, окончившихъ курсъ учебныхъ заведеній перваго разряда.
- п. 8. Лица, съ успѣхомъ прошедшіе полный теоретическій и практическій курсъ училища, а также всѣ обязательныя практическія занятія на мельницахъ, получаютъ званіе техника мукомольнаго дѣла, въ удостовѣреніе чего имъ выдаются аттестаты съ указаніемъ присвоенныхъ правъ.
- п. 9. Удостоеннымъ званія техника мукомольнаго дѣла, если они по происхожденію не имѣютъ высшихъ правъ, предоставляется право на личное почетное гражданство, безъ взиманія установленной за грамоты пошлины.

На основаніи телеграфныхъ извѣщеній Учебнаго Отдѣла Министерства Торговли и Промышленности отъ 25 апрѣля и 5 мая с. г. о послѣдовавшемъ распоряженіи Товарища Министра, со стороны Министерства не встрѣчается препятствій къ поступленію окончившихъ Одесское Мельнично-техническое Училище въ высшія учебныя заведенія по специальностямъ: механической, инженерно-строительной, сельско-хозяйственной и коммерческой при условіи согласія на это соответствующихъ высшихъ школъ.

Съ этого документа въ конторѣ Одесскаго Нотариуса Зинаиды Гуровича засвидѣтельствована
1917 года
Копія, выданная
Александромъ Гуревичемъ

Директоръ Училища

Письмоводитель

Фото аттестата выпускника Одесского млиново-технічного училища. 1917³⁵

У 1915 р. з ініціативи випускників Одеської школи борошномелів та створеного на її базі Одеського млиново-технічного училища відзначався 10-річний ювілей діяльності Вольдемара Георгійовича Рейсіха на посаді директора. Незабаром після урочистої події було видано «Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa 20 марта 1915 г.»,³⁶ складений техніком С. І. Левіним за дорученням групи випускників. З цього видання ми можемо дізнатися не лише про минулі урочисті події березня 1915 р. в Одесі, але й почерпнути важливі біографічні відомості, познайомитися з характеристикою особистості ювіляра, ставленням до нього не лише колег – членів Педагогічного комітету та Опікунської ради, співробітників Училища, але і самих учнів.

Звичайно, ювілейні промови та привітання – то, як правило, хвалебні оди. Проте, коли на пропозицію взяти участь в ювілейних заходах поряд з товаришами по службі В. Г. Рейсіха відгукнулася значна частина його вихованців, – це вже знак шанобливого ставлення до ювіляра. Багато хто приїхав до Одеси для того, щоб особисто привітати свого вчителя, *«отдать ему должное за его более чем добросовестное отношение к интересам училища»*.³⁷ Від тих, хто не зміг приїхати, *«ко дню юбилея приветствия начали поступать ... не только со всех концов России, но и от находящихся в действующей армии»*³⁸ (это время Первой мировой войны).

Збиралися й на квартирі Вольдемара Георгійовича, і в Училищі, і на обіді в ресторані готелю «Брістоль». Серед учасників свята, крім випускників, ми бачимо імена вельмишановних наших попередників, зокрема Г. Е. Вейнштейна, Б. Г. Острозецера, В. П. Мартинова та інших. Зачитувалися адреси, звучали привітання та тости, вручалися подарунки.

20 березня в Училищі в присутності викладачів та учнів зачитали адрес, який закінчувався словами: *«Нас всех объединяет пожелание, чтобы Ваша плодотворная деятельность еще долго шла об руку с преуспеванием нашего училища и вселяла чувство искренней благодарности в целом ряде сменяющихся поколений учеников»*.³⁹ Під адресом – 105 підписів!

У слові-відповіді Вольдемар Георгійович, зокрема, зазначив, що швидко зростання Училища та його успіхи значною мірою обумовлені добрими взаєминами між педагогічним персоналом та учнями. *«Уважение друг друга, взаимное доверие и упорный труд ... являются элементами, на которых мы и впредь будем строить благополучие дорогого нам училища»*.⁴⁰

24 березня на зустрічі в готелі оголосили ще один адрес.⁴¹

Глубокоуважаемый

Вольдемаръ Георгіевичъ!

Въ сегодняшній день, день десятилѣтія Вашей службы въ должности директора Мельнично-Техническаго Училища, позвольте и намъ, окончившимъ училище, свидѣтелямъ Вашей неустанной работы, колоссальныхъ трудовъ, выразить Вамъ наше искреннее поздравленіе и горячую благодарность за всѣ тѣ заботы, которыя Вы проявили по отношенію къ дорогому всѣмъ намъ училищу. Всѣ мы пережили и намъ памятно то время, когда школа мукомоловъ была на краю гибели, когда казалось, что печальная участь школы предрѣшена, и нѣтъ для нея никакого спасенія. Вы своей неусыпной энергіей, непрерывными заботами помогали спасенію школы, подняли ее на должную высоту и нынѣ она по праву стоитъ въ ряду учебныхъ заведеній, за которыми нельзя не признать не только общественнаго, но и государственнаго значенія. Вы способствовали превращенію нашей школы въ зрѣлое учебное заведеніе, съ твердо выраженной программой, со своей специальной фізіономіей и первые же выпуски школы дали мукомольному дѣлу практически подготовленныхъ, сознательно относящихся къ своимъ обязанностямъ работниковъ, специалистовъ своего дѣла.

Все это является по нашему глубокому убѣжденію продуктомъ не только Вашихъ чисто административныхъ способностей, но въ большой степени можетъ быть отнесено за счетъ Вашего глубокаго знанія дѣла, которому Вы посвятили свою жизнь, яркимъ доказательствомъ чему служатъ Ваши научные труды, которые служатъ цѣннымъ подспорьемъ для всѣхъ насъ при практическомъ примѣненіи нашихъ знаній въ жизни. Часы Вашего преподаванія по своей увлекательности, интересу и яркости изложенія остались въ памяти нашей самымъ страднымъ воспоминаніемъ. Но не объ этомъ, однако, глубокоуважаемый Вольдемаръ Георгіевичъ, хотѣлось бы Вамъ сказать теперь въ нашемъ привѣтственномъ словѣ. Мы считаемъ, что вмѣстѣ съ нами все вышеназложенное знаютъ и безъ того всѣ, близко стоящіе къ мукомольному дѣлу, а мы, бывшіе ученики Ваши, желаемъ подчеркнуть здѣсь ту сторону Вашего характера, которую только мы, имѣли возможность наблюдать—это Ваше, поистинѣ, чисто отеческое отношеніе къ ученикамъ, какъ въ стѣнахъ школы, такъ и внѣ стѣнъ ея, ваши искреннія заботы о насъ, какъ съ матеріальной такъ и моральной стороны, за все это разрѣшите принести Вамъ, дорогой учитель, отъ чистаго нашего сердца неприкрашенно горячую признательность.

Пожелаемъ же Вамъ, глубокоуважаемый Вольдемаръ Георгіевичъ, еще много лѣтъ воспитывать наше юношество на пользу дорогого всѣмъ намъ дѣла и отъ души желаемъ Вамъ въ полномъ благополучіи и цвѣтущемъ здравіи продолжать съ такимъ же успѣхомъ, начатое Вами дѣло.

Земно кланяемся Вамъ, дорогой учитель, отъ лица всѣхъ бывшихъ учениковъ Вашихъ.

З привітаннями виступили незмінний голова Опікунської ради, великий підприємець Григорій Еммануїлович Вейнштейн, член Педагогічного комітету, викладач законодавства та політичної економії Дмитро Генріхович Файг та інші викладачі. Вітали ювіляра випускники і старої школи, і які закінчили млинове училище. Технік С. І. Левін звернув увагу присутніх на ставлення Вольдемара Георгійовича до учнів і самої трудової атмосфери, що була ним створена: *«Его лозунгом «труд, труд и только труд» прониклись все ученики»*.⁴² М. Школьников доповнює: *«Вы ... образец аккуратности и трудолюбия, всегда бескорыстно делились с нами Вашими трудами, а Ваши знания были общим нашим достоянием»*.⁴³

Були зачитані привітання, надіслані від редакції журналу «Мельник», Московської школи борошномелів, Правління Товариства «Антон Эрлангер и К°», від інженерів К. А. Богомаза та В. Я. Гіршсона і багатьох інших з усіх куточків величезної країни.

На закінчення прозвучали воістину пророчі слова Вольдемара Георгійовича:

«Я глубоко верю, что и дальше всем нам дорогое училище будет расти и крепнуть и, возможно, что наступит время, когда на месте маленькой школы будет функционировать крупное учебное заведение по Хлебопромышленной специальности, в котором будет сосредоточено все, что знает мир о зерне, муке, машинах для переработки зерна и предприятиях в области хлебного дела. ... мы все должны стремиться к достижению этой конечной цели».⁴⁴

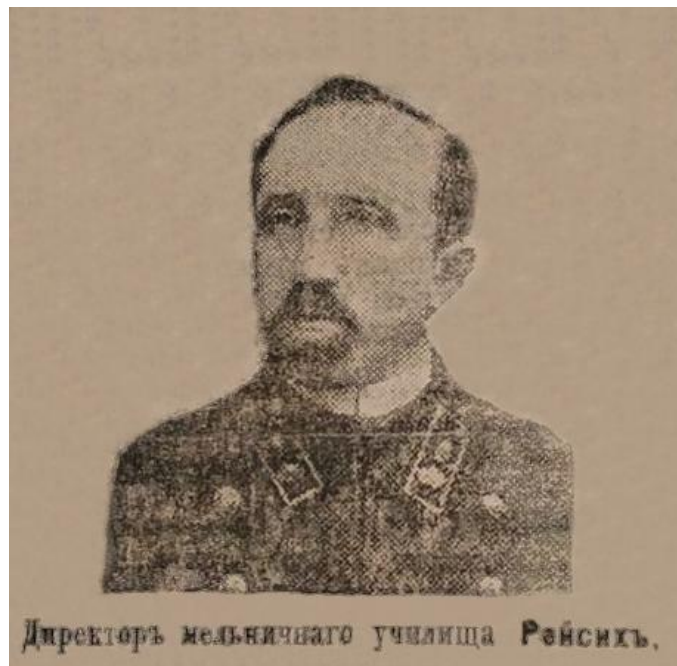

Фото з газети «Одесский листок» (1915. 21 марта)⁴⁵

З піднесенням усіх напрямків діяльності та постійним збільшенням числа вступників у 1914–1915 рр. знову ініціюється питання про перетворення, вже Училища – середнього навчального закладу, у Хлібопромисловий інститут. У вищому навчальному закладі передбачалося організувати випуск не лише техніків борошномельної справи, а й фахівців з технології зерна та хліба, а також з усіх питань, пов'язаних з хліботоргівлею.⁴⁶ На думку В. Г. Рейсіха, одного з ініціаторів та активних прихильників цієї ідеї, перші два роки інститут мав можливість знайомити учнів з відповідними технічними науками – технічною механікою, зернознавством, основами хлібної техніки, спеціальним машинознавством і т. п. Наступні два роки він пропонував присвятити основам економічних та комерційних наук, зокрема, спеціальним курсам хлібної торгівлі та промисловості. Для тих же, хто мав змогу продовжити навчання, протягом ще двох років пропонували ряд спеціальних курсів як із загальноекономічних наук, так і з хлібопромислової спеціальності. Теоретичні заняття повинні були проводитися паралельно з практичними роботами у відповідних лабораторіях та комерційних бюро.

Докладні доповіді з цього питання читалися В. Г. Рейсіхом на зборах представників міського та земського самоврядування та цілого ряду технічних, наукових та торгово-промислових організацій. В цілому, представлені пропозиції були схвалені, проте вирішення питання відклали до закінчення війни.⁴⁷

На сторінках «Русского мельника» за 1916 р. є повідомлення про те, що Міністерством Торгівлі та Промисловості вже був розроблений проект *«расширения существующего в Одессе мельнично-технического училища до степени высшего учебного заведения. Намечено устройство целого ряда отделений по хлебной промышленности. Ныне существующее мельнично-техническое училище предполагается сохранить в виде одного из отделений будущего института»*.⁴⁷ По всьому, були враховані пропозиції В. Г. Рейсіха. Засновник Млиново-технічного училища та голова Опікунської ради Григорій Еммануїлович Вейнштейн, запрошений з приводу цього проекту Міністерством, не лише схвалив саму ідею, а й навіть виявив готовність надати для будівництва інституту необхідну ділянку землі.

У 1917 р., вже при Тимчасовому уряді, перед Училищем на якийсь час відкрилася перспектива перетворення: було асигновано 70 000 крб. для відкриття першого курсу вузу та проведення підготовчих робіт для організації нового Навчально-Наукового Хлібопромислового інституту.⁴⁸ Передбачалося сконцентрувати в самому інституті усе, що має відношення до питань технології зерна та борошна, причому, не лише в плані підготовки та випуску фахівців для зернопереробної промисловості, а й для розробки завдань, які сама промисловість і висуває.

Цьому початку не судилося збутися на той час через події, що наступили згодом та привели до зміни влади. Пройде ще не один рік, і міцний фундамент спеціалізованого навчального закладу – Одеського млиново-технічного училища – послужить основою для організації у 1922 р.

Технікуму технології зерна та борошна – першого в країні вищого навчального закладу даного профілю.

Не пішли в небуття праці фундаторів Училища Григорія Еммануїловича Вейнштейна та Вольдемара Георгійовича Рейсіха, які сприяли не лише стрімкому розвитку свого творіння, а також заклали основи для його подальшого зростання. З дня заснування Одеської школи борошномелів пройдено шлях у 117 років. За ці роки не раз змінювалися і структура, і назва навчального закладу. Сьогодні це Одеська національна академія харчових технологій – багатопрофільний вищий навчальний заклад, визнаний лідер в галузі наукових досліджень та підготовки інженерних кадрів, зокрема для зернопереробної та хлібопекарської промисловості. До речі, за всі роки існування нашого навчального закладу він жодного разу не припиняв випуск фахівців цієї галузі промисловості.

Фото головного корпусу Одеської національної академії харчових технологій, 2018 р.

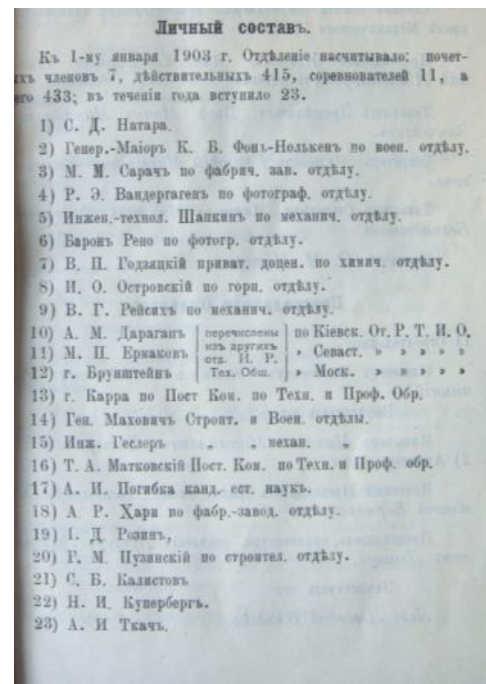
Громадська діяльність В. Г. Рейсіха

В. Г. Рейсіх – член ОВ ІРТТ

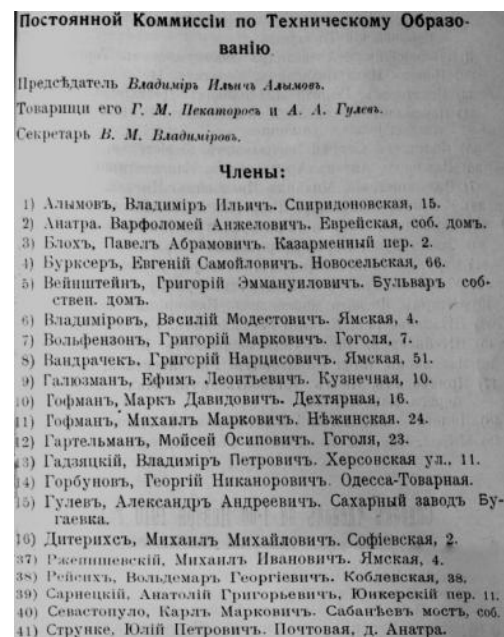
Приїзд до міста інженера-технолога В. Г. Рейсіха – людини високоосвіченої – не зміг залишитися непомітним на той час, тим паче після його призначення на посаду директора Одеської школи борошномелів. Громадськість Одеси відразу залучила молодого, енергійного фахівця до вирішення різноманітних наукових та господарських завдань. У грудні 1902 р. він щойно приступив до викладацької роботи в Одесі, а в лютому 1903 р. ми вже бачимо його у списках дійсних членів механічного відділу Одеського Відділення Імператорського Російського Технічного Товариства (ОВ ІРТТ).^{1*}

^{1*}Досить докладно характеристику діяльності ОВ ІРТТ дано в книзі «Григорій Вейнштейн. Личность. Город. Время» (Херсон, 2017).²

В. Г. Рейсѣх у складі прийнятих в ОВ ІРТТ³

В. Г. Рейсѣх – член Постійної Комісії з технічної освіти в ОВ ІРТТ⁴

Відомості, наведені у «Записках ОО ИРТО», дають уявлення про участь В. Г. Рейсіха як у роботі механічного відділу, так і всього Відділення. Так, у № 2 за 1907 р.⁵ відзначається, що 25 січня цього року на загальних зборах Вольдемар Георгійович виступив з повідомленням «Исторический обзор мукомольного производства». Трохи пізніше, у книзі «Мукомольное дело в России» (Одесса, 1909)⁶ він опублікував ґрунтовний «Очерк развития мукомольного дела в России». В березні 1907 р. на засіданні механічного відділу В. Г. Рейсіхом було зроблене повідомлення «Об исследовании газового двигателя по его диаграмме».⁷ У 1914 р. він увійшов до складу експертів з «определения пригодности или непригодности» двигуна «Дизель» у відповідь на прохання мирового судді 6-ої дільниці м. Одеси.⁸

У 1909 р. під час виборів членів Комітету Відділення та Редакційного Комітету Вольдемара Георгійовича Рейсіха обрали редактором «Записок ОО ИРТО», але видання «Записок» призупинили на два роки у зв'язку з тим, що Головне управління у справах друку його кандидатуру затвердило лише у 1911 р. На загальних зборах 17 листопада 1911 р. В. Г. Рейсіх виступив з доповіддю «Об издании записок Одесского Отделения Императорского Русского Технического Общества»,⁹ в якій, ймовірно, була викладена концепція Вольдемара Георгійовича з приводу цього друкованого органу та його роботи у редакції (текст доповіді не зберігся).

У 1914 р. відбулися вибори нового редактора, незважаючи на численні спроби членів Комітету Відділення умовити Редакційний Комітет на чолі з В. Г. Рейсіхом залишитися до наступного терміну. На зміну Вольдемару Георгійовичу був обраний професор Федір Федорович Селіванов.¹⁰

У період Першої світової війни у будівлі Технічного Товариства був розміщений та обладнаний лазарет на 55 ліжок. Одеське млиново-технічне училище, очолюване В. Г. Рейсіхом, взяло на себе утримання одного ліжка в лазареті: 50 крб. 41 коп. щомісяця – 40 крб. 41 коп. від службового персоналу і 10 крб. від директора училища.¹¹

Участь В. Г. Рейсіха в роботі З'їздів борошномелів

Як професіонал-борошномел, який очолював технічний навчальний заклад з підготовки фахівців для борошномельної промисловості, Вольдемар Георгійович брав участь у роботі професійних об'єднань борошномелів на всеросійському та місцевому рівнях.

За матеріалами галузевої періодики, місцевої преси, а також «Отчета о деятельности Совета Съездов мукомолов по 1-ое Января 1910 года» (СПб., 1910) дізнаємося, що В. Г. Рейсіх брав участь у роботі сесій Ради VII, VIII та IX З'їздів борошномелів. На першій сесії VIII З'їзду борошномелів (1907) та на IX З'їзді (1908) він обирався секретарем.¹²

На VIII Всеросійському З'їзді борошномелів приділили значну увагу питанням влаштування та утримання борошномельних шкіл, зокрема переведенню Одеської школи борошномелів на вищий щабель. Проте до 1909 р. питання про перетворення Школи у Млиново-технічне училище не було вирішене.

Цікаво, що беручи участь в роботі першої сесії VIII З'їзду в березні 1907 р., В. Г. Рейсіх виступав в якості представника від Нижньоволзького регіону, де розвивався сімейний бізнес. Від цього регіону був і Я. П. Пропп – батько його дружини.¹³ А ось на другій сесії, в листопаді, інтереси Саратовської губернії представляв вже батько Вольдемара Георгійовича – Єгор Данилович Рейсіх.¹⁴

Представники З'їзду борошномелів Південного регіону 1910 р. («Одес. новости», 1910.

19 июня).¹⁵ В. Г. Рейсіх п'ятий зліва в першому ряду

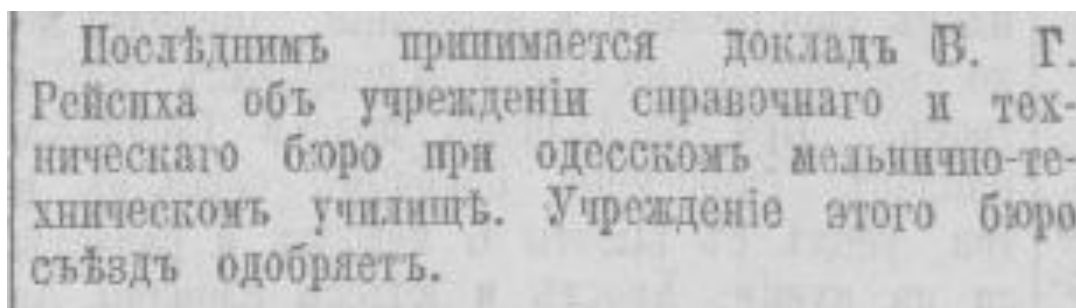

Фото з газети «Одесский листок» (1910. 12 июня)¹⁶

У публікаціях на сторінках одеських газет серед членів З'їздів борошномелів Чорноморського регіону в Одесі ми бачимо В. Г. Рейсіха. На З'їзді 1910 р. було висунуто пропозицію щодо організації Технічного бюро на базі Одеського млиново-технічного училища.^{15,16}

У Пересипському Санітарному опікунстві

10 вересня 1904 р. «Одесские новости» повідомили про обрання у члени Пересипського Санітарного опікунства директора Одеської борошномельної школи інженера В. Г. Рейсіха.

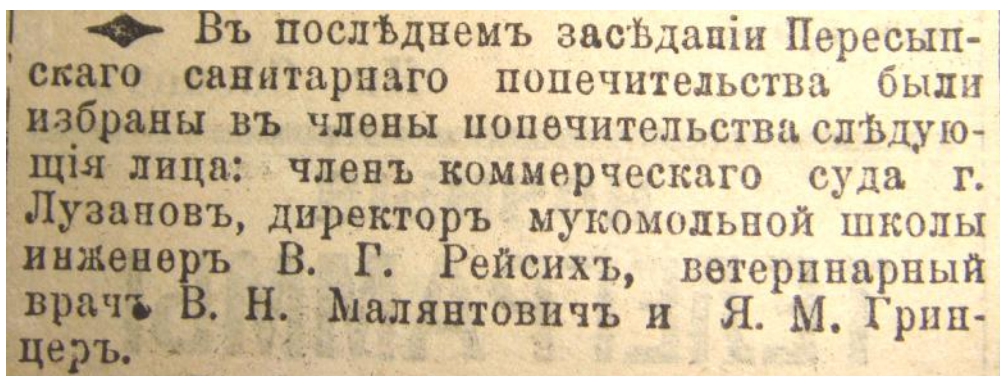

Фото з газети «Одесские новости» (1904. 10 сент.)¹⁷

Не вдаючись глибоко до історії питання, все ж вважаємо за необхідне відзначити, що в Херсонському земстві* лікарсько-санітарна служба була поставлена краще, ніж деінде в імперії. У 1887 р. посади санітарних лікарів були встановлені в усіх повітах, в той час коли в Московській губернії постійні посади санітарних лікарів були лише в чотирьох повітах.

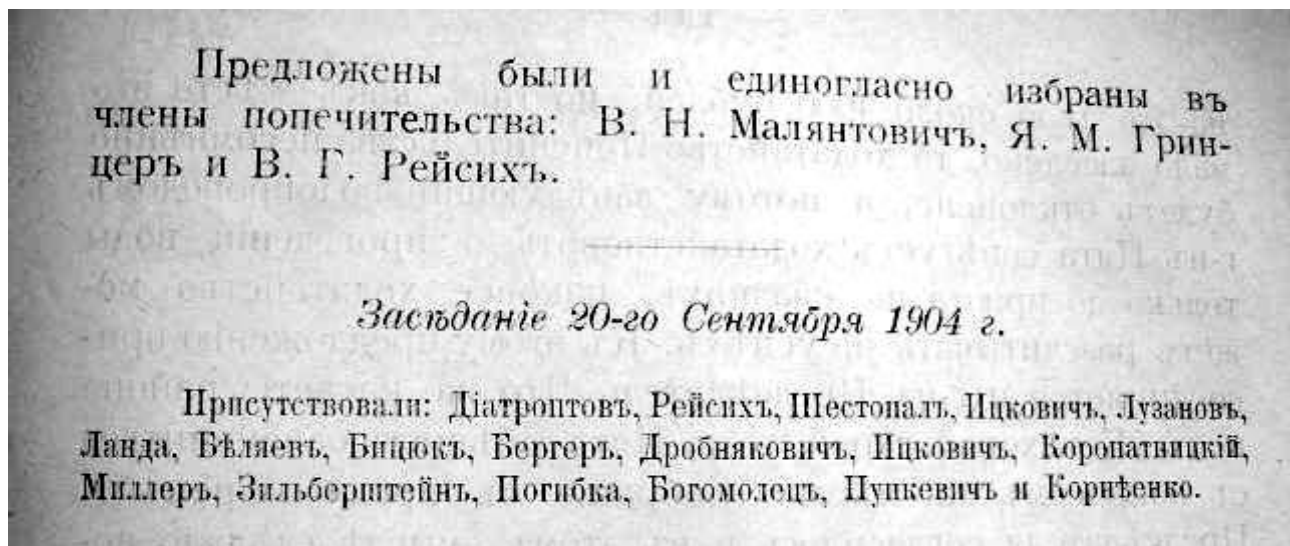

Фото із «Сведений о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях
г. Одессы за 1905 год» (Одесса, 1906)¹⁸

Роботі з поліпшення санітарного стану міста сприяла низка обставин. Так, у 1880 р. була відкрита **перша в Росії Хімічна лабораторія для дослідження харчових продуктів**, яку організував і до 1896 р. очолював професор Імператорського Новоросійського університету (ІНУ) Олександр Андрійович Веріго.

*Для покращення місцевого благоустрою і добробуту та для надання можливості населенню самому займатися власними, в основному, господарськими потребами через виборних представників у губерніях і повітах було введено земство. Закон про земські установи був виданий 1 січня 1864 р.

1886 рік в Одесі був ознаменований відкриттям **першої в Російській імперії та другої у світі** (після Пастерівської в Парижі) **Одеської бактеріологічної станції** для боротьби з інфекційними захворюваннями. Станція була підготовлена і відкрита професором ІНУ Іллею Іллічем Мечниковим спільно з його учнем Миколою Федоровичем Гамалією. І. І. Мечников вступив на посаду директора станції в червні 1886 р. Після його від'їзду з Росії у 1887 р. на роботу в Пастерівський інститут Одеську бактеріологічну станцію очолив лікар-мікробіолог, згодом професор, Яків Юлійович Бардах, який працював на станції з дня її заснування. Цей самовідданий лікар першим випробував на собі отримане щеплення проти сказу.¹⁹

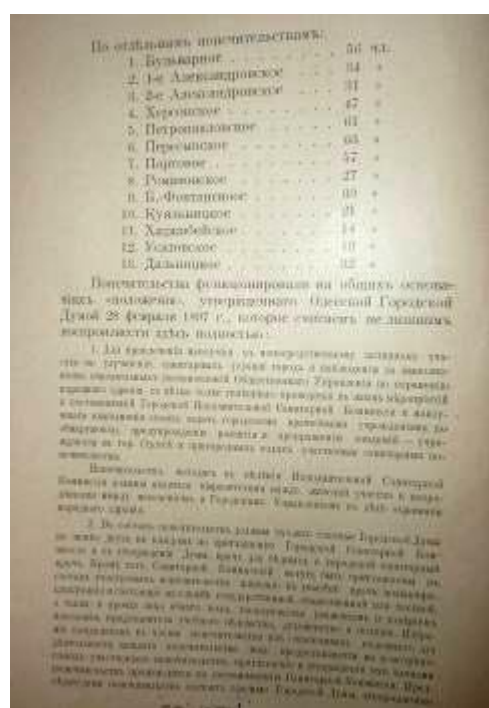

Проте одесити знають Я. Ю. Бардаха, здебільшого, як директора **першої в Російській імперії спеціалізованої станції швидкої медичної допомоги**, створеної у 1903 р. з ініціативи та на кошти родини графа Михайла Михайловича Толстого і його матері графині Олени Григорівни Толстої – найвидатніших одеських меценатів. Яків Юлійович до самої смерті очолював станцію «Швидкої допомоги».¹⁹

Як можна не пишатися містом, в якому ми живемо!? Наше завдання – якщо не підняти ще вище, то хоча б не зіпсувати історичну репутацію, яку створили наші попередники.

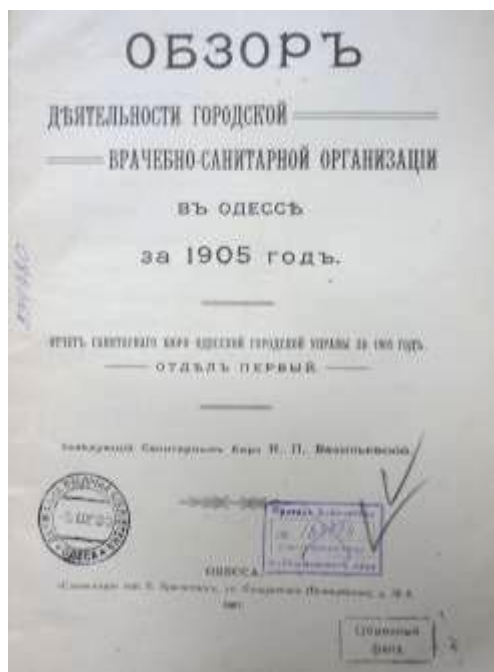
До Одеської Санітарної організації входило декілька підрозділів: Міська Виконавча Санітарна комісія, Санітарне бюро, лікарі для бідних у місті та приміських селах, міські санітарні лікарі, дільничні Санітарні опікунства, Бактеріологічна станція, Дезінфекційна камера. З'явилися згодом санітарні організації в інших губерніях імперії та будувалися за таким самим принципом, що і в Херсонській.²⁰

Міська лікарсько-санітарна організація видавала щорічні огляди, які містили звіти Санітарного бюро Одеської Міської Управи, а також двотижневі додатки до видань «Известий Одесской Городской Думы» – «Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях», які є документальним джерелом інформації щодо діяльності одеських санітарних служб.

Положення про діяльність одеських лікарсько-санітарних організацій з наведеного «Обзору»²¹

Дільничні Санітарні піклування в Одесі та приміських селах градоначальництва заснували згідно до Положення, затвердженого Одеською Міською Думою 28 лютого 1897 р., і перебували у віданні Санітарної комісії. Одеське градоначальництво на початку 1900-х рр. розділило на 12, згодом 13 (з 1904 р.) дільничних Санітарних опікунств, які налічували у 1.01.1905 р. 522 члена.

По отдѣльнымъ попечительствамъ число членовъ такое:

Городскія попечительства:		человѣкъ
1) Бульварное		44
2) Александровское		36
3) Херсонское		46
4) Петропавловское		74
5) Пересыпское		37
6) Портовое		14
7) Романовское		32
На дачахъ:		человѣкъ
8) Кузальницкое		17
9) Хаджибейское		13
Въ пригородныхъ селлахъ:		
10) Усатовское		53
11) Дальницкое		32
12) Б.-Фонтанское		22
13) Татарское		19
14) Кривобалковское		26

Список діляниць зі звітів санітарного бюро в «Обзорі» за 1905 р.²²

Обрання в члени Пересипського Санітарного опікунства директора Одеської борошномельної школи інженера В. Г. Рейсіха було пов'язане з тим, що борошномельна школа розташовувалася на Московській вулиці (нині Чорноморського козацтва) – основної транспортної артерії Пересипського району.

Вже в кінці XIX ст. Пересип – промисловий район міста з безліччю працюючих заводів, фабрик, сконцентрованими тут великими зерновими складами. На цьому місці розміщувалися міські бойні і, так звані, поля зрошення.* На Московській вулиці була зосереджена основна частина парових млинів Одеси, зокрема найстаріший, найбільший і найвідоміший млин Торгового Дому «Э. Вейнштейн и С-я», очолюваний на той час Г. Е. Вейнштейном, як зазначалося раніше, – засновником Одеської школи борошномелів та незмінним головою Опікунської ради спочатку Школи, а пізніше – Млиново-технічного училища.

*Земельні ділянки для біологічної очистки стічних вод.

Видъ пересыпа.

Ansicht vom Peressyp.

Робочий район, заселений, здебільшого, бідним людом, відзначався антисанітарією. Так що тут було чим зайнятися санітарним організаціям.

Пересипське Санітарне опікунство очолював Петро Миколайович Діатропов – земський санітарний лікар Одеського Градоначальництва – діяльна і небайдужа людина. У 1889 р. він сприяв переведенню Санітарного бюро з Міської Управи на Бактеріологічну станцію, якою завідував з 1892 р. Саме П. М. Діатропов вперше поставив питання щодо необхідності бактеріологічного контролю водопровідної води, нагляду за експлуатацією водопроводу та міських полів зрошення. У 1901 р. на водопровідній станції «Дністер» була обладнана невелика бактеріологічна лабораторія та розпочато систематичний бактеріологічний контроль водопровідної води. З ініціативи П. М. Діатропова збудували нову будівлю для Одеської бактеріологічної станції на Пастера, 2.²³

Специфіка району вимагала докладання зусиль у відповідних напрямках, що видно зі звітів лікарсько-санітарної організації. Так наприклад, у 1905 р. Пересипське Санітарне опікунство вживало заходи щодо влаштування каналізації на Пересипу, приділяло першочергову увагу обстеженню 17-ти заводів, що обробляють тваринні продукти, умовам праці на них. Опікунство стежило за відкриттям нових торгово-промислових закладів: без дозволу Санітарного опікунства власники нововідкритих

закладів не могли розпочати їх будівництво та обладнання.

Пересипське опікунство дбало про заощення вулиць, чистоту дворів, надавало допомогу бідним та інвалідам.²⁴ Друковані матеріали, що відображають роботу опікунства, вказують на участь в цій роботі В. Г. Рейсіха.²⁵

У складі Одеської німецької громади

Вольдемар Георгійович Рейсіх – потомок поволзьких поселенців – коли переїхав до Одеси, природно, не міг залишитися осторонь від життєвих інтересів місцевої німецької етнічної групи, яка входила до складу Причорноморських німців.

Німецька колонізація в Причорномор'ї, в основному, проходила в першій чверті XIX ст. і йшла вже з урахуванням наявного досвіду в Поволжі, куди німецькі переселенці були спрямовані у 60–70 рр. XVIII ст. До Одеси перші німецькі колоністи прибули у 1803 р.

Однією з перших, у 1803–1804 рр., була заснована колонія Гросс-Лібенталь (нині Великодолинське, Овідіопольського району), де оселилося 274 родини. За релігійним віросповіданням колонія була євангелічно-лютеранською.

У 1795 р. в Херсонській губернії частка німецьких колоністів становила 0,8 % всього населення, у 1857 р. – вже 3,9, а в Одеському регіоні – 12 %.¹ Всього німецьких колоній в сучасних межах Одеської області на кінець XIX ст. налічувалося близько сотні.² В самій Одесі за даними Перепису 1897 р. значилося 10,2 тис. жителів німецької національності, що становило 2,5 % всього населення. У 1905 р. чисельність німецького населення зросла до 12 тис. осіб і була четвертою серед інших етнічних груп.³

Найбільш численною в Одесі була Євангелічно-Лютеранська німецька релігійна громада, за нею слідували Євангелічно-Реформатська і Католицька.

Перший лютеранський пастор в Одесі був призначений за наказом герцога Рішельє у 1804 р. У 1812 р. Одеса стала резиденцією лютеранського єпископа (суперінтенданта), юрисдикція якого охоплювала майже всю Південну та Східну Україну (Катеринославську, Київську, Полтавську, Таврійську та Херсонську губернії). У 1832 р. питання організації Євангелічно-Лютеранської церкви законодавчо було вирішене на всеросійському рівні.⁴

Лютеранські громади будували свої церкви за власні кошти. У 1811 р. Одеською німецькою громадою було подано прохання міській владі на зведення храму, яке було дозволено лише у 1823 р. У 1824 р. почалося будівництво Євангелічно-Лютеранської кірхи за проектом архітектора Ф. К. Боффо. Розпочате будівництво завершували архітектори Дж. Фраполлі та Г. Торічеллі. У 1827 р. відбулося освячення кірхи, проведене

суперінтендантом Південного округу Лютеранської Церкви Російської імперії К. А. Беттінгером.

Перша будівля Лютеранської церкви в Одесі⁵

Нова кірха після 1897 р.⁶

У 1895–1897 рр. застарілу будівлю було реконструйовано, вірніше, заново побудовано архітектором Г. К. Шеврембрандтом за його проектом – кращого з чотирьох конкурсних робіт. В будівництві церкви значна заслуга належить його помічнику – архітектору Х. Скведеру. Будівля нової Лютеранської церкви стала третьою за розмірами в Російській імперії.

На відміну від старої будівлі, спорудженої у класичному стилі, Г. К. Шеврембрандт використав у новому проекті риси готичного і романського стилів. Будівля з п'ятиярусною головною вежею дзвіниці розташовувалася на найвищій точці центральної частини міста, домінуючи над усіма будівлями, що її оточують. 1 листопада 1897 р. пастором Г. А. Локкенбергом було проведено освячення нової Лютеранської церкви Св. Павла в Одесі.⁷ За одеську кірху архітектор Г. К. Шеврембрандт у 1903 р. був нагороджений орденом Св. Станіслава 3-го ступеню.⁸

Після встановлення влади більшовиків в Одесі у лютому 1920 р. Євангелічно-Лютеранська парафія Св. Павла поряд з парафіями інших конфесій неодноразово піддавалася репресіям, але все ж до 1938 р., коли зі шпильки був знятий хрест, у храмі проводилися богослужіння. Після війни будівля використовувалася не за призначенням, а в 1976 р. повністю вигоріла зсередини.

У 1990 р. Євангелічно-Лютеранська громада Одеси стала першою громадою в Україні, новоствореною після знищення Лютеранської церкви у радянський період. У 1992 р. центром української єпархії Синод Німецької Євангелічно-Лютеранської церкви України визначив м. Одесу, а Лютеранську церкву Св. Павла – одеську кірху – Кафедральним храмом Єпархії.⁹ Слава Богу, все повернулося «на круги своя». Таке рішення зрушило з мертвої точки відновлення будівлі кірхи, неодноразово ініційоване усіма одеситами незалежно від їх віросповідання. На жаль, кошти, які збиралися на богоугодну справу, безслідно зникали. У 1997 р. Одеською міськрадою було прийнято рішення щодо повернення кірхи і «пасторського» дому із земельною ділянкою 0,51 га Євангелічно-Лютеранській громаді. Спочатку, у 2002 р., реконструювали пасторський дім, а 4 жовтня 2005 р. відбулося урочисте освячення будівельного майданчика та приступили до будівельних робіт з реконструкції самої будівлі церкви Св. Павла.

Засоби для відновлювальних робіт збирали і від приватних осіб, і від організацій Німеччини та України. Зарубіжні лютеранські громади передали одеській кірсі і дзвони, і орган, і церковні лави, і різні церковні предмети. Серед їхніх пожертвувань – розп'яття Ісуса Христа і фігури апостолів Петра і Павла, які датуються XVIII століттям.

17 квітня 2010 р. пройшла урочиста літургія за чином освячення відновленої культової споруди – вже в третій раз в історії Євангелічно-Лютеранської церкви в Одесі.⁹

**Напівзруйнована будівля церкви Св. Павла до відновлення.
Одеський художник О. А. Мельников**

Відновлена Одеська кірха на Новосельського, 68¹⁰

На одному з сайтів Інтернету¹¹ вказується, що у жовтні 1921 р. з Лютеранської церкви були вилучені метричні книги, що велися з 1820 р. Швидше за все, вони були передані до Державного архіву Одеської області. На жаль, на даний час у ДАОО, у фонді «Евангелическо-Лютеранский приход церкви Св. Павла в г. Одессе», дуже скупо представлені матеріали, пов'язані з діяльністю Одеської Євангелічно-Лютеранської громади, яка налічувала на кінець ХІХ ст. близько 8 тис. парафіян.¹² Списки парафіян представлені лише за 1919 – 1929 рр.¹³

Проте, немає сумніву, що Вольдемар Георгійович був парафіянином нашої кірхи. В «Отчетах церковного совета прихода Евангелическо-Лютеранской церкви Св. Павла в Одессе за 1915 г.» (Одесса, 1916)¹⁴ наведено «Список ежегодных взносов в пользу церкви и богоугодных учреждений, пасхальных и рождественских пожертвований». У цьому документі вказано В. Г. Рейсіха (Рейсіга), який зробив свій внесок.

Списокъ ежегодныхъ взносовъ въ пользу церкви и богоугодныхъ учреждений, пасхальныхъ и рождественскихъ пожертвований.

	Для церкви	Богоугодн. учреждений.	Пасхальн. и рождеств.
Пфанцлеръ, В. и Сынъ	7 —	3 —	2 —
Равазо, Андрей	1 —	1 —	1 —
Ради	5 —	5 —	—
Раппъ, Софія	5 —	—	2 —
Раухъ, Лвиза	10 —	10 —	5 —
Раушъ, Юліусъ	5 —	5 —	10 —
Раушъ, Емілія	25 —	25 —	15 —
Раушъ, Густавъ	10 —	5 —	5 —
Раушъ, Н.	2 —	3 —	—
Радолати, Р. Э.	—	3 —	—
Рейне, Амалія	5 —	—	—
Рейзеръ, Матильда	5 —	3 —	2 —
Рейзеръ, М.	5 —	3 —	2 —
Рейсигъ, В.	5 —	5 —	—
Рейфшнейдеръ, А.	2 —	—	1 —
Реммихъ, В.	3 —	—	—

Фото з церковного звіту ради Євангелічно-Лютеранської церкви Св. Павла¹⁴

Протягом багатьох років Вольдемар Георгійович ходив до церкви, їздив на роботу – спочатку до Школи, потім в Училище, брав участь у громадському житті міста, приділяв увагу родині, спілкувався з родичами, друзями, товаришами по службі, одностудентами. Так і йшло б собі життя, якби не зміни політичних обставин у світі та в країні. Правда, передумови намічалися і раніше.

Питання, пов'язані з переселенням, життям і долею етнічних німців у Російській імперії, зокрема в Одеському регіоні, досліджувалися багатьма істориками. Праці одеських вчених Е. Г. Плеської і М. А. Шевчука та німецького історика А. Айсфельда, колишніх співробітників ДАОО Л. Г. Білоусової (т. в. о. директора архіву, нині редактор телерадіокомпанії «Град») і О. В. Коновалової (головний спеціаліст), головного бібліографа Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова В. В. Самодурової¹⁵ та інших надають можливість не лише ознайомитися з історією питання, а й вивчити окремі аспекти проблеми. Матеріали цього розділу багато в чому ґрунтуються на їхніх публікаціях.

Протягом XIX ст. Причорноморські німці, як і всі німецькі колоністи, адаптувалися до умов життя в новій для них країні. Незважаючи на компактність проживання, ізольованість, пов'язану з мовою, віросповіданням та шкільною освітою, процеси асиміляції та акультурації не могли обійти стороною представників німецьких громад. За даними Перепису 1897 р. майже половина німецького населення володіла російською мовою.¹⁶ Відбувалася поступова їх інтеграція в суспільне та політичне життя Російської імперії. Успішно працювали та користувалися заслуженим авторитетом німецькі голосні в повітових і губернських земських зборах, обиралися до міських та Державної Думи. Вагомим був внесок представників німецької національності до роботи різних громадських організацій. Їхня діяльність в Одесі та в німецьких колоніях сприяла розвитку міста і країни. Як писав про своїх одноплемінників член І Державної Думи Я. Дітц, *«Колонисты – это новая самобытная, самодовлеющая нация, ничем абсолютно не похожая на немца-германца»*.¹⁷

До кінця XIX ст. успіхи етнічних німців були вже очевидними. Вони-то і слугували причиною зростаючого протистояння *«между набравшим силу и влияние немецким компонентом в промышленности и землевладении, с одной стороны, и интересами российских помещиков и предпринимателей, с другой»*.¹⁸ Особливе занепокоєння в російському суспільстві викликало стрімке зростання німецького землеволодіння, у зв'язку з чим виробляється концепція «мирного завоювання» Півдня України німецькими колоністами.¹⁹ Антинімецька кампанія на Півдні України, яка була заснована, переважно, на конкурентному протиріччі, загострилася у 80–90-ті рр.²⁰

На час переїзду В. Г. Рейсіха до Одеси антинімецькі настрої у суспільстві, пов'язані з успіхами німецьких переселенців у всіх сферах соціально-економічного життя, в першу чергу, зі зростанням німецького землеволодіння, почали спадати.

З іншого боку, в цей період почали розвиватися процеси демократизації в різних верствах населення. Як відзначають історики, які вивчають ці питання, німецьке населення Російської імперії на початку XX ст. було вже різко диференційованим в соціальному та політичному відношенні. В лютому 1918 р. в газеті «Odessaer Rundschau» писали: *«Противоречия между*

имущими и неимущими или собственниками земли и безземельными в наших немецких колониях становятся все острее и пропасть между обоими лагерями стала уже так велика, что многие сильно сомневаются в возможности преодоления этого классового разрыва».²¹ Роз'єднаність заважала виробленню єдиної думки та об'єднанню усіх сил для досягнення результатів в боротьбі за свої права.

Вихід з ситуації, що склалася, намагалися вирішувати по-різному. Маючи можливість участі в політичному житті на всіх рівнях, зокрема в Державній Думі, німецькі депутати відстоювали інтереси німецького населення, в першу чергу, в питаннях володіння і користування землею.

У цей період спостерігалось зростання громадських організацій в середовищі етнічних німців. У 1906 р. зареєстровані «Южнорусское немецкое общество» та «Южнорусское немецкое просветительное общество», основною метою яких було об'єднання усіх німців російського підданства – міських та сільських, у 1909 р. – «Общество студентов-немцев».

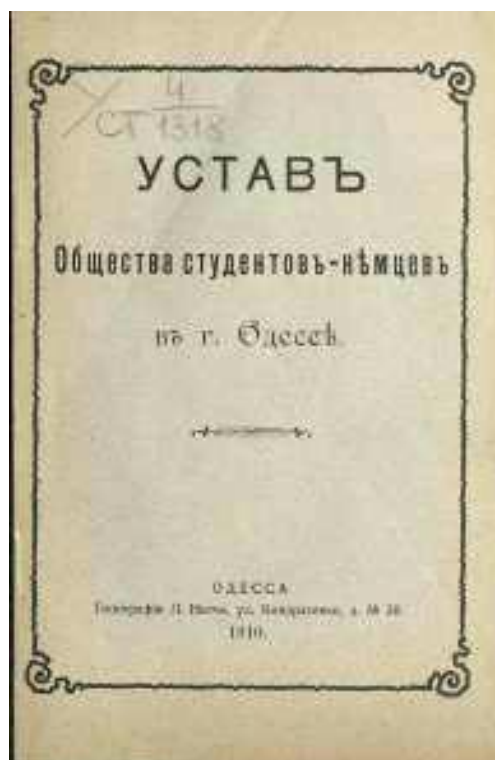

Фото «Устава Общества студентов-немцев в г. Одессе» (Одесса, 1910)²²

В Одеському регіоні з 1907 р. існувало об'єднання дрібних землевласників (Kleingrundbesitzer), яке у 1917–1919 рр. проводило агітацію щодо вирішення аграрного питання шляхом наділення безземельних та малоземельних землею. Працював Одеський німецький клуб, організований у 1908 р.²³

Фото «Устава Немецкого клуба в Одессе» (Одесса, 1908)²⁴

Друга хвиля антинімецьких настроїв здійснюється з початком Першої світової війни. В жовтні 1914 р. за постановою влади закрили одеські німецькі газети, в листопаді заборонили проповіді німецькою мовою в церквах і молитовних будинках. В той же час «Одесские новости» повідомили: «В ближайшем будущем Совет министров обсудит представление министра внутренних дел о ликвидации немецкого землевладения».²⁵ У 1915 р. були схвалені, так звані, «ліквідаційні закони», які вказують на переведення антинімецької кампанії на державний рівень. Надійшли накази щодо перейменування населених пунктів з німецькими назвами, з питань використання німецької мови та інше.²⁶

Як відзначають фахівці, такі заходи урядових структур були звичайним явищем в міжнародній практиці.²⁷ Ці «звичайні» заходи щодо забезпечення державної безпеки повернулися трагедією для сотень тисяч російських німців. Вчитель П. І. Ересман на сторінках газети «Odessaer Rundschau» писав, що початок Першої світової «ужасной войны» мав для німців Російської імперії два значення: «война как таковая и затем война против нас, немцев».²⁸

Повалення самодержавства німецьке населення привітало, в цілому, позитивно. Революційні гасла та програми надавали надію щодо скасування дискримінаційних заходів російського уряду, застосованих в роки Першої світової війни по відношенню до німецького населення країни. Активізувалася діяльність, спрямована на консолідацію всіх національних сил. До об'єднання закликали одеські німецькі газети «Odessaer Rundschau», «Odessaer Zeitung», «Wochenblatt» («Еженедельник»). Повсюди організовувалися комітети, приймалися резолюції.

17 березня 1917 р. на перших зборах представників німецького населення Одеси, які проходили у будівлі реального училища Св. Павла, був організований Тимчасовий оргкомітет (ТОК), пізніше перейменований в Південноросійський Центральний комітет. До складу Комітету увійшов інженер-технолог В. Г. Рейсіх. Тимчасовий комітет на своєму першому засіданні 18 березня обрав головою ТОК Л. Г. Райхерта, а його товаришем (заступником) – В. Г. Рейсіха.²⁹

На других зборах німців Одеси, які відбулися 28 березня 1917 р., прийняли рішення щодо створення Всеросійського Союзу російських німців. В якості друкованого органу ТОК розпочав видавати газету «Еженедельник», перші 16 номерів якої вийшли російською мовою через заборону, яка ще розповсюджувалася на використання німецької мови.³⁰ Починаючи з першого номера, в «Еженедельнике» від імені Тимчасового комітету за підписом В. Г. Рейсіха та Л. Г. Райхерта публікувалися матеріали про актуальні проблеми німецького населення, діяльності ТОК, створення нових політичних та громадських організацій німців Росії. Лейтмотив «Еженедельника», як і інших газет того періоду, – об'єднання в єдиний союз.

Публікації в «Еженедельнике» надають можливість оцінити суспільно-політичну діяльність, лідерські задатки, організаційний талант Вольдемара Георгійовича, які яскраво проявилися у цій кризовій ситуації.

Фото німецької газети «Еженедельник» (Wochenblatt)³¹

У другому номері газети, у статті «Как нам следует организоваться», він писав: «... многие из нас проживали в городах, слились с коренным населением и забыли родной язык. Но вот началась война, и всем нам пришлось почувствовать наше происхождение. Нашлись люди, которым очень выгодно было во всем видеть «внутреннего немца», и против нас была организована травля. Она могла принять широкие масштабы только благодаря нашей неорганизованности, только потому, что мы безмолвно должны были переносить все клеветнические наветы, не имея никаких средств для защиты. Новый строй избавил нас от гонений, но одновременно ввергает нам, наравне со всеми проживающими в стране народностями, защиту своих национальных интересов. Нам самим нужно теперь заботиться о том, чтобы о нашей деятельности как граждан была осведомлена вся страна и чтобы всем нам, русским немцам, в какой бы уголок страны нас судьба не забросила, было бы совершенно ясно, к каким политическим и культурным идеалам нужно стремиться. Нам нужно, чтобы каждый из нас понимал, что эти идеалы нам тем легче достигнуть, чем солидарнее мы будем действовать, чем сильнее будет связь между нами, чем могущественнее будет наша организация Всероссийский союз русских немцев. С первого же дня объединения нам нужно твердо усвоить себе истину, что среди нас не должно быть теперь подразделения на католиков и лютеран, меннонитов* и сектантов».³²

У цій статті³³ В. Г. Рейсіх виклав також концепцію створення Всеросійського Союзу російських німців, який повинен складатися з 17-ти регіональних комітетів. Новоросійський регіон з центром в Одесі включав би Херсонську, Бессарабську та частину Подільської губернії. У цьому ж номері газети надається інформація про засідання Тимчасового комітету 11 квітня 1917 р., де серед інших питань обговорювалася доповідь В. Г. Рейсіха з його пропозиціями щодо структури створюваного Союзу.

У декількох номерах газети «Odessaer Rundschau» також були розміщені матеріали, пов'язані з доповіддю В. Г. Рейсіха про структуру Союзу.³⁴

14–16 травня в Одесі відбувся Всеросійський конгрес німців Росії, в роботі якого взяли участь близько 3000 делегатів. З'їзд прийняв запропоновану В. Г. Рейсіхом структуру Всеросійського Союзу з однією поправкою – вважалось за доцільне об'єднати навколо центру в Одесі усі районні організації України.

*Менонітство – одна з протестантських течій, що виникла у Нідерландах у XVI ст. Гонимі владою, вони розселилися по світу. В Україні меноніти з'явилися в кінці XVIII ст. на запрошення уряду Російської імперії. На території Запорізької області в період з 1789 по 1815 р. їх колонії організували два менонітських округи: Хортицький (18 колоній) та Молочанський (40 колоній).

Програмні документи конгресу містили вимоги демократичної республіки: пропорційне виборче право, рівність і свободи усіх громадян, право на самовизначення всіх народів Росії, збереження права приватної власності на землю, виділення землі безземельним та малоземельним, державна підтримка малозабезпечених верств населення. Програмні заяви проведеного раніше в Одесі конгресу багато в чому збігалися з соціально-політичними вимогами німецьких форумів, що відбулися в інших містах, а також з політичними платформами деяких політичних партій – народної волі, соціалістів-революціонерів та інших.³⁵

Незважаючи на наполегливі заклики об'єднатися *«для осуществления своих законных прав в политической, экономической и культурной областях»*,³⁶ в самому керівництві Союзу німців існували серйозні розбіжності. Про це свідчить факт виходу (тимчасовий вихід – як жест незгоди) з ЦК Л. Г. Райхерта, причини якого розкриваються в його статтях на сторінках *«Odessaer Rundschau»*.³⁷ На той момент в керівництві існували дві протилежні точки зору з питань сьогодення і майбутнього німців в Україні. Одні пов'язували перспективу німців з отриманням громадянства Німеччини та можливим переселенням на її територію або в інші країни, інші – із захистом своїх прав та облаштуванням в оновленій Україні. На чолі перших стояв пастор І. Вінклер, з позицією якого категорично не погоджувався Л. Г. Райхерт.³⁸

На жаль, нам точно не відома позиція Вольдемара Георгійовича Рейсіха щодо цих питань. Більше схилиємося до того, що як вірний соратник Л. Г. Райхерта він поділяв точку зору Голови Одеського ЦК та більшості його членів.

На керівну роль в об'єднанні зусиль німецького населення та менонітів Російської імперії для досягнення своєї мети в політичному і національному самоврядуванні, крім Одеси, яка першою заявила про це, претендували Москва та Поволжя. Під час Конгресу представників німецького населення імперії, що проходив 20–22 квітня 1917 р. в Москві, створено комітет, який пізніше отримав назву Головного комітету, для представництва інтересів німців при Тимчасовому уряді. Комітет повинен був працювати у Петрограді. Цікаво: до Головного комітету обрали Я. П. Проппа – батька дружини В. Г. Рейсіха. Як член петроградського Головного комітету він брав участь також в роботі I З'їзду німців Поволжя, що відбувся 25–27 квітня 1917 р.³⁹ Як постійно діючий робочий орган обрано Центральне бюро (ЦБ) поволзьких німців-колоністів. ЦБ виступало за скасування дискримінаційних урядових актів по відношенню до німців Росії, прийнятих під час Першої світової війни, за національне відродження і місцеве самоврядування в питаннях мови, освіти та культури. Бюро вдалося поширити свій вплив на всіх німців Поволжя та зберегти його після Жовтневої революції 1917 р.⁴⁰

У німецьких колоніях Закавказзя, в місцях проживання менонітів також проходили з'їзди, наради, обиралися місцеві комітети.

Поряд з процесами консолідації німців та менонітів Росії у всіх містах та регіонах спостерігалася і політична роз'єднаність. Основні групи – Московська та Петроградська, Одеська та Поволзька – дотримувалися різних політичних платформ, аналізувати які не входить в завдання нашого дослідження.⁴¹

Ситуація, що склалася, змусила одеситів більше уваги приділяти проблемам місцевих німців. Для цієї мети організували Союз німців-колоністів Причорномор'я.

1–3 серпня 1917 р. в Одесі пройшов 2-й Конгрес Союзу німців-колоністів Причорномор'я, що налічував на той час 7240 членів, які входили до 45 первинних груп.⁴² Конгрес прийняв ряд рішень щодо земельного питання, а також з питань, пов'язаних з виборами в земство та Установчі збори. Пріоритет надавався спільним діям з Поволзьким, Північнокавказьким, Сибірським ЦК та Головним комітетом в Петрограді.

На засіданнях 20 та 21 вересня Південноросійський ЦК вирішив виходити на вибори до Установчих зборів єдиним національним списком. Були висунуті кандидати від Херсонської губернії. Призначені також кандидати для виборів в Одеське земське зібрання. Кандидатура В. Г. Рейсіха пройшла від Гросслібентальських колоній.⁴³

Без узгодження дій з Південноросійським ЦК вже восени, 10–12 вересня 1917 р., в Москві відбувся ще один «2-й Конгресс русских граждан немецкой национальности», в роботі якого взяли участь 53 делегата з 13 губерній та областей. Основні питання – об'єднання регіональних комітетів і висунення спільних кандидатів на виборах до Установчих зборів.⁴⁴

Ця позиція Головного комітету та інших органів, що діяли в столиці, викликала гостру протидію на місцях.

7 листопада Центральна Рада в Києві оголосила про створення Української народної Республіки (УНР), а в грудні Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів, що проходив в Харкові, проголосив Україну Радянською Республікою. У Севастополі, Катеринославі, Одесі, Києві пройшли більшовицькі повстання. Почалася громадянська війна.

Під час боротьби за встановлення радянської влади на території колишньої Російської імперії події, пов'язані з відносинами між новостворюваними і постійно змінюючимися органами влади та німецьким населенням, розвивалися по-різному.

На Півдні України після введення австро-угорських та німецьких військ на початку 1918 р. в Союзі серед німецьких колоністів Причорномор'я розпочалася боротьба навколо питань про майбутнє німецького населення регіону. Як вже зазначалося раніше, частина членів Союзу на чолі з пастором І. Вінклером надавала перевагу ідеї створення німецької колонії «Крим – Таврія». Інша частина бачила майбутнє у складі української держави.

Голова Одеського ЦК Л. Г. Райхерт брав участь у переговорах з урядом Центральної Ради про створення національно-персональної автономії, секретаріату Центральної Ради з німецьких справ і запровадження посади Надзвичайного комісара Центральної Ради.⁴⁵ Доктор А. Айсфельд пише, що у листопаді 1918 р., напередодні відходу австро-угорських військ, Союзом німців-колоністів Причорномор'я був розроблений Проект організації автономного управління німецьких колоній України на підставі Закону про національно-персональну автономію, який введений в дію Директорією УНР 16 грудня 1918 р. Зокрема, Проект складався з таких розділів, як: управління, виконавча влада, поліція, збройні сили, правосуддя, охорона здоров'я, освіта, податки та збори. Така робота була продовжена і після виведення австро-угорських та німецьких військ, яке завершилось до 18 грудня 1918 р.⁴⁶

Союз німців-колоністів Чорноморського краю, у який перейменований Південноросійський ЦК, залишався реальною політичною силою і під час Громадянської війни. Після встановлення на Півдні України радянської влади деякі члени Одеського ЦК продовжували роботу у нових об'єднаннях, але в середині 20-х рр. німецькі громадські організації на Півдні України були закриті.

У Поволжі після розгону в січні 1918 р. Установчих зборів та законно обраних органів місцевого самоврядування велися переговори з центральним урядом про остаточне оформлення Федерації німецьких колоній на Волзі. Після ліквідації самостійного руху за автономію і підпорядкування цього руху цілям радянзації під керівництвом Поволзького комісаріату 19 жовтня 1918 р. проголошено радянське територіальне утворення «Трудова комуна області німців Поволжя».

У 1924 р. Трудова комуна перетворена на Автономну Радянську Соціалістичну Республіку німців Поволжя (АРСР НП), яка була ліквідована в перші місяці Другої світової війни на території колишнього СРСР.⁴⁷

Захоплений виром подій революції та громадянської війни, Вольдемар Георгійович у ці важкі часи намагався вирішувати проблеми свого народу, прагнучи полегшити його долю. Як член Одеського ЦК він мав на це повноваження і широко користувався ними. Йому належить велика заслуга в об'єднавчій місії німців не лише Причорномор'я, а й усієї країни. На жаль, результати невтішні. І він сам, і його сім'я стали жертвами трагічних подій у житті країни.

Документи Федерального архіву в Берліні містять дані про смерть В. Г. Рейсіха в листопаді 1919 р. в Кам'янець-Подільському,⁴⁸ де з червня по листопад 1919 р. розташовувався уряд Української Народної Республіки. Цілком ймовірно, що Вольдемар Георгійович знаходився в тих краях у складі делегації ЦК Союзу німців-колоністів Причорномор'я, беручи участь у переговорах з урядом УНР з питань правового захисту етнічних німців Півдня України.

Я. П. Пропп ⁶

У Якова Пилиповича і Ганни Фрідріхівни Проппів була велика сім'я – по одній дитині у кожного з подружжя від першого шлюбу та шестеро дітей від другого шлюбу, один з яких, ймовірно, помер у дитинстві.

Як писав онук Я. П. Проппа Роберт Натанович Гефеле, *«Всем детям он дал образование: мальчики окончили Петершуле, девочки – Анненишуле»*.⁵ Так, дійсно, усі діти Якова Пилиповича отримали освіту, проте, Р. Н. Гефеле помиляється щодо того, де вони навчалися. У всякому разі, молодший син Я. П. Проппа Володимир Якович точно навчався в Училищі Святої Анни:* він вказаний у списку видатних діячів, які закінчили цей навчальний заклад.

Училище Святої Анни ⁷

*Анненшуле – школа в Санкт-Петербурзі, заснована в 1736 р. для навчання дітей німецьких переселенців. У 1830-х рр. школа була реформована в гімназію. У 1856 р., з відкриттям реального відділення, стала називатися училищем Святої Анни, в складі якого були чоловіча та жіноча гімназії, реальне відділення, чоловіча та жіноча початкова школа. У 1862 р. випускники отримали право без вступних екзаменів, тільки за атестатом про закінчення гімназії, вступати до університету.

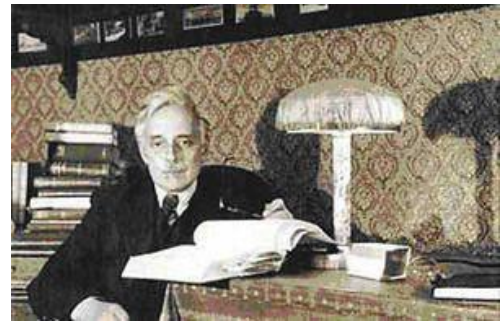
У 1976 р. будівлю училища було передано фізико-математичному ліцею № 239. В середині ліцею встановлена дошка в пам'ять про Аннешуле. Серед відомих випускників, а цей список вражає, поряд з В. Я. Проппом – поет Й. О. Бродський, юрист А. Ф. Коні, гротмейстер В. Л. Корчної, лікар і вчитель П. Ф. Лесгафт, вчений і мандрівник М. М. Міклухо-Маклай, ювелір П. К. Фаберже та багато інших.

Петришуле (Петершуле) – один з найстаріших навчальних закладів Росії та перша школа в Санкт-Петербурзі. Заснована у 1709 р. В дореволюційний період носила назву: Школа при лютеранському приході Святих Апостолів Петра й Павла, Головне німецьке училище Святого Петра (гімназія).

Діти Я. П. Проппа отримали не лише освіту, але й гарне виховання. Фольклорист А. М. Мартинова у своєму науково-біографічному дослідженні «Неизвестный В. Я. Пропп» (СПб., 2002) пише: *«Несмотря на то, что семья не была богатой, родители нанимали гувернанток для обучения детей не только французскому, но и немецкому языку. По-немецки они разговаривали с мамой, ... по-русски с отцом и между собой, по-французски – с гувернантками. Бонны обучали детей также игре на фортепиано и «манерам».*⁸ До речі слід зазначити, що в дитинстві їх нянчила росіянка, про яку вони з шанобливою теплотою згадували з роками.

**Фото будівлі філологічного
факультету Санкт-Петербурзького
державного університету⁹**

**Фото із книги
«Неизвестный В. Я. Пропп»¹⁰**

Володимир Якович – одна з найяскравіших постатей у родині Проппів. Він закінчив романо-германське відділення філологічного факультету Петроградського університету. Доктор філологічних наук, професор, мислитель ХХ століття, філолог-фольклорист, який отримав світове визнання. В. Я. Пропп – основоположник порівняльно-типологічного методу у фольклористиці, один з основоположників сучасної теорії тексту. Як зазначає учениця В. Я. Проппа і дослідниця його життя та діяльності Л. І. Бочкарьова, *«Современные структуралисты считают В. Я. Проппа одним из своих предшественников». «Его изыскания в фольклористике опередили время. Искусством фольклористического анализа с позиций «этнографии» он владел в совершенстве. Ему удалось разгадать множество загадок, которые заключены в фольклоре всех народов».*^{11*}

*Найвідоміші роботи В. Я. Проппа були надруковані ще при житті вченого. Це монографії: Морфология сказки (Ленинград, 1928), Исторические корни волшебной сказки (Ленинград, 1946), Русский героический эпос (Ленинград, 1955), Русские аграрные праздники (Ленинград, 1963).

Зі статті Р. Н. Гефеле дізнаємося, що «Альма Яковлевна, випускниця того ж факультета, преподавала иностранные языки в учебных заведениях Одессы, Саратова, в Сыктывкаре – в Коми-филиале Академии Наук. Роберт стал врачом. Сам тяжело больной, он бесплатно лечил крестьян как из немецких, так и русских поволжских деревень. Элла, окончив курсы иностранных языков, преподавала в школе, работала переводчицей. Евгения посвятила себя музыке, училась в консерватории».^{5*}

Фото родини Якова Пилиповича Проппа

«В центре сидят родители: Яков Филиппович и Анна Фёдоровна. Слева от матери сидит её дочь от первого брака Оттилия с сыном, у её ног сидит её дочь Магда. За спиной Анны Фёдоровны – сын Якова Филипповича от первого брака; между родителями стоит их дочь Элла; справа от отца сидит их старшая дочь Евгения и её муж [жених – авт.]; за спиной у отца – их старший сын Роберт; у ног родителей сидят Альма и Владимир. Петербург. 1902 г.»⁶

На сімейній фотографії 1902 р. ми бачимо також Євгенію і Вольдемара. Цього ж року зробили їх знімки, наведені нижче.

*Ці відомості про Євгенію більше ніде не зустрічаються. В документах Федерального архіву в Берліні відмічено, що вона закінчила восьмирічну школу в С.-Петербурзі.

Фото юних Вольдемара і Євгенії з сімейного архіву М. Ю. Дворецького

Вольдемар і Євгенія одружилися 6 червня 1904 р., коли Рейсіх уже працював в Одеській школі борошномелів. Є припущення, що спочатку, вони жили в приміщенні, розташованому в будівлі школи і призначеному для директора. У наступні роки знімали житло в центральних районах міста: Княжа, 40 (1905–1907), Коблевська, 38 (1909–1910, 1914), Торгова, 20 (1911–1912), Відрадна, 23 (будинок не зберігся) (1914–1917)¹² та за іншими адресами.

Будівля школи борошномелів по вул. Чорноморського козацтва, 24, 2016 р.

Княжа, 40, 2018 р.

Коблевська, 38, 2019 р.

Торгова, 20, 2019 р.

З сімейного архіву М. Ю. Дворецького

Фотографія В. Г. Рейсіха з маленькою донькою відноситься до одеського періоду життя подружжя. Це був щасливий час для них.

Коли Ерна піросла, її віддали до Одеського жіночого 7-класного комерційного училища І-го розряду Є. О. Бухтєєвої, в якому поряд з бухгалтерськими дисциплінами викладали і банківську справу. Це училище було засновано у 1876 р., з 1891 р. розташовувалося на вул. Поштовій, 13 (на даний час – вул. Жуковського, 15 на розі вул. Пушкінської, 22).¹³

Фото будівлі колишнього комерційного училища Є.О. Бухтєєвої, вул. Жуковського, 15¹⁴

МИНИСТЕРСТВО
ТОРГОВЛИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ
ОДЕССКОЕ
МЕЛЬНИЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ
УЧИЛИЩЕ.

Юля 30^{дня} 191^{г.} 2. 6

№ *449*
г. ОДЕССА.

Въ Учебный Отдѣлъ Министерства Торгов-
ли и Промышленности.

Съ утвержденіемъ Устава Одесскаго Женскаго
Коммерческаго Училища Мупеческаго Общества вѣроятно
послѣдуетъ избраніе новаго Попечительнаго Совѣта и
возникнетъ вопросъ о назначеніи въ этотъ Совѣтъ пред-
ставителя Министерства Торговли и Промышленности.

Желая всячески содѣйствовать развитію новаго
учебнаго заведенія, въ которомъ воспитывается моя дочь
я почтительнѣе прошу бы Учебный Отдѣлъ довѣрить этотъ
почетный постъ мнѣ, въ томъ, конечно, случаѣ, если въ
Одессѣ не найдется лицо, ближе стоящее къ дѣлу про-
фессіональнаго образованія чѣмъ я, и имѣющее больше
данныхъ для защиты интересовъ нашего вѣдомства. -

В. Г. Рейсх
Директоръ Училища

Статскій Совѣтникъ

В. Рейсх

В. Г. Рейсх

Фото з особової справи В. Г. Рейсіха¹⁵

Після лютневої революції Яків Пилипович Пропп з родиною поїхав до своєї садиби¹⁶ біля села Ліньове Озеро (Гуссенбах)* Камишинського повіту Саратовської губернії. Ділянку землі у 32 десятини він придбав ще у 1908 р. На 10 десятинах збудував просторий дім для великої родини, посадив яблуневий сад. За саджанцями їздив до самого І. В. Мічуріна.¹⁶ Як пише Л. І. Бочкарьова, в садибі був чудовий сад, розарій, квіткові клумби: *«Красота, цветущая и благоухающая, была возведена руками дружного семейства. Райский уголок. Теперь семья Пропп проводила каждое лето в своей усадьбе»*.¹⁶

На хуторі, який Яків Пилипович з любов'ю називав Проппівкою, *«собрались родители, Яков Филиппович и Анна Фридриховна, их дети и родственники: Оттилия Яковлевна с сыном Робертом, дочерью и мужем Карлом Шварцем, Евгения Яковлевна с детьми, Элла Яковлевна и Альма Яковлевна. Старший сын Роберт был в плену в Германии, а младший Владимир остался в Петрограде»*.¹⁶

Старша донька Я. П. Проппа Євгенія Рейсіх зі своєю єдиною донечкою Ерною приїхали на хутір дещо пізніше інших. У 1920 р. вони вирушили з Одеси до Петрограду,¹⁷ де жили родичі, залишилася батьківська квартира, якщо, звичайно, на той час вона не була експропрійована.

Виникає питання, чому Євгенія Яківна так довго не їхала з Одеси. Можливо це було пов'язано зі смертю її чоловіка – Вольдемара Георгійовича Рейсіха. Він помер в Кам'янець-Подільському – причина його від'їзду туди (припущення зазначено раніше) і смерті невідома. Ймовірно Євгенія їздила в Кам'янець-Подільський доглядати за хворим чоловіком або на поховання. Це поки нами не встановлено.

У 1921 р. з грізного Петрограду Євгенія Яківна з Ерною поїхали у Ліньове – в Проппівку, де зібралася майже вся родина Якова Пилиповича. Володимир Якович, молодший брат Євгенії, спочатку приєднався до них, але незабаром повернувся до Петрограду.

Голова великої родини Яків Пилипович Пропп помер у 1919 р. Господарством почав завідувати його онук Роберт Шварц.⁵ Згодом у роки НЕПу хутір перетворився у високорозвинене багатогалузеве господарство: вершкове масло та сортові яблука поставлялися навіть до Петрограду.

*Ліньово Озеро, Ліньово, Гуссенбах – це назва одного й того самого селища Камишинського повіту Саратовської губернії, яке було створено колонією німців-лютеран. Колонія була заснована 16 травня 1767 р. і спочатку, до 1768 р., село носило назву Гуссенбах. Знаходилось в 120 верстах від Саратова та в 100 верстах на південний захід від Камишина.

Територія селища Ліньове належало Камишинському повіту Саратовської губернії до 1922 р., потім увійшла до складу Області Німців Поволжя. З січня 1924 р. по 28 серпня 1941 р. Ліньово входило до складу Франкського кантону Автономної Республіки Німців Поволжя. В наш час Ліньово відноситься до Жирновського району Волгоградської області.¹⁸

У 1929 р. в німецькій колонії Гуссенбах почалося «розкуркулення» ... Майно Ганни Фрідріхівни Пропп передали у колгосп ім. Сталіна. У складеному при цьому акті дано перелік домашніх тварин – 4 коня, 13 корів, 4 верблюда, 9 овець і т. п., а також сільськогосподарських машин та інвентаря – посадкова машина, жниварки, ваги, верстак, коси та ін.¹⁹ Відразу зійшли нанівець зусилля великої родини Я. П. Проппа щодо розвитку господарства та благоустрою хутора протягом двох десятиріччів.*

З початком колективізації, що призвела до зруйнування цієї родини, Євгенія у 1928 р. поїхала до Хортиці, де в той час жила її дочка Ерна з чоловіком – Петером Фрозе (Фрезе). У 1930 р. усі вони перебралися до Молочанська.¹⁷

Трагічним виявилось життя поволзьких німців у ХХ столітті. Революції 1917 р., громадянська війна, організація колгоспів та розкуркулення, репресії, депортації, обмеження у багатьох цивільних правах, у виборі місця проживання до листопада 1972 р. зламали долі багатьох з них.

*Спроби відшукати хоча б місце розташування садиби Я. П. Проппа робились неодноразово. В 2003 р. це намагалась зробити А. Н. Мартинова, але даремно.

Група археологів у складі О. В. Кияшко й А. С. Лапшина із Волгограду, В. Я. Кияшко з Ростова-на-Дону, В. С. Бочкарьова із С.-Петербурга та філолога Л. І. Бочкарьової в результаті цілеспрямованого та кропіткого пошуку в листопаді 2007 р. нібито знайшла місце розташування садиби Якова Пилиповича із залишками фундаменту – все, що залишилося від добротного будинку.

У 2011 р. гірничим інженером-геологом А. В. Кирсановим, який не знав про проведення в 2007 р. дослідження місцевості цілеспрямованою експедицією, був проведений самостійний пошук, в якому йому допомогли жителі Ліньово. Як самого А. В. Кирсанова, так і місцевих жителів зацікавив нарис про В. Я. Проппа в газеті «Жирновські новини», що і спонукало їх шукати і врешті знайти місце садиби, що зникла.

Фотографія з сімейного архіву М. Ю. Дворецького

На цій передвоєнній фотографії – дружина Вольдемара Георгійовича Рейсіха Євгенія Яківна з дочкою Ерною та онуком Арнольдом. На обличчі Євгенії Яківни ми бачимо слід пережитих сурових післяреволюційних років. А попереду ще чимало випробувань ...

Ерна з Арнольдом

Євгенія Яківна з Арнольдом

Арнольд – онук В. Г. Рейсіха – народився у 1934 р. в Молочанську. Цей населений пункт був заснований у 1803 р. на кордоні Бердянського та Мелітопольського повітів німцями-менонітами. Спочатку називався Габльштадт (Hablstadt – напівмісто). У 1915 р. у зв'язку з війною проти Німеччини був перейменований в Молочанськ – за назвою річки Молочної. Географічно це майже центр нинішньої Запорізької області.

Чоловік Ерні – Петер Фрозе – був родом з Хортиці, де також проживали меноніти-переселенці з Прусії.

У 1920-ті рр. близько 20 тис. менонітів покинули СРСР. Нині в Канаді знаходиться велика громада менонітів, яка складається з нащадків вихідців з Молочанська.

За непідтвердженими відомостями онук Вольдемара Георгійовича Рейсіха – Арнольд Фрозе – в даний час живе в Канаді, куди він нібито виїхав разом з матір'ю. Цілком можливо, що він входить до складу канадських німців-менонітів, вихідців з України.

Через 3 місяці після початку війни з гітлерівською Німеччиною, 22 вересня 1941 р., відповідно до постанови Державного комітету оборони СРСР із Запорізької області у період з 25 вересня по 2 жовтня підлягали депортації 43 тис. німців.²²

Бої йшли вже в Запоріжжі – усіх переселити не встигли.* 5 жовтня 1941 р. Молочанськ був окупований німецькими військами. У період окупації в ньому діяла філія німецької організації «Volksdeutsche Mittelstelle», при якій було створено центральне реєстраційне бюро осіб німецької національності «Deutsche Volksliste», де проходила реєстрація німців з громадянством окупованих країн як фольксдойче.²³

Список мікрофільмів²⁴

Reissig, Eugenie 17 Dec 1885 Hussenbach A3342EWZ50-G066 0420 geb. Propp
Reissig, Georg 26 Jul 1943 Tscherbakowka A3342EWZ50-G066 0420
Reissig, Woldemar 19 Mar 1876 Kamischin A3342EWZ50-G066 0420
Froese, Erna 17 Dec 1906 Odessa A3342EWZ50-B085 1544 geb. Reissig
Reissig, Eugenie 17 Dec 1885 Hussenbach A3342EWZ50-B085 1544 geb. Propp
Reissig, Woldemar 19 Aug 1876 Kamischin A3342EWZ50-B085 1544
Froese, Arnold 18 Mar 1934 Molotschansk A3342EWZ50-B085 1544
Froese, Erna 17 Dec 1906 Odessa A3342EWZ50-B085 1544 geb. Reissig
Froese, Johann 6 Nov 1871 Chortitza A3342EWZ50-B085 1544
Froese, Maria 12 Apr 1873 Chortitza A3342EWZ50-B085 1544 geb. Klassen
Froese, Peter 19 Aug 1902 Chortitza A3342EWZ50-B085 1544
Reissig, Woldemar 19 Aug 1876 Kamischin A3342EWZ50-B085 1544

*План депортації німецького населення у вересні-жовтні 1941 р. з Поволжя і Криму в східні райони СРСР (Сибір, Казахстан) був здійснений практично повністю. Німецьке, в тому числі менонітське, населення України було вивезене лише частково – до 20 тис. менонітів.²⁵

35 тис. менонітів. Люди їхали – хто добровільно, хто примусово, залишивши домівки та господарства, маючи право взяти з собою лише мінімальний набір речей. Ті, що залишилися, після війни були відправлені до Казахстану. Німецьке населення виявилося, так би мовити, між молотом і ковадлом. І радянська влада, і фашистська зірвали їх з обжитих місць, позбавили батьківщини.²⁶

Покинула свою домівку і родина Петера Фрозе. Як видно зі списку мікрофільмів на сторінці 90, з СРСР виїхали Петер, Ерна і Арнольд Фрозе та з ними мати Ерни – дружина В. Г. Рейсіха Євгенія. У цих списках вказувалися відомості не лише про тих, хто поїхав, але й про їхніх батьків.

З цього джерела ми знаємо, що родина Фрозе та Євгенія, паралізована та лежача хвора, з Молочанська були переселені до табору переселенців № 162 Марієнбад в Судетах (нині Маріанське-Лазне, Судетська область, Чеська республіка), де 6 грудня 1943 р. вони пройшли перевірку та отримали німецьке громадянство.¹⁷ Подальша їх доля загубилася у часі та просторі.

З Одесою були пов'язані життя та доля не лише сім'ї Вольдемара Георгійовича Рейсіха, але і Альми – молодшої сестри Євгенії, яка була одружена з Альфредом Штремом. Але це вже були 1920–1930-ті рр., коли Рейсіхи назавжди покинули Одесу.

Альфред Миколайович Штрем – германіст, діалектолог, фольклорист, педагог. Закінчив Петроградський університет і аспірантуру у професора Віктора Максимовича Жирмунського. Штрем був першим, хто за порадою В. М. Жирмунського звернувся до вивчення діалектів найстаріших (материнських) німецьких колоній в околицях Петрограду (Ленінграду). З 1926 р. А. М. Штрем стає активним учасником фольклорно-діалектологічних експедицій до німецьких колоній СРСР, організованих В. М. Жирмунським. Особливо багато Альфред Миколайович працював на Півдні України.²⁷

У 1927 р. Альфред Штрем за порадою В. М. Жирмунського переїхав до України, спочатку в Хортицю, де він викладав у Хортицькому німецькому педагогічному технікумі, а наступного року – до Одеси. Тут він очолив діалектологічні дослідження в регіоні.

З 1928 р. А. М. Штрем працював доцентом Одеського інституту народної освіти, а через два роки був обраний професором кафедри німецької мови.²⁸ Альма Яківна викладала іноземні мови у навчальних закладах міста.⁵

Фото з адресної книги «Одесская область»²⁹

Фото будівлі колишнього Німецького педагогічного інституту,
вул. Пастера, 42, 2019 р.

У 1936 р. А. М. Штремом була представлена докторська дисертація з німецьких діалектів України, захист якої не відбувся через арешт у грудні того ж року за сфабрикованою ОДПУ справою «про німецько-фашистську організацію» в Україні, керівниками якої були названі викладачі німецького відділення Одеського педінституту. У 1936 р. він був засуджений на 5 років позбавлення волі.³⁰

З грудня 1936 р. по лютий 1939 р. А. М. Штрем знаходився у Воркутинському таборі. Після цього його залишили на поселенні в Комі АРСР, куди слідом за ним поїхала його дружина. Альма Яківна викладала німецьку та французьку мови аспірантам Науково-дослідницької бази АН СРСР, згодом Комі-філії у Сиктивкарі з 1947 по 1972 р. Її сумлінну працю з

підготовки кадрів та надання допомоги науковим співробітникам згадували довгі роки.³¹

А. М. Штрем реабілітований Одеським обласним судом 25 грудня 1968 р. Під час перегляду його «справи» на захист Альфреда Миколайовича виступив В. М. Жирмунський.³²

По-різному склалася доля дітей Якова Пилиповича Проппа.

Чоловік Елли Яківни Натан Адамович Гефеле, юрисконсульт в Алма-Атинській області, був репресований і розстріляний у 1937 р. Реабілітований у 1960 р. Елла Яківна разом з дітьми з початком війни були депортовані до Сибіру. Через кілька років після війни діти Натана Адамовича та Елли Яківни осіли в Тульській області. Сину Елли Яківни – Роберту Натановичу Гефеле, незважаючи на усі перипетії далеко не легкої долі, у 1996 р. було присвоєно звання почесного громадянина м. Суворова Тульської області.

Володимир Якович Пропп з березня 1942 по 1944 р. разом з Ленінградським університетом перебував в евакуації в Саратові. Тут він жив з родиною і працював після всіх жахів пережитої блокадної зими 1941–1942 рр. в Ленінграді. Його мати Ганна Фрідріхівна та старша сестра Оттілія померли під час блокади від голоду. Ганна Фрідріхівна похована в братській могилі на Піскаревському кладовищі.³³

Після повернення з евакуації у 1944 р. В. Я. Проппу був заборонений в'їзд у рідне місто як німцю. Від арешту його врятувало клопотання ректора ЛДУ професора О. О. Вознесенського.³⁴ До кінця життя Володимир Якович жив та працював в Ленінграді, виростив та виховав чудових дітей – двох доньок і сина. Його дім завжди був відкритий для рідних і друзів. Старші сестри Елла і Альма в післявоєнний час часто гостювали у брата – і в самому Ленінграді, і на дачі, яку він знімав в околицях міста.

**Сестри Євгенії Яківни Рейсіх і Володимира Яковича Проппа –
Елла Яківна Гефеле (зліва) і Альма Яківна Штрем
Фотографії з сімейного архіву М. Ю. Дворецького**

Епілог

Звертаючись до історії Одеської національної академії харчових технологій, стикаєшся з інтернаціональним представництвом її видатних діячів, що взагалі характерно для населення Півдня України і, в першу чергу, для Одеси. Вейнштейн (Вайнштейн) – Кнаббе – Рейсіх (Райсіх) – Гіршсон – Богомаз – засновники нашого навчального закладу – люди різних національностей і віросповідань. Але всі вони особистості неординарні, видатні, професіонали високого рівня, самовіддані організатори підготовки фахівців для зернопереробної промисловості.

Як і в книзі «Григорій Вейнштейн. Личность. Город. Время» (Херсон, 2017), в цьому виданні ми також спробували представити героя нашої розповіді Вольдемара Георгійовича Рейсіха з усіх боків його багатопланової діяльності – як фахівця борошномельної промисловості, самовідданого викладача, який підготував не одну сотню майстрів і техніків борошномельної справи, і як вірного сина свого народу, який гідно несе його віру, культуру, традиції. Як показує життя, результат такої діяльності залежить не стільки від національного менталітету, скільки від моральних якостей тієї чи іншої особистості. Патріотизм, працьовитість, чесність, безкорисливість, людяність – все це проявиться, куди б не привела доля.

Вольдемар Георгійович – цілеспрямована особистість. Потомствений борошномел, він поступово наслідував батька, здобувши публічне визнання як авторитетнішого фахівця своєї галузі.

Незважаючи на непростий характер, не схильний до компромісу, Вольдемар Георгійович користувався глибокою повагою сподвижників та учнів, які відзначали *«его более чем добросовестное отношение к интересам училища»*. Він сам був зразком працьовитості та прагнув виховати цю рису в інших, в першу чергу, у своїх учнів. Колишні вихованці і Школи борошномелів, і Млиново-технічного училища відзначали трудову атмосферу в навчальному закладі, створену Вольдемаром Георгійовичем. Багато з них на все життя підхопили його гасло *«Труд, труд и только труд!»*. Вони відзначали не лише виховання працьовитості та сумлінного ставлення до справи, але і *«чисто отеческое отношение к ученикам»*, турботу про їхнє здоров'я, матеріальне становище та інші життєво важливі питання.¹

Одним з яскравих прикладів шанобливого ставлення випускників цього навчального закладу до свого Вчителя є присвоєння імені В. Г. Рейсіха організованим в Полтаві Борошномельно-технічним курсам. Збереглися друковані видання – конспекти лекцій для слухачів курсів, підготовлені Е. А. Капеллером (Полтава, 1922) і М. Д. Біхманом та П. Б. Біршаком (Полтава, 1923). І це в перші роки після встановлення радянської влади!

Фото конспектів лекцій, підготовлених випускниками Одеського млиново-технічного училища для Борошномельних курсів імені В. Г. Рейсіха

Зріз часу, в який потрапило життя В. Г. Рейсіха, жорстоко відбився на його долі. У самий, здавалося, щасливий період сімейного життя, професійної і громадської діяльності вир епохальних подій – Перша світова війна, революції, що призвели до зміни влади, громадянська війна – змусив Вольдемара Георгійовича переглянути усталені погляди на багато соціальних, національних та політичних питань, залучитися до боротьби за відновлення справедливості. Будучи за натурою принциповою та емоційною людиною, Вольдемар Георгійович діяв самовіддано і в боротьбі за відновлення прав етнічних німців. Він і голову поклав за свій народ.

Уже під час роботи над книгою завдяки допомозі доктора А. Айсфельда, який на наше прохання підняв мікрофільми у Федеральному архіві у Берліні, вдалося відновити дату і місце смерті В. Г. Рейсіха – в цьому теж данина нашої найглибшої поваги до пам'яті про нього. Ми прагнули якомога повніше відобразити прекрасне, на жаль коротке, життя та плідну діяльність Вольдемара Георгійовича Рейсіха – людини, що зробила важливий внесок у розвиток Одеси, у підготовку фахівців для борошномельної промисловості країни, представити палкого патріота свого народу – етнічних німців – і країни, в якій він народився, виріс і жив. Він наш співвітчизник!

Хотілося б також, щоб Вольдемар Георгійович постав в даному, фактично документальному, оповіданні не лише історичною постаттю, але і живою людиною з усіма його перевагами та недоліками.

Іменний покажчик

Айсфельд Альфред – народився в Удмуртії (СРСР) в родині російських німців-спецпоселенців-репатріантів, громадянин ФРН з 1976 р. Випускник 1983 р. Університету Людвіга-Максиміліана в Мюнхені. Доктор філософії факультету історичних і мистецтвознавчих наук. Відомий фахівець в галузі історії і культури російських німців. З 2001 р. – співробітник Інституту культури та історії німців Північно-Східної Європи, заступник директора і завідувач Геттингенским відділенням. Член МАІКРН (1995), заступник голови (1995–2006), член редколегії НІБ "Российские немцы"; голова наукової комісії з вивчення німців з Росії і в СНД (Німеччина) – С. 7, 71, 78, 96.

Анатра

Анжело Анжелович (1846–1910) – італієць за походженням, одеський купець 1-ї гільдії (1877), великий промисловець і судновласник, співвласник фірми «Бр. Анатра» (заснована у 1875 р.), потомствений почесний громадянин (1890). З 1889 р. був членом Одеського комерційного суду, з 1893 р. – виборним купецького стану і його старшиною та гласним Одеської міської думи. Був членом численних рад та комітетів, зокрема, обліково-позичкового комітету Одеської контори Державного банку, Одеського біржевого комітету (1892). Член ОВ ІРТТ (1889), у 1895 р. увійшов до складу Одеського комітету торгівлі та мануфактур – С. 24.

Варфоломій Анжелович – співвласник фірми «Бр. Анатра», власник борошномельного млина, член наглядового комітету Товариства зі страхування робітників, член ОВ ІРТТ (1898), голова фабрично-заводського відділу (1899–1904), почесний член Відділення. Почесний член, віцепрезидент Одеського облікового банку. Член аристократичного Англійського клубу, з 1902 р. член Опікунської ради Одеської школи борошномелів, з 1909 р. – млиново-технічного училища – С. 24, 27.

Андрєєв Павло Миколайович (1818–1893) – випускник Інституту Корпусу Інженерів Шляхів Сполучення, професор геодезії цього інституту (1847), заслужений професор (1875), завідувач бібліотекою інституту (1853), професор військових споруд (1849–1852), завідувач конторою з економічного дослідження району Південно-західних залізниць, автор ряду видань, серед яких «Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западным казен. Железн. Дорогам» (Київ, 1898), редактор «Журнала Министерства Путей Сообщения», «Инженерных записок», перший редактор «Известий Собрания Инженеров Путей Сообщения» – С. 23.

Арреніус Сванте Август (1859–1927) – шведський фізико-хімік, автор теорії електролітичної дисоціації, лауреат Нобелівської премії з хімії 1903 р. У 1886 р. працював разом з В. Ф. Оствальдом у Ризькому політехнікумі – С. 19.

Афанасьєв Петро Олексійович (1845–1896) – перший інженер-борошномел, випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1866), професор цього інституту. Автор «Курса мукомольных мельниц» (СПб., 1876) – С. 41.

Бардах Яків Юлійович (1857–1929) – мікробіолог, доктор медичних наук, професор. Очолював Одеську бактеріологічну станцію (1888–1891). З 1895 р. до кінця життя викладав курс мікробіології спочатку в ІНУ, з 1922 р. – в Одеському інституті народної освіти. Очолював Одеську станцію швидкої медичної допомоги (1903–1929), протягом багатьох років був головою Одеського товариства лікарів, ректором організованого ним у 1927 р. Інституту удосконалення лікарів – С. 62.

Берлов Михайло Миколайович (1867–1935) – інженер-технолог, професор РПІ, перший ректор Іваново-Вознесенського Політехнічного інституту (1918–1921). Випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1891), навчався в Інституті Монтефіорі в Льєжі (Бельгія). Працюючи в РПІ (1897–1918), разом з викладацькою діяльністю вів роботу з підготовки навчальних видань. Його монографія «Деталі машин», вперше видана в Ризі у 1902 р., згодом перевидавалася 8 разів – С. 20.

Беттингер Карл Август (1779–1830) – суперінтендант Євангелічно-Лютеранської консисторії в Одесі, укладач збірників релігійних пісень для громад Півдня Росії – С. 67.

Білоусова Лілія Григорівна – історик-архівіст, філолог, кандидат історичних наук. Закінчила Одеський державний університет (нині ОНУ) імені І. І. Мечникова зі спеціальності «Історія і суспільствознавство» (1979) і факультет романо-германської філології зі спеціальності «Англійська мова та література» (1987). Працювала вчителем історії (1979–1980), молодшим науковим співробітником Одеського історико-краєзнавчого музею (1980–1983), у ДАОО – з 1985 р. (заступник директора архіву, 2001–2018, т. в. о. директора, 2018), на даний час – редактор телерадіокомпанії «Град» – С. 7, 71.

Бін А. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Біршак П. Б. – випускник Одеського млиново-технічного училища, автор навчального посібника «Курс лекцій по мукомольному производству,

читанных преподавателями техниками т. т. М. Д. Бихманом и П. Б. Биршаком на Мукомольно-технических курсах имени В. Г. Рейсиха в Полтаве при Полтавском Губотделе Всероссийского профсоюза «Пищевкус». 1922–1923 год» (Полтава, 1923) – С. 95.

Біхман М. Д. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1905 р., після його закінчення працював помічником мірошника на млині А. М. Трегубова, м. Маріуполь Катеринославської губернії. Автор навчального посібника «Курс лекцій по мукомольному производству, читанных преподавателями техниками т. т. М. Д. Бихманом и П. Б. Биршаком на Мукомольно-технических курсах имени В. Г. Рейсиха в Полтаве при Полтавском Губотделе Всероссийского профсоюза «Пищевкус». 1922–1923 год» (Полтава, 1923) – С. 95.

Близніченко Я. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. (привітання В. Г. Рейсиха у 1915 р. з Олександрівська Катеринославської губернії) – С. 48.

Богомаз Костянтин Андрійович (1859–1929) – інженер-технолог, випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1884). Великий фахівець борошномельної промисловості, близько 30 років працював у найбільшій фірмі з будівництва та облаштування млинів в Російській імперії «Антон Эрлангер и К^о». Професор, директор Одеського технікуму технології зерна та борошна (1922–1929) – першого в країні вищого навчального закладу даного профілю. Член механічного відділу ОВ ІРТТ (1891) – С. 53, 95.

Борелі – великі підприємці Поволжя, що походили від предків франко-швейцарських Борелей. Дід засновника Торгового дому «Э.И. Борель» прибув до Росії у 1766 р. з графства Баден-Дурлах (Німеччина) і оселився у колонії Бальцер Камишинського повіту Саратовської губернії. Його онук Еммануїл Іванович Борель (1839–1905) у 1892 р. в Саратові заснував фірму, яка на початок ХХ ст. стала величезним борошномельним синдикатом – С. 13.

Боффо Франс (Франческо) Карлович (1780/1796?–1867) – італійський архітектор, який будував на півдні Росії, переважно в Одесі (з 1818 р. до виходу у відставку з посади архітектора при канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора у 1857 р.). Здійснював проектування і будівництво самих парадних та представницьких ансамблів і будівель в центральній частині Одеси. Це, в першу чергу, комплекс Приморського бульвару: Воронцовський палац (1829), будівля колишніх Присутніх місць у напівкруглій площі Приморського бульвару (проект архітектора А. І. Мельникова, 1830), Потьомкінські сходи (спільно з інженерами І. І. Уптоном і Б. В. Фандерфлісом, 1841), будівля старої біржі – нині

міськвиконком (спільно з Г. І. Торічеллі та І. С. Козловим, 1834). За проектами Ф. К. Боффо на Приморському бульварі були побудовані палаци Потоцьких (№1, 1826), Шидловського (№9, 1830), О. Лопухіна (№11, 1835), дім Є. Тростянецького (№14, 1825, не зберігся). Одним з перших він почав забудовувати місто доходними багатоповерховими будинками. До наших днів збереглося більше 30 будинків, побудованих Ф. К. Боффо – С. 66.

Бочкарьова Людмила Іванівна – учениця В. Я. Проппа, займалася вивченням його життєвого і творчого шляху – С. 81, 87, 88.

Брун І. Д. – лаборант в Одеському млиново-технічному училищі – С. 46.

Бухтєєва Єлизавета Олександрівна – засновниця Жіночого комерційного училища в Одесі, дружина голови Одеського Слов'янського товариства Бухтєєва Михайла Андрійовича (1829–1901) – С. 85.

Вайнштейн С. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Вейнштейн Григорій Еммануїлович (1860–1929) – інженер-технолог, мануфактур-радник, видатний підприємець і громадський діяч, представник інтересів Півдня України, потомствений почесний громадянин. Очолював борошномельну фірму «Э. Вейнштейн и Сыновья». Голова Одеського Відділення Товариства поширення освіти між євреями в Росії протягом майже 30 років, член ОБ ІРТТ (1882) і голова Хімічного відділу в його складі з 1890 р., член Державної Ради Російської імперії від промисловості (1915), засновник Одеської школи борошномелів – фактично першого в Росії навчального закладу для зернопереробної промисловості – С. 24, 25, 27–29, 32, 33, 37, 39, 45, 46, 51, 53–55, 64, 95.

Веріго Олександр Андрійович (1837–1905) – дійсний статський радник, хімік-органік, професор Новоросійського університету (1871–1896), заслужений професор, член хімічного відділу ОБ ІРТТ (1873), товариш голови (1874). У 1880 р. організував в Одесі першу в Російській імперії лабораторію для дослідження харчових продуктів, створив школу хіміків-органіків – С. 61.

Вінклер Іммануїл (1886–?) – лютеранський пастор в Херсонській губернії, громадський діяч, член ЦК Союзу німців-колоністів Причорномор'я, один з авторів проекту створення німецької колонії «Крим – Таврія» – С. 76, 77.

Вітте Сергій Юлійович (1849–1915) – граф (1905), дійсний таємний радник (1899), видатний державний діяч, міністр шляхів сполучення (1892), міністр фінансів (1892–1903), голова Кабінету міністрів (1903–1905), голова Ради міністрів (1905–1906), член Державної Ради Російської імперії (1903).

Член ОВ ІРТТ (1888) і його почесний член (1896), почесний громадянин Одеси (1894) – С. 26.

Владимиров Костянтин Олександрович (1860–1926) – інженер-механік, дійсний статський радник, ординарний професор з кафедри «Прикладна механіка» Гірничого інституту імені Імператриці Катерини II, декан гірничо-механічного факультету (1919–1924). Закінчив механічне відділення Ризького Політехнікуму (1888). Після декількох років роботи на виробництві у 1897 р. був затверджений професором РПІ з прикладної механіки, у 1901 р. – деканом механічного відділення інституту. К. О. Владимиров був головою Петроградського Політехнічного Товариства і неодмінним членом ІРТТ механічного відділення, членом Одеського Відділення ІРТТ з 1890 р. Для нас цікаво, що професор К. О. Владимиров сприяв відкриттю хімічної лабораторії при Хімічному відділі Одеського відділення – С. 19.

Вознесенський Олександр Олексійович (1898–1950) – відомий радянський економіст, діяч науки і культури, кандидат економічних наук, професор, ректор ЛДУ (1941–1947), депутат Верховної ради СРСР (1947), міністр освіти РРФСР (1948–1949). У 1949 р. був заарештований за Ленінградською справою, засуджений і розстріляний у 1950 р. Реабілітований у 1954 р. – С. 94.

Гамалія Микола Федорович (1859–1949) – один з найвидатніших мікробіологів та епідеміологів, член-кореспондент АН СРСР (1939), почесний академік (1940), академік АМН СРСР (1945). Народився в Одесі, закінчив Новоросійський університет (1880), Військово-медичну академію в Петербурзі (1883). Повернувся до Одеси і займався проблемами бактеріології туберкульозу і сибірської виразки. У 1886 р. працював в Парижі у Луї Пастера, вивчаючи щеплення проти сказу, удосконалив пастерівський метод запобіжних щеплень. У тому ж році разом з І. І. Мечниковим і Я. Ю. Бардахом організував в Одесі першу в Росії та другу у світі бактеріологічну станцію, здійснивши тут вперше в країні вакцинацію людей проти сказу. Очолив створений ним бактеріологічний інститут в Одесі (1899), керував протиепідемічними заходами під час чуми в Одесі (1901–1902), у наступні роки вів боротьбу з холерою на Півдні Росії, видавав і редагував заснований ним журнал «Гігієна і санітарія» (1910–1913). У 1912–1928 рр. – науковий керівник Інституту віспощеплення в Ленінграді, у 1930–1938 рр. – Центрального інституту епідеміології і бактеріології у Москві. З 1938 р. і до кінця життя М. Ф. Гамалія – професор кафедри мікробіології 2-го Московського медичного інституту, і з 1939 р. – завідувач лабораторії Інституту епідеміології і мікробіології АМН СРСР – С. 62.

Гесс Фрідріх Вільгельм – ризький архітектор другої половини XIX – початку XX ст. Користувався попитом у сучасників, деякі його проекти славляться досі, наприклад, неоготичний замок Біріні. Нам він відомий, в

першу чергу, будівництвом спільно з архітектором Г. Гільбіхом у 1869 р. прекрасної будівлі РПІ – С. 19.

Гефеле

Натан Адамович (1887–1937) – чоловік Елли Яківни Гефеле, уродженої Пропп, юрисконсульт в Алма-Атинській області, був репресований і розстріляний у 1937 р. Реабілітований у 1960 р. – С. 94.

Роберт Натанович (1920–1999) – син Елли Яківни Гефеле, онук Якова Пилиповича Проппа. Народився в Саратові, закінчив німецьку школу, у 1941 р. – літературний факультет Саратовського університету. З початком війни сім'я була депортована до Сибіру. Разом з матір'ю і братом потрапив до Томська. Працював на шахтах, був на лісоповалі в Хакасії. Після смерті Сталіна зміг переїхати до Тульської області, викладав німецьку мову, а згодом російську мову та літературу в с. Кулешово Суворовського району. Незабаром був переведений на роботу за фахом у м. Суворов. У 1996 р. йому було присвоєно звання почесного громадянина міста – С. 80, 82, 94.

Елла Яківна, уроджена Пропп (1892–1975) – дружина Натана Адамовича Гефеле, одна з молодших сестер Євгенії Рейсіх. Закінчивши курси іноземних мов, викладала та працювала перекладачкою. З початком війни разом з дітьми була депортована до Томська – С. 82, 86, 94.

Гільбіх (Хілбіг) Густав (1822–1887) – німецький і ліфляндський архітектор, професор архітектурного відділення РПІ (1863–1887), перший декан факультету архітектури (1870–1887). Разом з архітектором Ф. В. Гессом споруджував будівлю РПІ – С. 19.

Гіршсон Василь Якович (1880–1957) – інженер-технолог, випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1906), спеціаліст в галузі переробки зерна, доктор технічних наук, професор. З 1911 р. викладав в Одеському млиново-технічному училищі борошномельне виробництво та зернознавство, завідувач кафедри «Технологія борошномельного виробництва» Одеського інституту технології зерна та борошна (з 1939 р. – Одеський інститут інженерів борошномельної промисловості та елеваторного господарства, з 1953 р. – Одеський технологічний інститут) з 1930 по 1941 р. і з 1944 по 1954 р. – С. 53, 95.

Голубін Валентин Павлович – цивільний інженер, випускник Інституту цивільних інженерів (С.-Петербург) 1900 р., архітектор 5-го округу окремого корпусу прикордонної служби, завідував цивільними спорудами у відомстві прикордонної варті в Одесі, колезький секретар. У 1907–1908 рр. виконував обов'язки директора Одеської школи борошномелів та викладав теоретичну механіку й опір матеріалів. З 1911 р. займався будівництвом будинків в Петербурзі – С. 33, 45.

Данилевський Сергій Іванович – інженер-технолог, один з перших викладачів Одеської школи борошномелів, викладав теоретичну математику, опір металів, деталі машин і гідравлічні двигуни (1902) – С. 27.

Діатропов (Діатроптов) Петро Миколайович (1858–1934) – гігієніст і мікробіолог, закінчив Московський університет (1887). Працював санітарним лікарем Єлисаветградського повіту (1887—1889), земським санітарним лікарем Одеського Градоначальництва (1889—1892), у 1892–1907 рр. очолював Одеську бактеріологічну станцію, засновану у 1886 р. І. І. Мечниковим; налагодив виготовлення протидифтерійної і інших сироваток, організував проведення щеплень серед населення, активно брав участь у боротьбі з холерою і чумою (1901–1902). У 1907 р. був заарештований «за приналежність до злочинної організації» (революційну діяльність) і висланий з Одеси до Поволжя, де у 1907–1910 рр. брав участь у боротьбі з холерою. У 1917–1924 рр. – професор Московських вищих жіночих курсів (з 1918 р. – 2-го Московського державного університету). З 1919 р. працював у Державному інституті народного здоров'я (ДІНЗ) директором організованого ним у складі ДІНЗ Санітарно-гігієнічного інституту. З 1928 р. – директор Державного інституту експериментальної терапії і контролю сироваток і вакцин і, одночасно, голова Вченої медичної ради Наркомату охорони здоров'я РРФСР. У 1928 р. постановою РНК П. М. Діатропову було присвоєно звання заслуженого діяча науки РРФСР – С. 65.

Дітц Яків (Яків) Єгорович (1864–1917) – адвокат, депутат І Державної Думи від Саратовської губернії, секретар XI відділу Державної Думи, активний учасник парламентської фракції союзу автономістів. Співпрацював у щоденній народній газеті «Известия крестьянских депутатов», автор праць з історії німців Поволжя. Головною працею його життя стала книга «История поволжских немцев-колонистов» (М., 1997) – С. 71.

Дур'ян Людвіг Фрідріхович (Федорович) – купець 1-ї гільдії, один із власників парового механічного вальцевого млина, побудованого у 1879 р. бароном Аристидом Массом. З 1893 р. млин належав Торговому Дому «Ф. Олов и Л. Дур'ян». У 1912 р. на млині працювало 45 робітників, за рік було перероблено 1150 тис. пудів зерна – С. 24.

Ересман П. І. – вчитель – С. 73.

Ерлангер Антон Максимович (1839–1910) – великий підприємець і промисловець, очолював Товариство «Антон Эрлангер и К°» – найбільшу фірму з будівництва та облаштування борошномельних млинів у дореволюційній Росії (1910), заснував перший професійний журнал з

борошномельної справи та хлібної торгівлі «Мельник» (1890) і Московську школу борошномелів (1892), що готувала фахівців тільки для потреб своєї компанії – С. 24.

Жирмунський Віктор Максимович (1891–1971) – радянський лінгвіст і літературознавець, доктор філологічних наук, професор, академік АН СРСР, почесний член Баварської, Британської, Саксонської та інших академій, почесний доктор багатьох університетів, зокрема Оксфордського. Спеціаліст з німецької і загальної діалектології, історії германських мов, теорії граматики, тюркології, історії німецької та англійської літератури, порівняльного літературознавства, теорії епосу, віршування, ряд робіт написано німецькою або опубліковано в німецьких перекладах – С. 92, 94.

Зворикін Костянтин Олексійович (1861–1928) – інженер-технолог, фахівець в галузі технології металів, випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1884), професор Харківського технологічного інституту з 1888 р. і Київського політехнічного інституту з 1898 р. Займався розробкою та проектуванням обладнання для промислової переробки зерна. Автор «Курса по мукомольному производству» (Харьков, 1894), що отримав першу премію як кращий твір з техніки. Віце-голова Експертної комісії Першої Всеросійської борошномельної виставки 1909 р. – С. 41.

Інбери

Ісаак (Ісидор) Лазаревич – купець 1-ї гільдії, після смерті батька власник млина «Лазарь Инбер», член Опікунської ради Одеської школи борошномелів і млиново-технічного училища (1905–1916) – С. 37.

Лазар Анчелевич (?– 1893/4?) – власник млина «Лазарь Инбер», побудованого у 1864 р. спільно з Дмитром Миколайовичем Бельтакі в Одесі, вул. Прохорівська, 41 (нині № 45) – С. 24, 27.

Капеллер Е. А. – інженер, автор навчального посібника «Конспект лекций по прикладной механике, читанных для Мукомольно-технических курсов имени В. Г. Рейсига при Полтавском Губотделе Всероссийского Профсоюза «Пищевкус» (Полтава, 1922) – С. 95.

Катерина II (1729–1796) – імператриця Всеросійська з 1762 по 1796 р. – С. 8.

Кнаббе Володимир Сергійович (1849–1914) – статський радник (1896), інженер-технолог (1879), випускник С.-Петербурзького практичного технологічного інституту (1870), визначний фахівець і вчений в галузі машинобудування, ад'юнкт-професор (1893) Харківського технологічного інституту з кафедри механічної технології, автор фундаментальних праць з

обробки металів та машинобудування. Один з організаторів і перший директор Одеської школи борошномелів (1902–1903) – С. 5, 25–29, 31, 95.

Коган Я. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Козьмін Петро Олексійович (1871–1936) – інженер-технолог, фахівець в галузі зернопереробної і борошномельної промисловості, доктор технічних наук, професор, засновник кафедри борошномельного виробництва МВТУ ім. М. Е. Баумана, редактор-видавець журналу «Русский мельник», автор книги «Мукомольное производство: курс, читанный в Киевском Политехническом институте Императора Александра II» (Київ, 1912) – С. 37, 41.

Коновалова Ольга Володимирівна – історик-архівіст, спеціаліст з історії та культури російських німців. Закінчила історичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (1985), у 1984–1999 рр. працювала у ДАОО: хранитель фондів, архівіст I категорії, старший архівіст, завідувача відділом забезпечення збереження документів і НСА, головний спеціаліст; член МАДІКРН (1996) – С. 71.

Красюков І. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Кюнєр Фрідріх Едуардович – цивільний інженер, за проектом якого збудовано кілька будинків в Одесі: доходний будинок Рудь у стилі неокласицизму по вул. Ковальській, 42 / Тираспольській, 16 (1913, пам'ятник архітектури місцевого значення), особняк Слупецьких у стилі модерну по вул. Ясній, 3 (1914, спільно з архітектором Ф. Л. Паппе, пам'ятник архітектури місцевого значення), доходний будинок у три поверхи по вул. Рішельєвській, 92 (1910), будівля по вул. Пушкінській, 7 (1908, спільно з архітектором М. Ф. Безчастним); викладав мистецтво будівництва і креслення в Одеській школі борошномелів (1902–1905) – С. 27.

Левін С. І. – технік, випускник Одеського млиново-технічного училища, укладач «Отчета о чествовании В. Г. Рейсига 20 марта 1915 года» (Одеса, 1915) – С. 36, 51, 53.

Локкенберг Густав-Адольф Едуард (1842–1916) – євангелічно-лютеранський пастор, випускник теологічного факультету Дерптського (нині Тартуського) університету (1868). Ординований в травні 1868 р. в Москві, вікарій в колоніях Іоганнесталь і Ватерлоо Березанського колоністського округу Одеського повіту Херсонської губернії, пастор в колонії Бергдорф Глюкстальського округу Тираспольського повіту Херсонської губернії (1868–1873); ординарний пастор в парафії Стрельна-Кіпень

С.-Петербурзької губернії (1873–1892), одночасно з 1879 р. палацовий проповідник в Оранієнбаумі; ординарний пастор парафії в Одесі (1892–1907). За час його служби перебудовано будівлю реального училища Св. Павла (1904), побудовано нову будівлю кірхи (1897). У 1907 р. переведений до С.-Петербурга – С. 68.

Ляук Петро Єгорович (1829–1896) – голова Камишинської земської управи з 1866 р. протягом 8 триріч, почесний мировий суддя протягом декількох триріч, беззмінний губернський земський гласний до самої смерті – С. 17.

Мартинів Василь Павлович (1894–1937) – випускник Одеського млиново-технічного училища 1914 р., керував практичними роботами в училищі (1915–1916), в. о. лаборанта, технік борошномельної справи, з серпня 1920 по вересень 1921 р. завідував Одеським профтехнікумом технології зерна та борошна. Потім переїхав до Томська. У 1926 р. [те, що відомо – авт.] працював в Урало-Сибірському хлібопромисловому технікумі. Заарештований 26 листопада 1937 р., а 14 грудня того ж року розстріляний. Реабілітований 11 червня 1959 р. – С. 46, 51.

Мельников Олександр Анатолійович – одеський художник, член Національного союзу художників України. Закінчив Одеське художнє училище імені М. Б. Грекова (1984), Національну академію мистецтв і архітектури, факультет станкового живопису (1990). Учасник десятків українських та міжнародних художніх виставок. Ім'я О. А. Мельникова занесено до Світової енциклопедії БЕНЕЗІ (1991) – С. 69.

Мечников Ілля Ілліч (1845–1916) – зоолог, натураліст, ембріолог, бактеріолог та імунолог, творець теорії фагоцитозу, лауреат Нобелівської премії 1908 р. Випускник Харківського університету, спеціалізувався в Германії. У 1867 р. захистив магістерську і в 1868 р. докторську дисертацію в Петербурзькому університеті, з 1868 р. – приват-доцент цього університету. З 1870 по 1882 р. – професор Новоросійського університету, організував спільно з М. Ф. Гамалією (1886) другу в світі і першу в Російській імперії бактеріологічну станцію для боротьби з інфекційними захворюваннями. У 1887 р. покинув Росію і переїхав до Парижу, де йому була надана лабораторія в створеному Луї Пастером інституті. З 1905 р. – заступник директора цього інституту – С. 62.

Микола II (1868–1918) – останній російський імператор (1894–1917) – С. 19.

Мінх Олександр Миколайович (1833–1912) – російський історик, краєзнавець, етнограф, археолог, член Імператорського Російського географічного товариства. Народився в родині потомственого дворянина з обрусілого німецького роду. Живучи в Аткарському і Саратовському повітах Саратовської губернії, збирав матеріали з етнографії народів, що населяли

губернію, фольклор, відомості з археології і топоніміки Саратовського Поволжя. Результати його досліджень вийшли окремими виданнями. Одна з основних його робіт – «Историко-географический словарь Саратовской губернии: Южные уезды: Камышинский и Царицынский: в 5 кн.» (Саратов, 1898–1902) – С.17.

Мічурін Іван Володимирович (1855–1935) – біолог і селекціонер, один з основоположників наукової селекції сільськогосподарських культур, доктор біології (1934), заслужений діяч науки і техніки РРФСР (1934), почесний член АН СРСР (1935), академік ВАСГНІЛ (1935), почесний член Чехословацької землеробської академії (1935), автор понад 300 сортів плодово-ягідних культур. У І. В. Мічуріна три прижиттєвих видання зібрань творів – С. 87.

Нотович Савелій Костянтинович – власник заводу млинового приладдя, член Опікунської ради Одеської школи борошномелів, а потім Одеського млиново-технічного училища – С. 27.

Олов Франц Оттонович – купець 1-ї гільдії, один з власників парового механічного вальцевого млина, побудованого у 1879 р. бароном Аристидом Массом. З 1893 р. млин належав Торговому Дому «Ф. Олов и Л. Дурьян». У 1912 р. на ньому працювало 45 робітників, за рік було перероблено 1150 тис. пудів зерна – С. 24, 27.

Оствальд Вільгельм Фрідріх (1853–1932) – латиський, російський, німецький фізико-хімік і філософ-ідеаліст, який походив з остзейських німців, лауреат Нобелівської премії з хімії 1909 р. Професор Ризького політехнікуму (1882–1887) – С. 19.

Острозецер Борис Григорович (1880–1947) – випускник Одеської школи борошномелів (1905) і Одеського інституту технології зерна та борошна (1930). У 1930–1940-і роки доцент Б. Г. Острозецер був головним викладачем кафедри «Технологія зерна та борошна» цього інституту (з 1939 р. – Одеського інституту інженерів борошномельної промисловості та елеваторного господарства) – С. 51.

Паллас Петр Симон (1741–1810) – німецький вчений-енциклопедист, природознавець, мандрівник на російській службі (1767–1810). Прославився науковими експедиціями по Сибіру і Південній Росії, вніс істотний внесок у становлення і розвиток біології, географії, етнографії, геології та філології, є одним із засновників біогеографії та екології. Член Петербурзької Імператорської Академії наук і мистецтв з 1766 р. Свої останні експедиційні роботи П. С. Паллас провів у південних районах Росії і завершив їх виданням німецькою мовою двотомника «Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793–1794 годах» (Лейпциг, 1799). Завершений переклад з німецької зробив у 1918 р.

віце-президент Одеського Товариства історії та стародавності А. Л. Бертє-Делагард – С. 9.

Персидські – на місці маєтку Персидських у м. Камишині, яке розташовувалося на вулиці Астраханській, пізніше перейменованої у Республіканську, було побудовано перший будинок Камишинського реального училища – С. 17.

Плеська (Плеська-Зебольд) Ельвіра Германівна – доцент кафедри філософії та українознавства Української державної (національної, 2001) академії зв'язку імені О. С. Попова (1999–2006). Закінчила Івановський педагогічний інститут (1963) (Іванівський державний університет, 1973). Відомий фахівець в області німців Одеси і регіону. Член МАІКРН (1996), голова наукової комісії з вивчення німців з Росії і в СНД (Німеччина, член-кореспондент з 2000 р.; член Ради німців України (2005) – С. 7, 71.

Портнов Валентин Прохорович – купець, міський голова м. Камишина. У 1876 р. виступив в Камишинській міській думі з обґрунтуванням відкриття реального училища – С. 17.

Придатко – один з перших викладачів Одеської школи борошномелів – С. 27.

Проппи

Ганна Єлизавета Фрідріхівна (Федорівна), уроджена Бейзель (1859–1942) – друга дружина Якова Пилиповича Проппа і мати Євгенії Рейсіх – С. 80, 82, 87, 88.

Володимир Якович (Герман Вольдемар) (1895–1970) – доктор філологічних наук, професор філології ЛДУ (1938), спеціаліст з народного етносу, фольклорист, основоположник порівняльно-типологічного методу в фольклористиці, який отримав світове визнання. У 1914–1918 рр. вивчав російську і німецьку філологію на філологічному факультеті Петроградського університету. Працював вчителем, з 1932 р. викладав та проводив наукову роботу в ЛДУ послідовно на кафедрах романо-германської філології, фольклору і, з 1948 по 1969 р., російської літератури – С. 80, 81, 87, 94.

Роберт Якович (1889/1890?–1925) – старший син Якова Пилиповича, лікар, в Першу світову війну був у полоні в Германії – С. 82, 87.

Яків Пилипович (1858–1919) – керуючий Петербурзьким відділенням торгово-промислової фірми "Брати Шмідт", депутат Державної думи, почесний громадянин Петрограду. У зрілі роки займав одночасно посади скарбника Товариства поширення комерційних знань і Комітету фонду допомоги нужденним бухгалтерам та їх удовам та сиротам, товариша голови

Арбітражної комісії при Калашниківській біржі у С.-Петербурзі. В якості представника петроградського Головного комітету брав участь в проведеному в Саратові 25–27 квітня 1917 р. 1-му Конгресі повноважних представників німецьких колоністів Середнього і Нижнього Поволжя – С. 59, 76, 79–82, 87, 88.

Райхерт (Рейхерт) Людвіг Г. – директор Земського банку Херсонської губернії, обирався гласним губернського зібрання, в березні 1917 р. був обраний головою ЦК німців-колоністів Причорномор'я – С. 74, 76, 78.

Рейнеке – підприємці Поволжя – спадкоємці німецького колоніста Йоганна Рейнеке, який прибув до Саратовського краю у 1767 р. Його нащадки у 1879 р. організували «Торговый дом Братья Иван и Кондратий Рейнеке», перетворений у 1899 р. в «Торговый дом Кондратий Рейнеке и Сыновья» – С. 13.

Рейсіхи (Райсіхи)

Данило – купець, дід Вольдемара Георгійовича Рейсіха – С. 10.

Євгенія Яківна, уроджена Пропп (1885–?) – дружина Вольдемара Георгійовича Рейсіха, мати Ерні Фрозе – С. 7, 82–83, 87–89, 92, 94.

Єгор Данилович (1843–1915) – купець, власник парового борошномельного млина, побудованого у 1844 р. у гирлі річки Камишинки та реконструйованого у 1897 р., член міської Думи в Камишині. Батько Вольдемара Георгійовича Рейсіха – С. 10–15, 59, 79.

Іван Данилович – купець, власник парового борошномельного млина у м. Камишині, брат Єгора Даниловича, дядько В. Г. Рейсіха – С. 15, 79.

Роберт Іванович (1886–?) – син Івана Даниловича, двоюрідний брат В. Г. Рейсіха, після закінчення саратовського міського Олександрівського ремісничого училища у 1905 р. вступив до Одеської школи борошномелів – С. 79.

Федір Данилович – купець, власник парового борошномельного млина у м. Камишині, брат Єгора Даниловича, дядько В. Г. Рейсіха – С. 15, 79.

Рішельє Еммануїл Йосипович, де (Арман Еммануель Софія-Септимані де Віньєро дю Плессі, граф де Шинон, 5-й герцог Рішельє) (1766–1822) – французький аристократ, герцог, генерал-губернатор Новоросійського краю і бургомістр Одеси (1803–1814), один із засновників Одеси – С. 66.

Рогальський О. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Самодурова Віра Володимирівна – головний бібліограф Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, автор численних видань та публікацій з бібліографознавства, книгознавства, краєзнавчих питань, укладач фундаментальних бібліографічних покажчиків, серед яких «Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803–2003» (Одесса, 2003) – С. 71.

Скведер Християн Якович – інженер, архітектор багатьох будівель в Одесі, серед яких пам'ятники архітектури місцевого значення: Лютеранська церква Св. Павла по вул. Новосельського, 68 (1897, спільно з архітектором Г. К. Шеврембрандтом та за його ж проектом), особняк по вул. Белінського, 5 за стилем еклектики (1906, спільно з архітектором Ю. М. Дмитренком), доходний будинок Григор'євої (кафе Фанконі) по вул. Ланжеронівській, 15 / Катерининській – величний чотириповерховий будинок з мотивами готики (1913, спільно з архітектором Ю. М. Дмитренком), чотириповерховий будинок та житловий флігель для домовласників по вул. Гаванній, 3, на розі Військового узвозу (1913, архітектор Е. Я. Меснер, інженер Х. Я. Скведер), витончена будівля реформатської церкви на перетині Пастера (Херсонської) та Преображенської (закладено у 1842 р., архітектори О. Й. Бернардацці, А. Б. Мінкус, інженер Х. Я. Скведер) та інші будівельні об'єкти – С. 68.

Теплер Август (1836–1912) – німецький фізик, відомий в науці своїми працями з оптики, молекулярної фізики, електрики, акустики. Професор фізики в Ризькому політехнікумі (1865–1869) – С. 19.

Теплицький Ш. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Толсті

Олена Григорівна, уроджена Смирнова (1848–1929), графиня (з міщан), дружина Михайла Михайловича (старшого) та мати Михайла Михайловича (молодшого), меценат, почесний член Опікунства недостатніх студентів Новоросійського університету – С. 62.

Михайло Михайлович – молодший (1863–1927) – граф, громадський діяч, колекціонер і меценат. Випускник юридичного факультету Новоросійського університету (1885), гласний Одеської міської думи, голова міського з'їзду мирових суддів. Бібліофіл, піклувальник Одеської міської публічної бібліотеки (1897–1919), почесний член Опікунства над незаможними студентами Новоросійського університету, член правління Одеського товариства Св. Магдалини, ініціатор створення першої в Росії станції швидкої медичної допомоги в Одесі (1903), почесний громадянин (1909), член ОО ІРТТ (1887), почесний член Відділення – С. 62.

Томілін – інженер-технолог, один з перших викладачів Одеської школи борошномелів – С. 27.

Торічеллі Георгій (Джорджо) Іванович (1800–1843) – італієць за походженням, архітектор, проектувальник та організатор містобудування в містах Північного Причорномор'я. В Одесі працював з 1826 р., з 1827 р. – міський архітектор, спільно з Ф. К. Боффо виконав архітектурний план Одеси (1826). За спільними проектами з Ф. К. Боффо та за його участі будувалися стара біржа (нині – Міська рада) на Приморському бульварі, Потьомкінські сходи; Г. І. Торічеллі розробив проект Біржової (нині Думської) площі (1835) та Театральної площі з Англійським клубом (нині музей морського флоту) по вул. Ланжеронівській, 6 (1842), Архангело-Михайлівського собору (1837), Сабанєєвого мосту (1836); він будував торговий комплекс «Пале-Рояль», який був завершений архітектором К. О. Даллакка; автор проектів багатьох житлових будинків – С. 66.

Файг Дмитро Генріхович – колезький асесор, викладач законодавства та політичної економії, член Педагогічного комітету Одеського млиново-технічного училища. Син Генріха Федоровича, власника чоловічого, потім комерційного училища – С. 37, 53.

Фраполлі Джованні (Іван) (?–1826) – архітектор, уродженець Неаполя, з 1817 р. працював в Одеському будівельному комітеті, проектував і будував казенні та приватні будинки: нові рибні ряди на Привозній площі (з 1817 р.), торгові ряди біля Нового ринку (початок ХІХ ст.), двоповерховий житловий будинок Кумбарі по вул. Буніна, 24 (1825) – один з найдавніших зі збережених в Одесі будинків, житловий будинок Ількевича по вул. Дерибасівській, 3 (1820-ті), особняк Маріні на Приморському бульварі, 3 (1826) та інші; здійснив прибудову напівциркульних крил до міської лікарні по вул. Херсонській; спільно з архітектором Г. Торічеллі завершував будівництво першої будівлі кірхи за проектом архітектора Ф. К. Боффо (1827); проектував дзвіницю Спасо-Преображенського собору (проект дзвіниці затверджено у 1825 р., завершення будівництва у 1837 р.) – С. 66.

Фрозе

Арнольд (1934–?) – син Петера та Ерни, онук Вольдемара та Євгенії Рейсіх – С. 89, 90, 92.

Ерна, уроджена Рейсіх (1906–?) – дружина Петера – С. 84, 85, 87–89, 92.

Петер (1902– ?) – чоловік Ерни, уродженої Рейсіх – С. 88, 90, 92.

Шаповал З. – випускник Одеського млиново-технічного училища 1912 р. – С. 48.

Шварци

Карл – чоловік Оттилії, старшої дочки Ганни Фрідріхівни Пропп – С. 87.

Магда – дочка Оттилії та Карла – С. 82.

Оттилія (1876–1942) – дочка від першого шлюбу Ганни Фрідріхівни Пропп – С. 82, 87, 94.

Роберт – син Оттилії та Карла – С. 87.

Шеврембрандт (Шейрембрандт) Герман Карлович (1856–після 1914) – архітектор, у 1890–1903 рр. жив в Одесі, працював техніком при техніко-будівельному відділенні Міського управління (1892–1894), член архітектурного відділу ОО ІРТТ (1891). У 1897 р. побудував за своїм же проектом одну з найцікавіших пам'яток архітектури Одеси – лютеранську церкву Св. Павла (кірха); виконав реконструкцію будівель на Катерининській площі, 7а (1891, колишній особняк кн. Гагаріна), на Приморському бульварі, 5 (1895, колишній дом Лерхе) та №12 (1895, колишній особняк А. Грінберга). Властивий Г. К. Шеврембрандту високохудожній декор був виявлений ним при вирішенні інтер'єрів будівлі ОО ІРТТ по вул. Княжій, 1 (1892, цей чудовий пам'ятник архітектури не зберігся), а також картинної галереї графа М. М. Толстого по Сабанєєвому мосту, 4 (1896, нині Одеський будинок вчених). Повернувшись до Германії, Г. К. Шеврембрандт з 1905 по 1908 р. випускав професійний журнал «Architectur – Konkurrenzen», присвячений європейським архітектурним конкурсам – С. 68.

Шевчук Миколай Андрійович – випускник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (1973), кандидат історичних наук (1983), доцент кафедри історії та світової політики Інституту соціальних наук ОНУ імені І. І. Мечникова з 1994 р., завідувач кафедри з 2003 р. Відомий фахівець в області політики, історії і культури російських німців. Член Міжнародної асоціації історії та культури російських німців. Степендіат академічної служби обміну (DAAD), регулярно бере участь у заходах, організованих DAAD в Україні – С. 7, 71

Шемякіни – брати Іван, Василь, Павло, Яків Івановичі – купці-хліботорговці та мірошники у Кінешмі, купець і борошномел Іван Петрович в Камишині – С. 13.

Школьников М. – випускник Одеської школи борошномелів чи Одеського млиново-технічного училища – С. 53.

Шмідти – некороновані «борошняні королі», уродженці великого німецького села Усть-Золіха в Камишинському повіті Саратовської губернії. В останній чверті XIX ст. брати Андрій і Петро Шмідти вже добре влаштувалися в Саратові. Заснований у кінці 40-х – початку 50-х рр. XIX ст. торговий дім «Брати Шмідт» в 1888 р. було реорганізовано в однойменне торгово-промислове товариство, яке було найбільш великою фірмою борошномельної галузі – С. 13, 79.

Шрамков Іоанн Олександрович (1836–1912) – настоятель храму Казанської ікони Божої Матері (Казанська церква на Пересипі) з 1896 р., завідувач церковної школи, викладач Закону Божого в Одеській школі борошномелів (1902) – С. 27.

Штреми

Альма Яківна, уроджена Пропп (1896–1977) – молодша сестра Євгенії Рейсіх. Закінчила романо-германське відділення філологічного факультету Петроградського університету. Викладала німецьку та французьку мови в Саратові, Одесі та у філії Академії Наук Комі АРСР (Сиктивкар) – С. 82, 87, 92–93.

Альфред Миколайович (1898–1944) – германіст, діалектолог, фольклорист, педагог. З родини прибалтійських німців. Закінчив ЛДУ і аспірантуру у професора В. М. Жирмунського. З 1927 р. – викладач Хортицького німецького педагогічного технікуму. В Одесі з 1928 р. – доцент, через два роки – професор німецького сектора Одеського інституту народної освіти. Викладав історію німецької літератури та німецьку мову, займався дослідженням німецьких діалектів, брав активну участь у роботі німецької секції Одеської комісії краєзнавства при АН України. 30 грудня 1935 р. А. М. Штрем був заарештований, а 26 лютого 1936 р. засуджений колегією ДПУ УРСР на п'ять років позбавлення волі за звинуваченням у керівництві контрреволюційною організацією. З 1 грудня 1936 по 15 лютого 1939 р. перебував у Воркутинському виправно-трудовому таборі. Реабілітований Одеським обласним судом 25 грудня 1968 р. – С. 92–94.

Ярошевський Мойсей Соломонович (1865–1935) – інженер, випускник Харківського практичного технологічного інституту (1890), завідував технічною частиною на млині Вейнштейна (1900–1920), член ОО ІРТТ (1900). З 1925 р. і до кінця життя викладав в Одеському технікумі (з 1929 р. – інституті) технології зерна та борошна – С. 33.

Абревіатури та прийняті скорочення

АН – Академія Наук

АРСР НП – Автономна радянська соціалістична республіка німців
Поволжя

бр. – брати

ВАСГНІЛ – Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна
вул. – вулиця

ДАОО – Державний архів Одеської області

ін. – інші

ІНУ – Імператорський Новоросійський університет

ІРТТ – Імператорське Російське Технічне Товариство

ЛДУ – Ленінградський державний університет

НЕП – нова економічна політика

ОВ ІРТТ – Одеське Відділення ІРТТ

ОДПУ – Об'єднане державне політичне управління

ОНУ – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

п/р – півріччя

р. н. – рік народження

РПІ – Ризький Політехнічний інститут

РФ – Російська Федерація

т. в. о. – тимчасово виконуючий(а) обов'язки

т. д. – так далі

т. зв. – так зване

тис. – тисяча

ТОК – Тимчасовий Організаційний комітет

ЦБ – Центральне бюро

ЦК – Центральний комітет

УНР – Українська Народна Республіка

Бібліографічні посилання

Передмова

1. Загорский Ф. Н. Владимир Сергеевич Кнаббе. 1849–1914. М.; Л.: Наука, 1965. С. 33.
2. Одес. новости. 1903. 23 февр. (№ 5896). С. 4.
3. Рус. мельник. 1909. № 5. С. 251–252; Отчет о деятельности Совета съездов мукомолов по 1-ое января 1910 года. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 150 (II паг.).
4. Рус. мельник. 1915. № 8. С. 381–382; Там само. 1916. № 2. С. 95; Мельник. 1916. № 1–2. С. 24–25.
5. Кананихіна О. М., Соловей А. О., Білявська Н. П., Мельникова В. П. Одеська національна академія харчових технологій. Кращі традиції інженерної освіти з 1902 року! / за ред. Б.В. Єгорова. Одеса : Чорномор'я, 2017. С. 11; Золотарев С. М., Демидов П.Г. XXV лет работы института (1922–1947). Краткий исторический очерк // Труды института. Одесса, 1948. Т. 2. С. 9; ДАОО. Ф. Р-134. Оп. 1. Спр. 1108. Отчеты о деятельности, учебные планы и списки педагогического и технического персонала Одесского техникума зерна и муки. Арк. 147.
6. ДАОО. Ф. Р-1395. Оп.1. Спр. 109. 1920–1922 рр. Учебные планы, штаты, протоколы заседаний пед. совета, доклад о работе, заявления и списки преподавателей и студентов техникума технологии зерна и муки. Арк. 31об.·

Глава I Витоки

1. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр.1. Рейсих В. Г. Арк. 90 об.
2. Герман А. А., Плеве И. Р. Немцы Поволжья: крат. ист. очерк. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 2002. С. 13; Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр.1. Рейсих В. Г. Арк. 90 об.
3. Плеве И. Р. Немецкие колонии на Волге во второй половине XVIII века. 3-е изд. М.: АОО «Международ. союз нем. культуры», 2008. С. 7.
4. Там само. С. 188; Лютеранство // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Лютеранств> (дата звернення 12.06.2019).
5. БСЭ. 3-е изд. М., 1975. Т. 20. С. 82, стб. 233.
6. История в картинках и иллюстрациях. Иллюстрированный экскурс по истории немцев Поволжья // [Geschichte der Wolgadeutschen: ист.-краевед. и генеал. форум](http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?t=894). URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?t=894> (дата обращения 11.07.2019).
7. Плеве И. Р. Немецкие колонии на Волге С. 152.
8. Там само. С. 162–163.

9. БСЭ. Изд. 3-е. М., 1973. Т. 11. С. 291, стб. 859.
10. Отчет о чествовании В. Г. Рейсига. 20 марта 1915 года / сост. по поручению группы товарищей для рассылки всем приславшим поздравления техником С. И. Левиным. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1915. С. 5.
11. Памятная книжка Саратовской губернии на 1904 год / изд. Саратов. Губерн. Стат. Комитета. Саратов: паровая скоропечатня Губерн. Правления, 1904. С. 204.
12. Мукомольное дело в России: настол. справ. кн. Одесса: Тип. «Порядок» С. К. Цессарского, 1909. С. 367.
13. Субботин К. И., Абдуллаева Р. А. Торговое значение Камышина на рубеже XIX–XX веков // Городу Камышину – творческую молодежь: материалы V регион. науч.-практ. студенч. конф., Камышин, 14–15 апр. 2011. Т. 1. Волгоград, 2011. С. 112–116.
14. Мукомольное дело в России. С. 367; ДАОО. Ф. 98. Оп. 2. Спр. 2. 1905–1913 рр. Книга для записи лиц, подавших прошения о принятии их в число учеников Одесской Школы мукомолов. Арк. 7.
15. Список фабрик и заводов Европейской России. СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1903. С. 651.
16. Адресная книга фабрично-заводской и ремесленной промышленности всей России / под ред. А. В. Погожева. Изд. 1-ое. СПб.: Тип. М. Д. Ломковского, 1905. С. 403 (III п.).
17. Список мукомольных мельниц России в 1908 году. Ч.1. Товарные мельницы. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1909. С. 43.
18. Список фабрик и заводов Российской империи / сост. по офиц. сведениям Отд. Пром-сти М-ва Торговли и Пром-сти под ред. В. Е. Фарзара. СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума (отд-ние), 1912. С. 102.
19. Фабрики и заводы всей России. Сведения о 31.523 фабриках и заводах / изд-во Т-ва Л. М. Фишх. Киев, 1913. Стб. 582.
20. Фабрично-Заводские Предприятия Российской империи (исключая Финляндию) / сост. под рук. ред. комитета, состоящего из чл. Совета Съездов представителей пром-сти и торговли; издатели: инженер путей сообщения Д. П. Кандауров и сын; ред. Ф. А. Шобер. Изд. 2-е. Петроград: Тип. Т-ва под фирмой «Электротипограф. Н. Я. Стойковой», 1914. № 2172–2174.
21. Субботин К. И., Абдуллаева Р. А. Зазнач. твір. С.114, 116.

Глава II

На шляху до вищої освіти

1. Немцы Камышинского уезда. Ч. 1. Повелением Екатерины. URL: <http://kamyshinstar.ru/?p=941> (дата звернення 11.07.2019).
2. История российских немцев. 4. 3. Немцы Поволжья // Rus Deutsch : информ. портал рос. немцев. URL: <http://www.geschichte.rusdeutsch.ru/17/49> (дата звернення 2.06.2019).

3. Минх А. Н. Историко-географический словарь Саратовской губернии. Т. 1: Южные уезды: Камышинский и Царицынский. Вып. 2: Д–К: продолж. Саратов, 1900. С. 421; **Немцы Камышинского уезда. Ч. 1.** URL: <http://kamyshinstar.ru/?p=941>]-
4. Камышинское реальное училище. URL: <http://kamyshinstar.ru/?p=690> (дата звернення 11.07.2019).
5. Саратов. дневник. 1900. 26 сент.
6. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр. 1. Рейсих В. Г. Арк. 7 об.; **Album Academicum** Рижского политехнического института. 1862–1912. Рига, 1912. С. 360; **Теж.** URL: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0309038073|page:378|issueType:B. (дата звернення 3.06.2019); **Латвийский исторический архив.** Рижский политехнический институт. Список студентов=Student saraksts (matrikulas) no 4823 līdz 5705. numuram (lieta 7175 1 1905). Л 5. Woldemar Reissig 4841. **Теж.** URL: <http://www.lvvaraduraksti.lv/ru/menu/lv/32/ig/48/ie/12031/book/39320.html>
7. Анис Люся. Пожалуйте в карцер! URL: <http://www.dpils.lv/news/2/468797> (дата звернення 2.06.2019); **Главное здание Латвийского университета.** URL: <http://zurbu.net/d/1u> (дата звернення 3.06.2019).
8. Химик. 2012. №18–19 (25 окт.). С.2.
9. **Отчет о чествовании В. Г. Рейсиха.** 20 марта 1915 года / сост. по поручению группы товарищей для рассылки всем приславшим поздравления техником С. И. Левиным. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1915. С. 6.
10. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр. 1. Рейсих В. Г. Арк. 2.
11. **Album Academicum** Рижского политехнического института. 1862–1912. С. 360.

Глава III

Одеський період життя

Передумови створення та відкриття Одеської школи борошномелів

1. **Отчет Одесского Комитета Торговли и Мануфактур за 1903–1905 годы.** Одесса: Тип. Торг. Дома Братья Кульберг, 1906. Прил. № 4; **Там само.** За 1914 год. Одесса: Тип. С. О. Розенштрауха, 1915. С. 30.
2. **Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западным Казенным Железным Дорогам** / сост. П. Н. Андреев. Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1898. С. 243.
3. **Отчет о деятельности Совета Съездов Мукомолов по 1-ое января 1910 года.** СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 40.
4. **Юж. мельник.** 1919. № 1. С. 7.

5. Отчет Одесского Комитета Торговли и Мануфактур за 1903–1905 годы. С. 66.
6. Одес. новости. 1902. 21 окт. (№ 5781). С. 3 .
7. Одес. листок. 1902. 21 окт. (№ 272). С. 3.
8. Правительств. вест. 1902. 25 окт. (№ 232). С. 3.
9. Загорский Ф. Н. Владимир Сергеевич Кнаббе. 1849–1914. М.; Л.: Наука, 1965. С. 33.
10. Рейсих В. Г. Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища и его задачи в будущем. 1902–1912: докл. Совету по делам Съездов мукомолов директора Училища инженера-технолога В. Г. Рейсиха. Одесса: Тип. Е. И. Фесенко, [1912]. С. 6–7.
11. Одес. листок. 1902. 5 апр. (№ 90). С. 3; 6 авг. (№ 202). С. 3.
12. Белявская Н. П., Еремина Л. П., Зинченко И. И. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время. Херсон: ФЛП Гринь Д. С., 2017. С. 53–55.
13. Одес. новости. 1902. 26 окт. (№ 5785): ил. прил. С. 2: фот.; Одес. листок 1902. 26 окт. (№ 276): ил. прил. С. 2: фот.
14. Одес. листок. 1902. 6 авг. (№ 202). С. 3; Хранение и перераб. зерна. 2002. № 7. С. 58–60: рис.
15. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр.1. Рейсих В. Г. Арк. 7 об.

В. Г. Рейсiх – директор школи

1. Одес. новости. 1903. 23 февр. (№ 50). С. 4.
2. Там само; Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр. 1. Рейсих В. Г. Арк. 7 об.
3. Одес. листок. 1903. 5 (18) июля (№ 173). С. 3.
4. Там само. 1902. 18 сент. (№ 240). С. 3.
5. Там само. 1902. 21 окт. (№ 272). С. 3.
6. Одес. листок. 1903. 21 авг. С. 3.
7. Мельник. 1903. № 20. С. 263–264.
8. Рейсих В. Г. Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища и его задачи в будущем. 1902–1912: докл. Совету по делам Съездов мукомолов директора Училища инженера-технолога В. Г. Рейсиха. Одесса: Тип. Е. И. Фесенко, [1912]. С. 7–8.
9. Одес. новости. 1903. 13 авг. (№ 6053). С. 3.
10. Одесское мельнично-техническое училище. Общие сведения и правила приёма. Одесса: Тип. Торг. Дома «И. Мах», 1911. С. 4.
11. Рейсих В. Г. Зазнач. твір. С. 8.
12. Одес. новости. 1903. 1 нояб. (№ 6127). С. 3; Одес. листок. 1903. 10 (23) окт. С. 2; Мельник. 1903. № 21. С. 274–276.
13. Одес. листок. 1903. 21 июня. С. 2; Мельник. 1903. № 21. С. 274–276; Там само. 1905. № 2. С. 17–18; № 5. С. 55; № 11. С. 128.; Там само. 1906. № 14. С. 159–160; № 20. С. 230; Там само. 1907. № 24. С. 283; Одес. новости. 1913. 11 (24) мая (№ 9021). С. 3.

14. Одес. листок. 1902. 21 окт. (№ 272). С. 3; Там само. 1903. 27 янв. С. 3; Мельник. 1903. № 7. С. 102; № 14. С.189–192; Там само. 1905. № 5. С. 5; Там само. 1906. № 14. С. 159–160; Одес. листок. 1910. 7 мая (№ 104). С. 3; Рус. мельник. 1911. № 3. С. 154–156.
15. Мельник. 1906. № 20. С. 230; Там само. 1907. № 24. С. 283; Одес. листок. 1907. 21 марта (№ 66). С. 3; Одес. новости. 1913. 11 мая. С. 3.
16. Мельник. 1903. № 14. С.189–192.
17. Одес. листок. 1903. 27 янв. С. 3.
18. Одес. новости. 1902. 28 нояб. (№ 5816). С. 3.
19. Там само. 1905. 6 апр. (№ 6611). С. 4.
20. Собрание Указаний и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. 1905. Отд. 1, 2-е п/г. СПб.: Сенатская тип., 1905. № 158. С. 2298–2300.
21. Там само; Рейсиг В. Г. Зазнач. твір. С. 10.
22. Мельник. 1905. № 11. С. 128; Рейсиг В. Г. Зазнач. твір. С. 10.
23. Одес. листок. 1906. 12 февр. (№ 35). С. 5.
24. Там само. 1906. 31 мая (13 июня) (№ 122). С. 3; Одес. новости. 1906. 31 мая (№ 6940). С. 3.
25. Рус. мельник. 1908. № 3. С. 117–119; Одес. листок. 1908. 9 февр. (№ 33). С. 3; 16 февр. (№ 39). С. 3.
26. Рейсиг В. Г. Зазнач. твір. С. 12,14; Одесское мельнично-техническое училище ... С. 13–14.
27. Одес. листок. 1907. 21 марта (№ 66). С. 3; Рейсиг В. Г. Зазнач. твір. С. 16.
28. Одес. новости. 1907. 11 марта (№ 7177). С. 5; 21 марта (№ 7185). С. 4.
29. Рейсиг В. Г. Зазнач. твір. С. 17; Одес. листок. 1907. 6 сент. (№ 204). С. 3.
30. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр.1. Рейсиг В. Г. Арк. 8 об.
31. Адрес-календарь Одесского Градоначальства на 1907 год. Одесса: Изд. «Ведомостей Одес. Градоначальства», 1907. С. 105; Рус. мельник. 1908. №1. Тит. л.; Там само. 1909. № 7. С. 383–385; Одес. новости. 1910. 24 нояб. (7 дек.) (№ 8276). С. 3; Одесса: адрес. и справ. кн. всей Одессы с отд. Одес. уезд на 1911 год. Год изд. 1-й. Одесса: Изд-во «Одес. Новости», 1911. Стб. 159, 312.
32. Рус. мельник. 1909. № 7. С. 383–385.
33. Мукомольное дело в России: настол. справ. кн. Одесса: Тип. «Порядок» С. К. Цессарского, 1909. С. 519: фот.

На чолі Одеського млиново-технічного училища

1. Рус. мельник. 1909. № 6. С. 326; № 7. С.370; Одес. новости. 1909. 12 апр. (№ 7788). С. 5; Одес. листок. 1909. 2 июня (№ 124). С. 3; 7 июля (№ 153). С. 3.

2. **Собрание Узаконений и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. 1909.** Отд. 1, 1-е п/г. СПб.: Сенатская тип., 1909. № 95. С. 1711–1713.
3. **Одесское мельнично-техническое училище. Общие сведения и правила приёма.** Одесса: Тип. Торг. Дома «И. Мах», 1911. С. 8.
4. **Собрание Узаконений и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. 1909.** Отд. 1, 2-е п/г. № 214. С. 3718–3726.
5. **Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa.** 20 марта 1915 года / сост. по поручению группы товарищей для рассылки всем приславшим поздравления техником С. И. Левиным. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1915. С. 7.
6. Там само. С. 8.
7. Там само. С. 21–22.
8. Цит. по: Рус.мельник. 1911. № 3. С. 171; Рус. мельник. 1911. № 4. С. 214–216; 1912. № 11. С. 563; Мельник. 1911. № 7. С. 271–274.
9. Одес. новости. 1910. 25 апр. (№ 8099); 2 (15) мая (№ 8015). С. 5; 6 (19) мая (№ 8108). С. 3; Там само. 1911. 15 (28) марта (№ 8368). С. 3; 19 марта (1 апр.) (№ 8372). С. 3; 20 марта (2 апр.) (№ 8373). С. 4; 2 (15) июля (№ 8457). С. 3; Одес. листок. 1910. 9 нояб. (№ 257). С.1; Там само. 1911. 19 марта. С. 5.
10. Одес. новости. 6 (19) мая (№ 8108). С. 3; Мельник. 1911. № 7. С. 271.
11. Одес. листок. 1902. 6 авг. (№ 202). С. 3.
12. ДАОО. Ф. Р-1395. Оп. 1. Спр. 109. 1920–1922. Учебные планы, штаты, протоколы заседаний пед. совета, доклад о работе, заявления и списки преподавателей и студентов техникума технологии зерна и муки. Арк. 32.
13. Там само. Арк. 31 об.
14. Одесское мельнично-техническое училище С. 21–23.
15. Рейсих В. Г. Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища и его задачи в будущем. 1902–1912: докл. Совету по делам Съездов мукомолов директора Училища инженера-технолога В. Г. Рейсixa. Одесса: Тип. Е. И. Фесенко, [1912]. С. 20.
16. Одес. листок. 1903. 25 июля (№ 189). С. 3; 3 (16) сент. (№ 226). С. 3; Одес. новости. 1904. 25 мая (№ 6316). С. 3.
17. Одесское мельнично-техническое училище С. 30, 33.
18. Одес. листок. 1911. 8 дек. (№ 283). С. 4.
19. Одес. новости. 1913. 16 (29) нояб. (№ 9185). С. 3.
20. Там само. 1906. 18 мая (№ 6930). С. 4.
21. Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa. С. 28.
22. ДАОО. Ф. Р-1395. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 34.
23. Рус. мельник. 1909. № 5. С. 252; Отчет о деятельности Совета съездов мукомолов по 1-ое января 1910 года. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 150 (II п.).
24. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Спр. 1. Рейсих В. Г. Арк. 9 об., 71, 73, 79, 80, 84.
25. Мельник. 1911. № 15. С. 505–506.

26. Там само. 1916. № 9–12. С. 248.
27. Там само. 1917. № 1–2. С. 10.
28. Там само. 1916. № 1–2. С. 24–25.
29. Там само. 1917. № 1–2. С. 9–16; № 3–4. С. 46–51; ДАОО. Ф. Р-1395. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 34.
30. Там само. 1917. № 1-2. С. 11.
31. Юж. мельник. 1919. № 2. С.9.
32. Мельник. 1912. № 13–14. С. 523.
33. Одес. листок. 1912. 7 июня (№ 131). С. 3.
34. Одес. новости. 1913. 12 (25) июля (№ 9072): ил. прил.
35. НТБ ОНАХТ. Аттестат выпускника Одесского мельнично-технического училища. 1917 г.
36. Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa. 43 с.
37. Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa. С. 11.
38. Там само. С. 10.
39. Там само. С. 16.
40. Там само. С. 17.
41. Там само. С. 18–20.
42. Там само. С. 23.
43. Там само. С. 29.
44. Там само. С. 25.
45. Одес. листок. 1915. 21 марта. С. 3.
46. Рус. мельник. 1915. № 8. С. 381–382; Там само. 1916. № 2. С. 95; Мельник. 1916. № 1–2. С. 24–25.
47. Рус. мельник. 1916. № 2. С. 95.
48. ДАОО. Ф. Р-1395. Оп. 1. Спр. 109. Арк.31.

Громадська діяльність В. Г. Рейсixa

1. Зап. ОО ИРТО. 1903. Вып. 7-8 и послед. Отчет за 1902 г. Одесса: Тип. А. Шульце, 1903. С. 126; Там само. 1904. Вып. 7, 8 и послед. Отчет за 1903 г. Одесса: Тип. Акционер. Юж.-Рус. О-ва Печат. Дела, 1905. С. 5, 106, 119.
2. Белявская Н. П., Еремина Л. П., Зинченко И. И. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время. Херсон: ФЛП Гринь Д. С., 2017. С. 69–99.
3. Зап. ОО ИРТО. 1904. Вып. 7, 8 и послед. Отчет за 1903 г. С. 5.
4. Отчет о деятельности Одесского Отделения Императорского Русского Технического Общества за 1909 г. Одесса: Тип. Бр. Кульберг, 1910. С. 98.
5. Зап. ОО ИРТО. 1907. № 2. Стб. 38.
6. Рейсих В. Г. Очерк развития мукомольного дела в России // Мукомольное дело в России: настол. справ. кн. Одесса: Тип. «Порядок» С. К. Цессарского, 1909. С. 17–46.
7. Зап. ОО ИРТО. 1907. № 3. Стб. 56.
8. Там само. 1916. № 1. Стб. 52.
9. Там само. 1912. № 4. С. 83.
10. Там само. 1914. № 1. С. 11.

11. Там само. 1916. № 1. Стб. 41.
12. Отчет о деятельности Совета съездов мукомолов по 1-ое января 1910 года. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 451.
13. Мельник. 1907. № 11. С. 122.
14. Там само. № 26. С. 304–306.
15. Одес. новости. 1910. 19 июня (№ 8144): ил. прил. С. 2: фот.
16. Одес. листок. 1910. 12 июня. С. 3.
17. Одес. новости. 1904. 10 сент. (№ 6416). С. 4.
18. Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях г. Одессы за 1905 год. Год изд. 9-й. Одесса: Тип. «Порядок», 1906. С. 143. (Из «Известий Одес. Гор. Думы»).
19. БСЭ. Изд. 3-е. М., 1974. Т. 16. С. 202–203, стб. 594–595; ЕСУ. Київ, 2003. Т. 2. С. 248; Бардах Яків Юлійович: мікробіолог, бактеріолог, інфекціоніст // Професори Одеського (Новоросійського) Університету: біогр. слов. Одеса: «Астропринт», 2000. Т. 2. С. 72–74; Бурлака Т. В., Мішнаєвський М. С., Юргелайтис Н. Г. Мечников Ілля Ілліч // Там само. Т. 3. С. 300–304; Каменецкий Ф. Первая в Российской империи и вторая в мире // Порто-Франко. 2005. 6 мая (№ 17) (762). URL: http://porto-fr.odessa.ua/index.php?art_num=art029&year=2005&numb=17 (дата звернення 3.06.2019).
20. История кафедры гигиены ОГМУ // Студопедия. URL: <http://studopedia.org/10-32022.html> (дата звернення 3.06.2019).
21. Обзор деятельности городской врачебно-санитарной организации в Одессе: отчет санитар. бюро одес. гор. Управы за 1904 год. Ч. 1. / зав. Санитар. бюро Н. П. Василевский. Одесса: Тип. «Порядок», 1905. С. 16–17.
22. Там само. За 1905 год. Отд. первый. Одесса: «Славянская» тип. Хрисогелос, 1907. С. 32–33.
23. Порто-Франко. 2005. 6 мая (№ 17) (762). URL: http://porto-fr.odessa.ua/index.php?art_num=art029&year=2005&numb=17.
24. Обзор деятельности городской врачебно-санитарной организации в Одессе: отчет санитар. бюро одес. гор. Управы за 1903 год. Ч. 1 / зав. Санитар. бюро Н. П. Василевский. Одесса: «Славянская» тип. Хрисогелос, 1905; Там само. За 1904 год. Одесса: тип. «Порядок», 1905; Там само. За 1905 год. Одесса, 1907.
25. Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях г. Одессы за 1905 год. С. 144–145.

У складі Одеської німецької громади

1. Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803–2003: библиогр. указ. / сост.: В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук. Одесса: «Астропринт», 2003. С. 13.

2. **Категория:** Немецкие колонии в Одесской области. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Немецкие колонии в Одесской области](https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Немецкие_колонии_в_Одесской_области) (дата звернення 3.06.2019).
3. **Немцы России:** энциклопедия / редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. М.: «ЭРН», 2004. Т. 2. С. 694.
4. **Шевчук Н. А.** Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 42.
5. **Плесская-Зебольд Э. Г.** Одесские немцы. 1803–1920: науч.-попул. изд. Одесса: Изд-во «ТЭС», 1999. С. 175; **Левицкий А., Шаматажи Д.** Старая лютеранская церковь Св. Павла. URL: <http://archodessa.com/all/kirche-old/> (дата звернення 3.06.2019).
6. **Новосельского, 68.** Лютеранская церковь Св. Павла. Старая лютеранская церковь Св. Павла. URL: <http://archodessa.com/all/kirche-ru-app> (дата звернення 11.07.2019).
7. **Церковный центр св. Павла. Одесса** / изд-но Церков. Упр. Нем. евангел.-лютер. Церкви в Украине. Одесса, 2002. С. 14.
8. **Левицкий А., Шаматажи Д.** Лютеранская церковь Св. Павла (Кирха) и пасторский дом. URL: <http://archodessa.com/tags/shevrembrandt-g-k-/> (дата звернення 11.07.2019).
9. **Шевчук Н. А.** Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 43; **Лютеранская церковь (Одесса)** // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Лютеранская церковь \(Одесса\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Лютеранская_церковь_(Одесса)) (дата звернення 4.06.2019); **Восстановление церкви Св. Павла. Новосельского, 68** // Архитектура Одессы [сайт]. URL: <http://archodessa.com/all/kirche-restoration/> (дата звернення 4.06.2019); **История одесской кирхи: от осквернения до возрождения.** URL: <https://odessa-life.od.ua/article/7748-istoriya-odesskoy-kirhi-ot-oskverneniya-do-pobedonosnogo-vozhrozhdeniya-foto-video> (дата звернення 4.06.2019).
10. **Восстановление церкви Св. Павла. Новосельского, 68.** URL: <http://archodessa.com/all/kirche-restoration/> (дата звернення 4.06.2019).
11. **Левицкий А., Шаматажи Д.** Старая лютеранская церковь Св. Павла. URL: <http://archodessa.com/all/kirche-old/> (дата звернення 3.06.2019).
12. **Отчет церковного совета прихода Еванг.-Лютеранской церкви Св. Павла в Одессе за 1914 г.** Одесса: Тип. Л. Нитче, 1915. С. 7; **Шевчук Н. А.** Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 43.
13. **ДАОО. Ф. 630. Оп. 1. Спр. 349. 1919–1929 рр. 98 арк.** Евангелическо-Лютеранский приход церкви Св. Павла в г. Одессе.
14. **Отчет церковного совета прихода Еванг.-Лютеранской церкви Св. Павла в Одессе за 1915 г.** С. 26.
15. **Айсфельд А., Герман А.** Автономистское движение // Немцы России. М.: ЭРН, 1999. Т. 1. С. 15–20; **Айсфельд А.** Немецкое население в политической, общественной жизни Российской империи в период 1905–1917 гг. // Вопросы германской истории. 2007. С. 28–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pni_2007_2007_5; **Його ж.** Политическая и социальная жизнь причерноморских немцев в переходный период (1917–1920) // Там само. 2009. С. 135–147. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pni_2009_2009_11; **Його ж.** Немцы на юге Украины (1871–2003) // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803–2003: библиогр. указ. / сост.: В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук. Одесса: «Астропринт», 2003. С. 55–86; **Белоусова Л. Г.** Немецкие поселения на Юге Украины // Историческая память: ист.-краевед. Ежегодник. Одесса. 2003. Вип.5: На чаше весов региональной политики. С. 83–88; **Йі ж.** Національні товариства в Одесі в ХІХ – на початку ХХ ст. // Укр. іст. журн. 2017. № 2. С. 46–63; **Немцы Одессы и Одесского региона:** сб. докл., сделанных на междунар. науч. конф. в Геттингене (Германия) / сост.: А. Айсфельд, Э. Г. Плесская. Одесса: «Астропринт», 2003. 439 с.: табл.; **Плесская Э. Г.** Немецкая национальная школа в 1920–1921 гг.: на примере Одес. округа Одес. губ.: докл. на конф. в г. Гёттингене в 2000 г. С. 6; **Йі ж.** Подготовка национальных педагогических кадров для немецких школ Украины (1924–1938): докл. на конф. в г. Гёттингене в 2001 г. С. 1; **Плесская-Зебольд Э. Г.** Одесские немцы. 1803–1920: науч.-попул. изд. Одесса: Изд-во «ТЭС», 1999. 520 с.; **Йі ж.** Одесские немцы вчера и сегодня: ист.-краевед. очерк. [Одесса], [2010–2011]. 24 с.; **Йі ж.** Самоорганизация немцев Причерноморья: истор. аспект // Історія німців України: матеріали Всеукр. наук. конф. К.: ІПіУНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С.25–32; **Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799–1876** = Fürsorgekomitee für ausländische Ansiedler in Südrussland, 1799–1876. Т. 1: Аннотированная опись дел 1799–1818 гг. = Annotiertes Findbuch, Akten der Jahre 1799–1818 / [ред.: О. В. Коновалова]. Одесса: «Астропринт», 1998. 363 с.; **Причерноморские немцы:** жизнь и деятельность в Одессе и регионе: выст., посвящ. 200-летию основания Одессы / общ. ред. С. Шип, лит. ред. Э. Плесская, нем. текст Д. Черняк. Одесса, 1994. URL: <http://cobor.narod.ru/txt/Odessa/dutch.html> (дата звернення 11.07.2019); **Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803–2003:** библиогр. указ. / сост.: В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук. Одесса: «Астропринт», 2003. 309 с.: табл.; **Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона. 1803–1917:** библиогр. указ. / сост. В. В. Самодурова. Одесса: «Астропринт», 1999. 190 с.; **Шевчук Н. А.** Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 9–54; **Його ж.** Газета «Odessaer Rundschau» о проблемах немцев юга Украины в 1918–1919 годах // Вопросы германской истории: сб. науч. ст. / Днепропетр. Нац. Ун-т. Днепропетровск, 2008. Вып. 35. С. 111–134; **Теж.** URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4374> (дата звернення 3.06.2019); **Його ж.** Проблемы развития историографии и библиографии по истории Причерноморских немцев Юга Украины: соврем. сост. // Вісн. ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2008. Т. 13, вип. 8. С. 37–47; **Теж.** URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/180> (дата звернення 6.06.2019). **16. Немцы России:** энциклопедия. / редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. М.: «ЭРН», 2004. Т. 2: К – О. С. 695.

17. Дитц Я. Е. История поволжских немцев-колонистов. М.: «Готика», 1997. С. 337.
18. **Немцы Украины:** пилотный сб. Материалы к энцикл. «Немцы России». М., 2002. Вып. 7. С. 124.
19. Велицын А. А. Немцы в России: очерки ист. развития и настоящее положение нем. колоний на Юге и Востоке России / изд. «Рус. вестник». СПб.: Тип. Высочайше утв. Т-ва «Обществ. Польза», 1893. С. 14–16, 19–24; Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 32; Айсфельд А., Герман А. Автономистское движение. С. 15–20.
20. **Немцы Украины.** Зазнач. твір. С. 125; Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 32–35.
21. **Odessaer Rundschau.** 1918. 24. Jan. (6. Febr.) № 6; Цит по: Шевчук Н. А. Газета «Odessaer Rundschau» ... С. 124. Теж. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4374/1/111-134.docx.pdf> (дата звернення 6.06.2019).
22. **Устав Общества студентов-немцев в г. Одессе.** – Одесса: Тип. Л. Нитче, 1910. – 12 с.
23. **Немцы России:** энциклопедия. Т. 2. С. 679; **Устав немецкого клуба в Одессе.** Одесса: Тип. С. Мерка, бывш. А. Шульце, 1908. 21 с.; **Устав Общества студентов-немцев в г. Одессе.** Одесса: Тип. Л. Нитче, 1910. 12 с.; Македон В. В. Національно-культурні об'єднання Одеси в другій половині XIX–на початку XX століття: виникнення, склад та діяльність: дис ... канд. іст. наук / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2017. С. 119–123, 155–156, 171.
24. **Устав немецкого клуба в Одессе.** – Одесса: Тип. С. Мерка, бывш. А. Шульце, 1908. – 21 с.
25. **Одес. новости.** 1914. 2 (15) окт. (№ 9490). С. 5; Айсфельд А. Немецкое население ... С. 36–37; Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 36–39.
26. **Немцы Украины.** Зазнач. твір. С. 124–133; **Немцы России.** Т. 2. С. 335–339; Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 36–39.
27. **Немцы Украины.** Зазнач. твір. С. 125; Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803–1917) ... С. 39.
28. Шевчук Н.А. Газета «Odessaer Rundschau» ... С. 113.
29. Там само. С. 115; Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) ... С. 63; **Немцы России.** Т. 1. С. 16; Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы. 1803–1920. С. 347; **Еженедельник.** 1917. 9–15 апр. (№1). С.3–5, 5–6; **История российских немцев.** 5. 2. Февральская революция. Первый (небольшевистский) этап автономистского движения российских немцев // Rus Deutsch: информ. портал рос. немцев. URL: <https://geschichte.rusdeutsch.ru/18/40> (дата звернення 11.07.2019); **История республики немцев Поволжья** // Альтернативная история. URL: <http://alternathistory.com/istoriya-respubliki-nemtsev-povolzhya/> (дата звернення 11.07.2019).

30. **Еженедельник. 1917. № 1–№16; Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) С. 63.**
31. **Еженедельник. 1917. № 1–№ 16; Wochenblatt. 1917. № 17–№ 25.**
32. **Еженедельник. 1917. 23–29 апр. (№ 2). С. 2.**
33. **Там само. 1917. 23–29 апр. (№ 2). С. 2–4, 6–7; 7–13 мая (№ 4). С. 1–4.**
34. **Odessaer Rundschau. 1918. 20. Jan. (2. Febr.) (№ 5). С. 3–4; 24. Jan. (6. Febr.) (№ 6). С. 1–2; 5. Mai (22. Apr.) (№ 57).**
35. **Еженедельник. 1917. 14–20 мая (№ 5). С. 1–4; Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы С. 349; Немцы России. Т. 1. С. 16; Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) С. 63–64.**
36. **Odessaer Rundschau. 1918. 6. März (21. Febr.) (№ 14); Цит. по: Шевчук Н. А. Газета «Odessaer Rundschau» С. 115.**
37. **Odessaer Rundschau. 1918. 6. Juli (23. Juli) (№ 107); 7. Juli (№ 108); 8. Juli (№ 109); 10. Juli (№ 110); 6. Okt. (№ 181); 20. Okt. (№ 192).**
38. **Шевчук Н. А. Газета «Odessaer Rundschau» С. 117–119; Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) С. 65–67.**
39. **Первый конгресс полномочных представителей немецких колонистов (25–27 апреля 1917, Саратов) // Немцы Поволжья [сайт]. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/237> (дата звернения 18.06.2019); История российских немцев. 5. 2. Февральская революция. URL: <https://geschichte.rusdeutsch.ru/18/40> (дата звернения 17.06.2019); Шпак А. Пропп Яков Филиппович URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252> (дата звернения 5.06.2019).**
40. **Герман А. А., Плеве И. Р. Немцы Поволжья: крат. ист. очерк. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 2002. [С. 29–30]. URL: wolgadeutsche.net/bibliothek/DjVu/German_Pleve_Wolgadeutsche.pdf (дата звернения 18.06.2019).**
41. **Немцы России. Т. 1. С. 17–18.**
42. **Там само. С. 18; Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы С. 350.**
43. **Плесская-Зебольд, Э. Г. Одесские немцы С. 352.**
44. **Немцы России. Т. 1. С. 18.**
45. **Шевчук Н. А. Газета «Odessaer Rundschau» С. 118, 122–123, 125; Теж. URL: <http://www.dspace.onu.edu.ua^8080/handle/123456789/4374>; Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) С. 67; История российских немцев. 5. 3. Октябрьская революция. Второй (большевистский) этап автономистского движения российских немцев. Образование области немцев Поволжья // Rus Deutsch: информ. портал рос. немцев. URL: <https://geschichte.rusdeutsch.ru/18/50> (дата звернения 20.06.2019).**
46. **Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) С. 67; История российских немцев. URL: <https://geschichte.rusdeutsch.ru/18/50>.**
47. **Немцы России. Т. 2. С. 672; Там само. Т. 3. С. 271–292; Немцев Поволжья трудовая коммуна // Всемирная история: энциклопедия [сайт]. URL:**

https://w.histrf.ru/articles/article/show/niemtsiev_povolzhia_trudovaia_kommuna (дата озвернення 6.06.2019); **Трудовая коммуна области немцев Поволжья** // Немцы Поволжья [сайт]. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/295> (дата звернення 6.06.2019); **Автономная Социалистическая Советская Республика Немцев Поволжья** // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Автономная_Социалистическая_Советская_Республика_Немцев_Поволжья (дата звернення 12.06.2019); **Поволжские немцы** // Там само. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Поволжские_немцы (дата звернення 12.06.2019).

48. Федеральний архів (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.

Глава IV

Сім'я

- 1. Архів ОНАПТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. **Спр. 1.** Рейсих В. Г. Арк. 90 об.
- 2. Список мукомольных мельниц России в 1908 году. Ч. 1.** Товарные мельницы. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1909. С. 43; **Фабрики и заводы всей России.** Сведения о 31.523 фабриках и заводах / изд-во Т-ва Л. М. Фишх. Киев, 1913. Стб. 582; **Фабрично-Заводские Предприятия Российской империи** (исключая Финляндию) / сост. под рук. ред. комитета, состоящего из чл. Совета Съездов представителей пром-сти и торговли; издатели: инженер путей сообщения Д. П. Кандауров и сын; ред. Ф. А. Шобер. Изд. 2-е. Петроград: Тип. Т-ва под фирмой «Электротипогр. Н. Я. Стойковой», 1914. № 2172–2174.
- 3. ДАОО. Ф. 98. Оп. 2. Спр. 2. 1905–1913 рр.** Книга для записи лиц, подавших прошения о принятии их в число учеников Одесской Школы мукомолов. Арк. 7.
- 4. Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. **Спр. 1.** Рейсих В. Г. Арк. 8; **Бочкарева Л. И.** Владимир Яковлевич Пропп и его любимое Линево // Стержень: науч. ежегодник. 2007. Т. 7. С. 172; **Шпак А.** Пропп Яков Филиппович // Немцы Поволжья [сайт]. URL : <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252> (дата звернення 6.06.2019); **Гефеле Р. Н.** Предки, вы в памяти нашей. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252/apps/53> (дата звернення 6.06.2019).
- 5. Гефеле Р. Н.** Предки, вы в памяти нашей. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252/apps/53>.
- 6. Шпак А.** Пропп Яков Филиппович // Немцы Поволжья [сайт]. URL : <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252>
- 7. Училище Святой Анны.** URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Училище_Святой_Анны%20 (дата звернення 6.06.2019).

8. **Неизвестный В. Я. Пропп:** науч. изд. / предисл. сост. А. Н. Мартыновой; подгот. текста, коммент. А. Н. Мартыновой, Н. А. Прозоровой. СПб.: Алтейя, 2002. С. 8.
9. **Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета.** URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Филологический_факультет_Санкт-Петербургского_государственного_университета (дата обращения 6.06.2019).
10. **Неизвестный В. Я. Пропп.** 480 с. Обл. (Петербургская серия).
11. **Бочкарева Л. И.** Зазнач. твір. С. 169.
12. **Адрес-календарь Одесского Градоначальства на 1905 г.** Одесса: Изд. «Ведомостей Одес. Градоначальства», 1905. С. 365, 366; **Там само на 1907 р.** С. 104–105; **Там само на 1911 р.** С. 287; **Там само на 1912 р.** С. 321; **Там само на 1913 р.** С. 324; **Там само на 1914 р.** С. 327, 338; **Там само на 1915 р.** С. 435; **Там само на 1916 р.** С. 330–331.
13. **Архів ОНАПТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. **Спр. 1.** Рейсих В. Г. Арк. 101; **Адрес-календарь Одесского Градоначальства на 1912 г.** Одесса, 1912. С. 320–321; **Вся Одесса:** адрес. и справ. кн. всей Одессы с отд. Одесский уезд на 1912 г. Год изд. 2-й. Одесса: Изд-во «Одес. новости», 1912. С. 59; **Одесса. Улица Жуковского, 15 / Пушкинская улица, 22** // Домофото: архитектур. фотобазы [сайт]. URL: <http://domofoto.ru/house/48596> (дата звернення 24.06.2019); **Жуковского улица.** От улицы Пушкинской до Ришельевской. Дом 15. URL: http://obodesse.at.ua/publ/zhukovskogo_ulica/1-1-0-128 (дата звернення 20.06.2019); **Плесская-Зебольд Э. Г.** Одесские немцы. 1803–1920: науч.-попул. изд. Одесса: Изд-во «ТЭС», 1999. С. 265–269.
14. **Жуковского улица.** От улицы Пушкинской до Ришельевской. Дом 15. URL: http://obodesse.at.ua/publ/zhukovskogo_ulica/1-1-0-128.
15. **Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. **Спр. 1.** Рейсих В. Г. Арк. 101.
16. **Бочкарева Л. И.** Зазнач. твір. С. 173.
17. **Федеральный архив (Bundesarchiv)** у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
18. **Линёво** (Волгоградская область). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Линёво_\(Волгоградская_область\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Линёво_(Волгоградская_область)) (дата звернення 11.07.2019); **Гуссенбах** // Немцы Поволжья [сайт]. URL: lexikon.wolgadeutsche.net/article/513 (дата звернення 11.07.2019); **Немцы России:** населенные пункты и места поселения: энцикл. слов. / сост. В. Ф. Дизендорф. М.: «ЭРН», 2006. [С. 141, 414]. URL: <http://wolgadeutsche.net/diesendorf/Ortslexikon.pdf> (дата звернення 11.07.2019).
19. **Бочкарева Л. И.** Зазнач. твір. С. 173–174; **Линево** // Колхоз: основ. форум. URL: <http://trezvyi.ruhelp.com/viewtopic.php?id=417> (дата звернення 11.07.2019).
20. **Бочкарева Л. И.** Зазнач. твір. С. 169–185.
21. **Линево.** URL: <http://trezvyi.ruhelp.com/viewtopic.php?id=417>.

- 22. Постановление ГКО № 702сс «О переселении немцев из Запорожской, Сталинской и Ворошиловградской областей» 22.09.1941** Фонд Александра Н. Яковлева [сайт]. // URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1022003> (дата звернення 15.07.2019); **Массовая депортация немцев.** URL: http://histpricion.ru/deportaciya_nemcev.php (дата звернення 11.07.2019); **Немцы России. Т. 1: А–И** / редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. М.: «ЭРН», 1999. С. 700.
- 23. Фольксдойче** // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фольксдойче> (дата звернення 6.06.2019); **Молочанск** // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Молочанск> (дата звернення 15.07.2019).
- 24. Geschichte der Wolgadeutschen:** ист.-краевед. и генеал. форум. URL : <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293&hilit=Reisig#p66293> (дата звернення 11.07.2019).
- 25. Немцы России. Т. 1. С. 696–703; Энциклопедия немцев России. Меннониты** // Rus Deutsch: информац. портал рос. немцев. URL: <https://enc.rusdeutsch.ru/articles/1248> (дата звернення 11.07.2019).
- 26. Шак В.** Полугород, который мог стать столицей Таврии // сайт журналиста Владимира Шака. URL: https://zurnalist.io.ua/s2428604/polugorod_kotoryy_mog_stat_stolicey_tavrii (дата звернення 20.06.2019).
- 27. Домашнев А. И.** Штрём и исследование диалектов немецких поселенцев на Неве // Немцы в России. Люди и судьбы. СПб.: Дмитрий Буланин, 1998. С. 108–113; **Светозарова Н. Д.** Герман Бахман и его книга «Поездка в немецкие колонии Березанского района». СПб.: Нестор-История, 2015. С. 5, 6; **Смирницкая С.** Исследователь немецких колонистов Альфред Штрём // Немцы в Санкт-Петербурге (XVIII – XX века). Вып. 1: [По материалам докл. конф., 17–18 марта 1999, Санкт-Петербург]. СПб.: МАЭ РАН, 2003. С. 174–176; **Теж.** URL: drb.ru/wp-content/uploads/2013/07/Nemtsy-s-Sankt-Peterburge-Vy-p.1.pdf.
- 28. Плесская Э. Г.** Репрессии против немецкого населения в 1920–1941 гг. // Вісн. Одес. іст.-краєзнав. музею. Одеса, 2015. Вип. 14. С. 8; **Черказьянова И. В.** Национально-языковое строительство в СССР и судьба немецкой школы в 1920–1930-е гг. // Ключевые проблемы истории российских немцев: материалы X-й Междунар. науч. конф. Междунар. Ассос. исследователей истории и культуры рос. немцев. Москва, 18–21 нояб. 2003 г. М.: ЗАО «МСНК-пресс», 2004. С. 225–252 .
- 29. Одеська область:** адрес. і довід. кн. [Одеса]: Чорномор. комуна, [1936]. С. 214; **Одеська область:** економ.-адрес. довідник. [Одеса]: Чорномор. комуна, [1937]. С. 44; **Там само.** [1938]. С. 177.
- 30. Одесский мартиролог:** данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. **Т. 1.** / сост.: Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. Одесса: ОКФА, 1997. С. 610; **Малинова Г.** Справа викладачів німецького педагогічного інституту: за матеріалами архівно-слідчої справи № 15879-п архіву УСБУ в Одеській області) // Реабілітовані історією.

Одеська область. Кн. 1. / упор.: Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ». С. 595; **Светозарова Н. Д.** Штрём Альфред Николаевич // Энциклопедия немцев России // Rus Deutsch: информ. портал рос. немцев. URL: <https://enc.rusdeutsch.ru/articles/5439> (дата звернення 10.06.2019).

31. Светозарова Н. Д. Штрём Альфред Николаевич. URL: <http://www.ene.rusdeutsch.ru/articles/5439>; **Гефеле Р. Н.** Предки, вы в памяти нашей. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252/apps/53>;

Рощевская Л. П. Влияние ленинградской библиографической традиции на книжную культуру республики Коми // Актуальные проблемы теории и истории библиофильства: материалы IX Междунар. науч. конф., посвящ. 300-летию Санкт-Петербурга. СПб., 2003. С. 32; **Пучков В.** Врастаю в регион // Вестник. 2009. Май (№ 5). С. 23–28; **Його ж.** На высоких широтах. URL: http://samlib.ru/p/puchkow_w_n/mojazemljanachalo.shtml (дата звернення 6.06.2019).

32. Светозарова Н. Д. Штрём Альфред Николаевич URL: <http://www.ene.rusdeutsch.ru/articles/5439>.

33. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 170.

34. Неизвестный Пропп. С. 13.

Епілог

1. Отчет о чествовании В. Г. Рейсixa. 20 марта 1915 года / сост. по поручению группы товарищей для рассылки всем приславшим поздравления техником С. И. Левиным. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1915. С. 23.

2. Бихман М. Д. Курс лекций по мукомольному производству, читанный преподавателями техниками т.т. М.Д. Бихманом и П.Б. Бершаком на Мукомольно-Технических курсах им. В.Г. Рейсixa в Полтаве при Полтавском Губотделе Всерос. Профсоюза «Пищевкус» 1922– 1923 / изд-ние Полтавского Губотдела Всерос. Профсоюза «Пищевкус». Полтава: Типо-литогр. им. Октябр. Революции № 138–201, 1923. 54 с., 27 л. ил.;

Капеллер Э. Л. Конспект лекций по прикладной механике, читанный для Мукомольно-Технических курсов им. В.Г. Рейсixa при Полтавском Губотделе Всерос. Профсоюза «Пищевкус» / инж. Э.А. Капеллер. Полтава: Тип. им. Петровского, 1922. – 29 с., 17 л. ил.

Доповіді та публікації В. Г. Рейсіха

1. **Рейсих В. Г.** Исторический обзор мукомольного производства : сообщ. в Общ. Собр. ОО ИРТО 25 января 1907 г. / В. Г. Рейсих // Зап. ОО ИРТО. – 1907. – № 2. – С. 38.
2. **Рейсих В. Г.** Об исследовании газового двигателя по его диаграмме : сообщ. в мех. отд. / Рейсих В. Г. // Зап. ОО ИРТО. – 1907. – № 3. – Стб. 56.
3. **Рейсих В. Г.** Очерк развития мукомольного дела в России / В. Г. Рейсих // Мукомольное дело в России : настол. справ. кн. – Одесса : Тип. «Порядок» С. К. Цессарского, 1909. – С. 17–46. – Повний текст див. у додатку.
4. [Доклад **В. Г. Рейсіха** об учреждении справочного и технического бюро при мельнично-техническом училище] // Одес. листок. – 1910. – 12 июня. – С. 3.
5. **Рейсих В. Г.** Об издании записок Одесского Отделения Императорского Русского Технического Общества : докл. читан. в Общ. Собр. ОО ИРТО 17 ноября 1911 г. – Текст доп. не зберігся.
6. **Помолы русских мельниц** : исследование инженера-технолога В. Г. Рейсіха. – [Одесса] : Тип. Е. И. Фесенко, [1911]. – [286] с. : табл., черт.
7. **Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища и его задачи в будущем. 1902–1912** : докл. Совету по делам Съездов мукомолов директора Училища инженера-технолога В. Г. Рейсіха. – Одесса : Тип. Е. И. Фесенко, [1912]. – 31 с.
8. **Рейсих В. Г.** Зерно, его хранение и очистка / В. Г. Рейсих. – [Одесса] : Тип. Е. И. Фесенко, [1913]. – 263 с. : табл., черт.
9. **Рейсих В. Г.** Монтаж русских мельниц / В. Г. Рейсих. – [Одесса] : Тип. Е. И. Фесенко, [1915]. – 360 с. : табл., черт.
10. **Рейсих В. Г.** Зерно, его очистка и хранение / В. Г. Рейсих. – 2-е изд., просм. и испр. А. В. Кузнецовым. – Одесса : Изд-во исполпрофбюро Одес. политехн. ин-та, 1925. – 229 с.
11. **Рейсих В. Г.** Монтаж русских мельниц / В. Г. Рейсих. – 2-е изд., просм. и испр. А. В. Кузнецовым – Одесса : Изд-во исполпрофбюро Одес. политехн. ин-та, 1925. – 366 с.
12. [Обращение уполномоченных Комитета Райхерта, Рейсіха и Вальтера к Временному правительству, переданное прибывшему в Одессу военному министру] // Еженедельник. – 1917. – № 1 (9–15 апр.). – С. 7.
13. **Рейсих В.** Как нам следует организовать / В. Рейсих // Еженедельник. – 1917. – № 2 (23–29 апр.). – С. 2–3. – Повний текст див. у додатку.
14. **О вопросах организации** : докл. г. Рейсіха // Еженедельник. – 1917. – № 5 (14–20 мая). – С. 2.
15. **Об организации** : докл. инженера В. Г. Рейсіха // Еженедельник. – 1917. – № 6 (21–27 мая). – С. 2.

Додатки

Додаток 1

Родовід Рейсіхів (Райсіхів)

Єгор (Георгій) Данилович (27.07.1843, Щербаківка¹ – серпень 1915, Камишин²)

син **Вольдемар** (19.08.1876, Камишин³ – Кам'янець-Подільський, листопад 1919⁴)

дружина **Євгенія Яківна**, уроджена Пропп (17.12.1885, Гуссенбах⁵ – ?),

дочка **Ерна Фрозе** (17.12.1906, Одеса⁶ – ?)

чоловік **Петер Фрозе** (19.08.1902, Хортиця⁷ – ?)

син **Арнольд Фрозе** (18.03.1934, Молочанськ⁷ – ?)

Іван Данилович⁸

син **Роберт** (25.10.1886, Камишин – ?)⁹

Федір Данилович¹⁰

Додаток 2

Родовід Проппів

Михайло (Мануель) і Єлизавета Проппи, переїзд у Поволжя у 1768 р.¹

Георг Пилип Пропп²

Іоан Яків Пилипович (20. 03.1858, Ліньово³ – березень 1919, Ліньово⁴)

син від першого шлюбу **Яків Якович** (1881⁵ – ?)

друга дружина **Ганна Єлизавета Фрідріхівна (Федорівна)**, уроджена Бейзель (9.05.1859, с. Сестрьонки⁶ – 1942, Ленінград⁷)

дочка від першого шлюбу **Оттилія Шварц** (1876⁸ – 1942, Ленінград⁷)

чоловік **Карл Шварц**⁹

діти:

Магда⁹

Роберт¹⁰

діти від другого шлюбу:

Євгенія Яківна Рейсіх, уроджена Пропп (17.12.1885, Гуссенбах¹¹ – ?)

чоловік **Вольдемар Георгійович Рейсіх** (19.08.1876, Камишин¹² – 1919, Кам'янець-Подільський¹³)

дочка **Ерна Фрозе**, уроджена Рейсіх (17.12.1906, Одеса¹⁴ – ?)

чоловік **Петер Фрозе** (19.08.1902, Хортиця¹⁵ – ?)

син **Арнольд** (18.03.1934, Молочанськ¹⁵ – Канада?)

Роберт Якович (1889/1890?, С.-Петербург – 1925?)¹⁶

Елла Яківна Гефеле, уроджена Пропп (1892, С.-Петербург – 1975?)¹⁷

чоловік **Натан Адамович Гефеле** (1887, с. Шваб, Саратовська обл. – 1937)¹⁸

син від першого шлюбу **Роман Натанович** (Омськ)

спільні діти:

Нета Натанівна

дочка **Лариса Гаврюшина**

чоловік **Олександр Гаврюшин**

діти:

Кирило

Маргарита

Катерина

Роберт-Павло Натанович Гефеле (25.10.1920,
Саратов – 30.11.1999)¹⁹

дружина **Єлизавета Іванівна Дворецька**
(4.09.1926 – 28.11.1992)

діти:

Володимир Робертович-Павлович
Дворецький (22.09.1948)

перша дружина **Алевтина Дмитрівна**
Дворецька

син **Микола Володимирович**
Дворецький (1973, Тула?)²⁰

друга дружина **Ірина Михайлівна**
Степанова

Юрій Робертович-Павлович Дворецький
(8.06.1954 – 2.01.2009)

дружина **Віра Федорівна Дворецька**,
уроджена **Калиніна** (2.11.1956)

діти:

Максим Юрійович Дворецький
(11.01.1979, Тула?)²¹

дружина **Маргарита Юріївна**
Дворецька, уроджена **Кравцова**

діти:

Аліса (2001)

Максим (2014)

Елла Юріївна Баранова, уроджена
Дворецька

муж **Дмитро Вячеславович**
Баранов

діти:

Владислав (2004)

Тимофій (2010)

Пилип Вольдемар Якович Пропп (1894²² – ?)

Герман Вольдемар (Володимир) Якович
(16[29].04.1895, С.-Петербург – 22.08.1970, Ленінград)²³

перша дружина **Серафима Павлівна Соколова**²⁴

діти від першого шлюбу:

Марія Володимирівна, уроджена Пропп (1924,
Ленінград ?-- ?, Москва?)²⁵

дочка **Тетяна Зеленова**²⁶

Олена Володимирівна Шуригіна, уроджена
Пропп (1932, Ленінград – 1993, Ленінград?)²⁷

чоловік **Анатолій Шуригін**²⁸

син **Дмитро Анатолійович** (1958,
Ленінград?)²⁸

друга дружина **Єлизавета Яківна Антипова** (1905 –
1979, Ленінград)²⁹

син від другого шлюбу **Михайло**

Володимирович Пропп (5.06.1937 – 18.07.2018,
Владивосток?)³⁰

дружина **Луїза Миколаївна**, уроджена
Асанова (6.02.1935)³¹

син **Андрій Михайлович** (1958)³²

Альма Яківна Штрем (1896, С.-Петербург – 1977)³³

чоловік **Альфред Миколайович Штрем** (1898,
С.-Петербург³⁴ – 1944, с. Мордино Комі АРСР)³⁵

Бібліографічні посилання до родоводу Рейсіхів

1. **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420; **Geschichte der Wolgadeutschen**: ист.-краевед. и генеал. форум. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293> (дата звернення 12.06.2019).
2. **Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. Д. 1. Рейсих В. Г. Арк. 89.3. **Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсих В. Г. Арк. 7 об.; **Geschichte der Wolgadeutschen**. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293> (дата звернення 12.06.2019); **Науково-технічна бібліотека Одеської національної академії харчових технологій** [сайт]. URL: <http://www.library.onaft.edu.ua/autor/?id=19&razdel=2>; **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
4. **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
5. **Бочкарева Л. И.** Владимир Яковлевич Пропп и его любимое Линево // Стержень: науч. ежегодник. 2007. Т. 7. С.172; **Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсих В. Г. Арк. 8; **Geschichte der Wolgadeutschen**. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293> (дата звернення 12.06.2019); **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
6. **Архів ОНАХТ. Ф.** [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсих В. Г. Арк. 8; **Geschichte der Wolgadeutschen**. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293>
7. **Geschichte der Wolgadeutschen**. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293>
8. **ДАОО. Ф. 98. Оп. 25. Спр. 2. 1905–1913 рр.** Книга для записи лиц, подавших прошения о принятии их в число учеников одесской школы мукомолов. Арк. 7; **Список мукомольных мельниц России в 1908 году. Ч.1.** Товарные мельницы. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1909. С. 43; **Фабрики и заводы всей России.** Сведения о 31.523 фабриках и заводах / изд-во Т-ва Л. М. Фишх. Киев, 1913. Стб. 582; **Фабрично-Заводские Предприятия Российской империи (исключая Финляндию)** / сост. под рук. ред. комитета, состоящего из чл. Совета Съездов представителей пром-сти и торговли; издатели: инженер путей сообщения Д. П. Кандауров и сын; ред. Ф. А. Шобер. Изд. 2-е. Петроград: Тип. Т-ва под фирмой «Электротипограф. Н. Я. Стойковой», 1914. № 2172–2174; **Отчет о деятельности Совета съездов мукомолов по 1-ое января 1910 года.** СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 271 (III п.).
9. **ДАОО. Ф. 98. Оп. 25. Д. 2. 1905–1913 рр.** Книга для записи лиц, подавших прошения о принятии их в число учеников одесской школы мукомолов. Л. 7.
10. **Список мукомольных мельниц России в 1908 году. Ч.1.** Товарные мельницы. СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1909. С. 43;

Фабрики и заводы всей России. Сведения о 31.523 фабриках и заводах / изд-во Т-ва Л. М. Фишх. Киев, 1913. Стб. 582; **Фабрично-Заводские Предприятия Российской империи** (исключая Финляндию) / сост. под рук. ред. комитета, состоящего из чл. Совета Съездов представителей пром-сти и торговли; издатели: инженер путей сообщения Д. П. Кандауров и сын; ред. Ф. А. Шобер. Изд. 2-е. Петроград: Тип. Т-ва под фирмой «Электротипограф. Н. Я. Стойковой», 1914. № 2172–2174; **Отчет о деятельности Совета съездов мукомолов по 1-ое января 1910 года.** СПб.: Тип. Ред. период. изд. М-ва Финансов, 1910. С. 271 (III п.).

Бібліографічні посилання до родоводу Проппів

1. Бочкарева Л. И. Владимир Яковлевич Пропп и его любимое Линево // Стержень: науч. ежегодник. 2007. Т. 7. С. 176.
2. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 172; **Пропп Яков Филлипович** // Немцы Поволжья [сайт]. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/search/result?query=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BF> (дата звернення 13.06.2019).
3. Шпак А. Пропп Яков Филиппович // Немцы Поволжья [сайт]. URL: <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252> (дата звернення 12.06.2019); **Пропп Владимир Яковлевич** // Википедия: свобод. энцикл [сайт]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Владимир_Яковлевич (дата звернення 12.06.2019); **Пропп Яков Филлипович.** URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/search/result?query=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BF>.
4. Шпак А. Пропп Яков Филиппович URL: <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252>; **Пропп Владимир Яковлевич.** URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Владимир_Яковлевич;
- Неизвестный В. Я. Пропп:** науч. изд. / предисл. сост. А. Н. Мартыновой; подгот. текста, коммент. А. Н. Мартыновой, Н. А. Прозоровой. СПб.: Алтейя, 2002. С. 7, 26, 357; **Пропп Яков Филлипович.** URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/search/result?query=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BF>.
5. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С.171.
6. **Geschichte der Wolgadeutschen:** ист.-краевед. и генеал. форум. URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293> (дата звернення 12.06.2019); **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
7. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С.170; **Пропп Владимир Яковлевич.** URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Владимир_Яковлевич; **Неизвестный В. Я. Пропп.** С. 7, 357.
8. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 172.

9. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 173; Шпак А. Пропп Яков Филиппович. URL: <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252>.
10. Шпак А. Пропп Яков Филиппович URL <https://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252>; Гефеле Р. Н. Предки, вы в памяти нашей. URL: <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/252/apps/53>.
11. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 172; Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсх В. Г. Арк. 8; **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293> (дата обращения 8.07.2019); **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
12. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсх В. Г. Арк. 7 об.; **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293>; Научно-техническая библиотека Одесской национальной академии харчових технологій [сайт]. URL: http://www.library.onaft.edu.ua/encyclopedia_of_scientists (дата звернення 8.07.2019); **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
13. **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-G066 0420.
14. Архів ОНАХТ. Ф. [Особисті справи співробітників]. Д.1. Рейсх В. Г. Арк. 8; **Федеральный архив** (Bundesarchiv) у Берліні. A3342EWZ50-0660420; **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293>.
15. **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?f=111&t=186&p=66293>.
16. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 172–173; **Неизвестный В. Я. Пропп.** С. 206.
17. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 173; **Неизвестный В. Я. Пропп.** С. 198; **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?t=624&start=20>.
18. Ревизская сказка. URL: <https://mylektsii.ru/5-60181.html>; **Geschichte der Wolgadeutschen.** URL: <http://forum.wolgadeutsche.net/viewtopic.php?t=624&start=20>.
19. Гефеле Роберт Натанович (1920) // Открытый список [сайт]. URL: [https://ru.openlist.wiki/Гефеле_Роберт_Натанович_\(1920\)-](https://ru.openlist.wiki/Гефеле_Роберт_Натанович_(1920)-) (дата звернення 12.06.2019); **Роберт Натанович Гефеле.** URL: <https://www.geni.com/people/Роберт-Гефеле/6000000049339042920-> (дата звернення 12.06.2019); **Жертвы политического террора в СССР** [сайт]. **Гефеле Роберт Натанович.** URL: <base.memo.ru/person/list?params=H4sIAAAAAAAAAAA6tWKi4tykvMTVWYUoopNTAxNAaRxxqYg0sTEXqkWABWvJrMhAAAA; Жертвы политического террора в СССР> [сайт]. **Гефеле Роберт Натанович.** URL: <http://lists.memo.ru/index4.htm>.

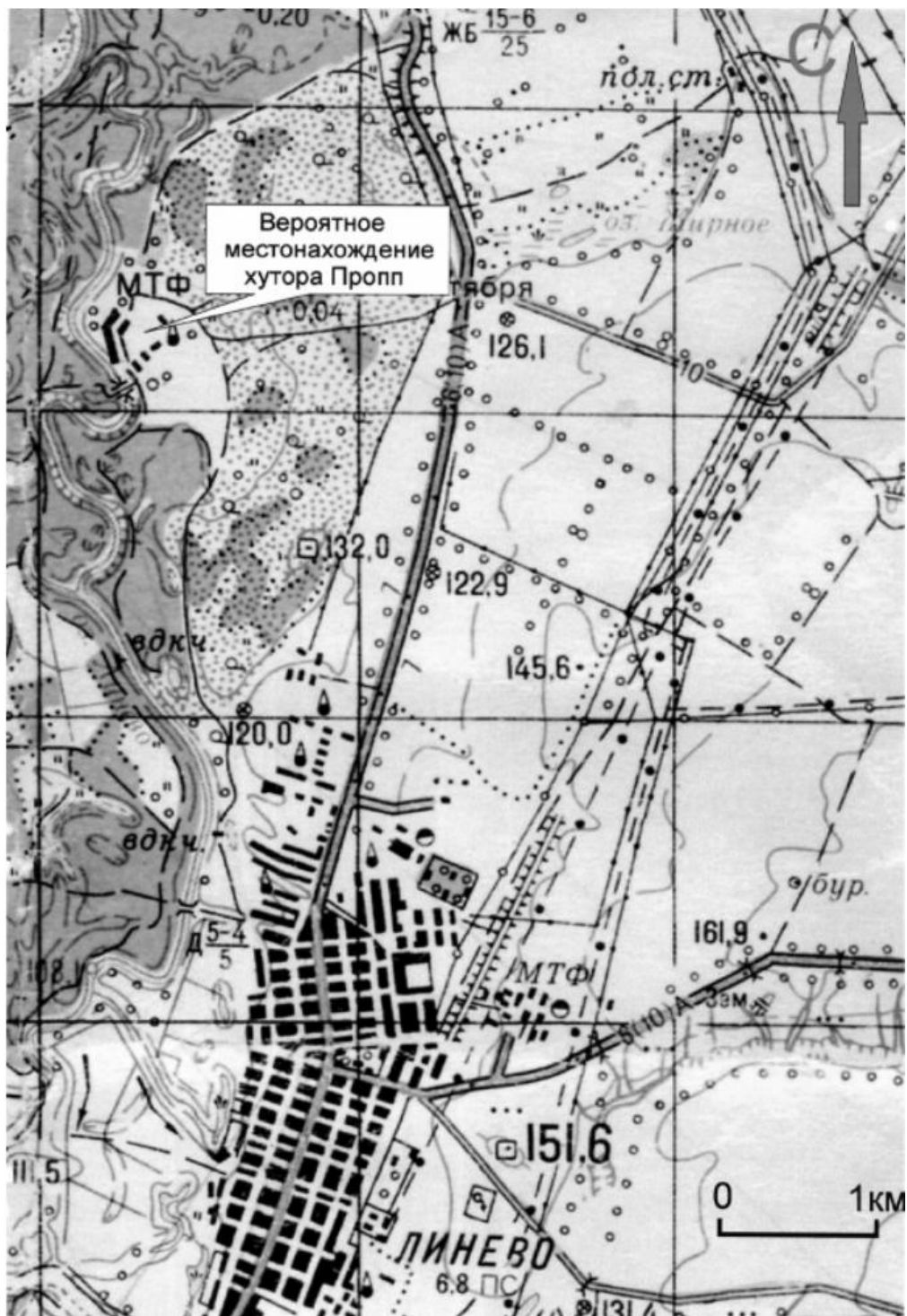
20. Мурат А. Стараюсь быть настоящим. Дед Мороз о корпоративах, кризисах и праздниках // Еженедельник «Аргументы и Факты». 2017. Дек. № 5227. URL: http://www.tula.aif.ru/ny/starayus_byt_nastoyashchim_ded_moroz_o_korporativah_krizisah_i_prazdnikah
21. Личная страница Дворецкого Максима Юрьевича // Российский университет транспорта (МИИТ) [сайт]. URL: http://miit.ru/portal/page/portal/miit/pers?id_page=1297&id_pi_cpm=3&id_pi_mi=58&id_pi_mm=48&id_pi_mmc=64&id_pi_m2l=67&id_pi_pi=1299&ct_mmc=2&curr_page_mmc=1&id_e_pi=989368&semester_pi=1&view_mode_pi=7&reset_def=false (дата звернення 8.07.2019).
22. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 173.
23. Там само. С. 169, 173; Неизвестный В. Я. Пропп. С. 7, 25, 357; Мартынова А. Н. В. Шабунин. Наша переписка с Валюшкой. 1953–1970 // Ежегодник рукописного отдела Пушкинского дома на 1995 год. СПб., 1999. С. 331; БСЭ. 3-е изд. М., 1975. Т. 21. С. 101, стб. 290.
24. Пропп Владимир Яковлевич // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Владимир_Яковлевич.
25. Неизвестный В. Я. Пропп. С. 160; Мартынова А. Н. Зазнач. твір. С. 331.
26. Неизвестный В. Я. Пропп. С. 192; Мартынова А. Н. Зазнач. твір. С. 332.
27. Неизвестный В. Я. Пропп. С. 299; Мартынова А. Н. Зазнач. твір. С. 331.
28. Неизвестный В. Я. Пропп. С. 162; Мартынова А. Н. В. Зазнач. твір. С. 332.
29. Мартынова А. Н. Зазнач. твір. С. 331; Памяти Маргариты Ивановны Матусевич (1895-1979). К 120-летию со дня рождения / под ред. Н. Д. Светозаровой. СПб: СПбГУ, 2017. 98 с.
30. Неизвестный В. Я. Пропп. С. 161; Мартынова А. Н. Зазнач. твір. С. 331, 332; Воспоминания М. В. Пропп на east-eco.com. URL: <https://frogov.livejournal.com/30902.html> (дата звернення 25.06.2019); Пропп Михаил Владимирович // Википедия: свобод. энцикл. [сайт]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Михаил_Владимирович
31. Пропп, Михаил Владимирович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Михаил_Владимирович; Пропп Луиза Николаевна // Альпинисты Северной Столицы. URL: <http://www.alpklubspb.ru/persona/propp.htm> (дата звернення 12.06.2019).
32. Пропп, Михаил Владимирович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пропп,_Михаил_Владимирович; Неизвестный В. Я. Пропп. С. 169
33. Бочкарева Л. И. Зазнач. твір. С. 173; Неизвестный В. Я. Пропп. С. 182, 198.
34. Штрём Альфред Николаевич (1898–1944), германист, диалектолог, фольклорист, педагог // Энциклопедия немцев России. URL: <http://www.enc.rusdeutsch.ru/articles/5439>; (дата звернення 25.06.2019); Штрём Альфред Николаевич (1898). URL: <https://ru.openlist.wiki/>

[Штрём_Альфред_Николаевич_\(1898\)](#) (дата звернення 25.06.2019); **Малинова Г.** Справа викладачів німецького педагогічного інституту: за матеріалами архівно-слідчої справи № 15879-п архіву УСБУ в Одеській області) // Реабілітовані історією. Одеська область. Кн. 1. / упор.: Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ». С. 590; **Одесский мартиролог:** данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. Т. 1. / сост.: Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. Одесса : ОКФА, 1997. С. 610.

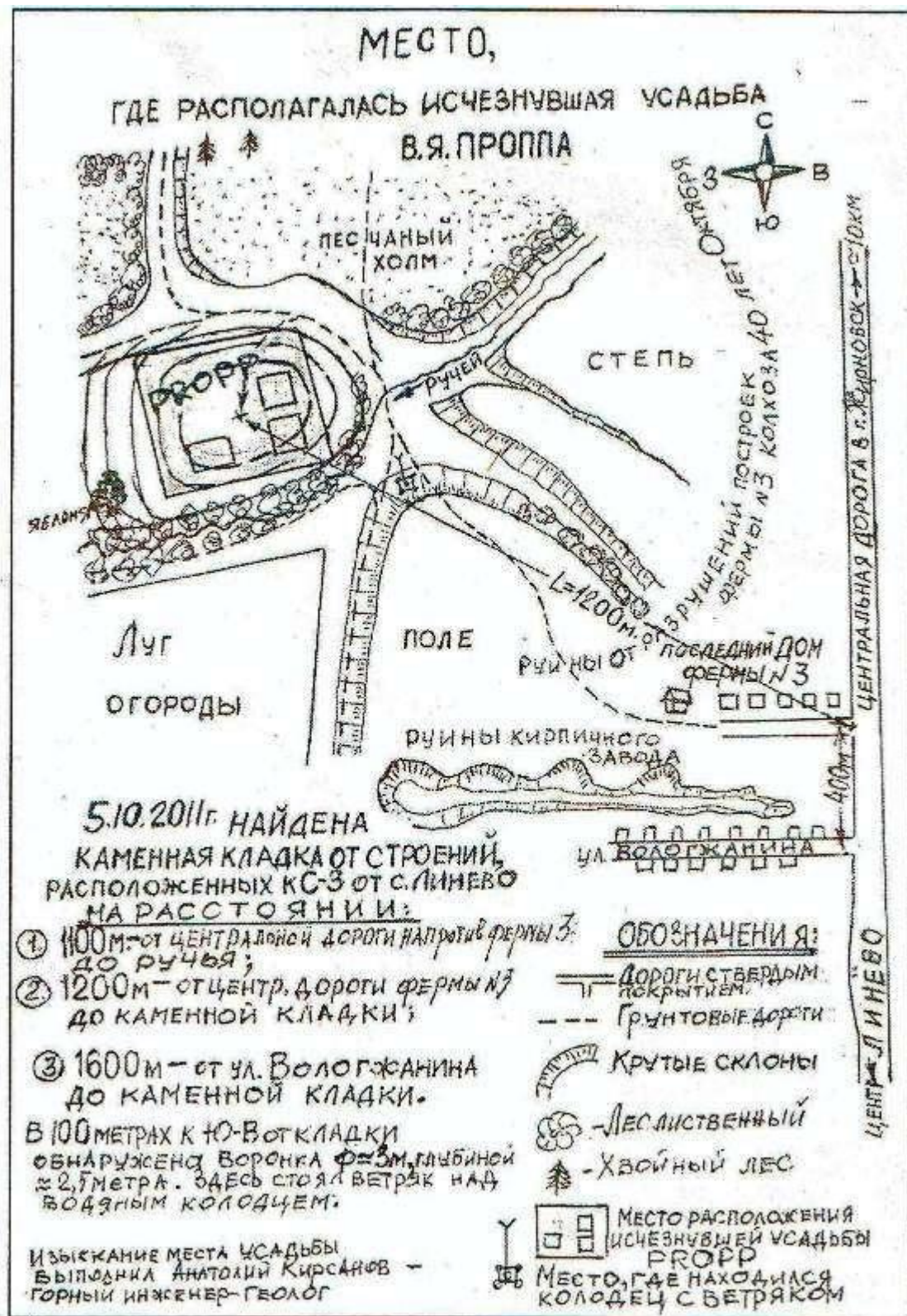
35. Штрём Альфред Николаевич (1898–1944), германист, диалектолог, фольклорист, педагог URL: <http://www.enc.rusdeutsch.ru/articles/5439>; **Светозарова Н. Д.** Герман Бахман и его книга «Поездка в немецкие колонии Березанского района». СПб.: Нестор – История, 2015. С. 5.

Додаток 3

Картографічні матеріали

Карта-схема с. Ліньово

<http://trezvyi.ruhelp.com/viewtopic.php?id=417>

ОЧЕРКЪ РАЗВИТІЯ МУКОМОЛЬНОГО ДѢЛА ВЪ РОССІИ.

Статья инж.-техн. В. Г. РЕЙСИХА.

Наша мукомольная промышленность въ настоящее время дошла до высокой степени развитія, наши мельницы по своему техническому оборудованію нисколько не уступаютъ лучшимъ мельницамъ Запада, у насъ установился своеобразный типъ несгораемыхъ мельницъ, обосновался свой особенный крупчатный помолъ, мы уже строимъ всѣ мельничныя машины; но если-бы мы вздумали оглянуться назадъ и полюбоваться своими успѣхами, вздумали-бы установить постепенное развитіе этихъ нашихъ завоеваній въ области мукомольной промышленности, то намъ пришлось-бы горько разочароваться. Намъ пришлось-бы вывести изъ этой экскурсіи въ область прошлаго печальное заключеніе, что у насъ нѣтъ своей исторіи постепеннаго развитія техническихъ элементовъ промышленности, а есть лишь исторія заимствованія приобрѣтеній Запада и примѣненія ихъ къ нашимъ русскимъ условіямъ. Въ Европѣ и Америкѣ техника мукомольнаго дѣла занимала мыслителей и ученыхъ, писались сочиненія, дѣлались сложныя вычисленія и отыскивались принципы, примѣненіемъ которыхъ выяснялись новые, неизвѣданные пути къ конечному торжеству мельнице-строительной техники; мы же можемъ лишь выставить труды тѣхъ своихъ соотечественниковъ, которые знакомили насъ съ завоеваніями Запада и вливали въ наше мукомолье тѣ соки, которые оно въ лицѣ своихъ представителей-спеціалистовъ не въ состояніи было выработать самостоятельно. Мы говоримъ объ ограниченномъ числѣ руководителей нашихъ строительныхъ фирмъ: „Товарищества Антонъ Эрлангеръ и К^о“ и „Добровыхъ и Набгольцъ“, которые съ жезломъ Меркурія въ рукахъ позаботились о томъ, чтобы наши мельницы по своему внутреннему оборудованію были-бы на должной высотѣ сравнительно съ европейскими и американскими.

Исходя изъ такого взгляда на наше прошлое, мы познакомимся съ тѣмъ, что было сдѣлано въ области интересующаго насъ вопроса, и, не утруждая читателя ссылками на хронологическія данныя, постараемся въ возможно сжатой формѣ охарактеризовать тотъ путь, по которому шла техника мукомольной промышленности, и отгнѣнить тѣ отвѣтвленія этого пути, которыя вели къ намъ. Мы лишены возможности разсматривать наше прошлое, какъ одно самостоятельное цѣлое; мы могли-бы указать на отдѣльныя явленія, пожалуй, даже и обосновать ихъ, но намъ очень трудно было-бы составить изъ нихъ, какъ изъ звеньевъ, стройную цѣпь. Поэтому мы будемъ касаться первоисточниковъ всѣхъ явленій нашей мельничной техники и, ставя ихъ въ связь другъ съ другомъ, выводить заключенія о послѣдовательности, о томъ, какъ одно явленіе явилось результатомъ предшествующаго и какъ оно постепенно создало послѣдующее.

Возникновеніемъ мукомолья мы обязаны Востоку, откуда Европа въ лицѣ нынѣшней Германіи переняла болѣе или менѣе совершенный способъ превращать зерна посредствомъ жернововъ въ муку, а эту послѣднюю затѣмъ ситомъ очищать отъ входящихъ въ ея составъ частей оболочки зерна. Англія, Франція и Америка энергично продолжали начатое Германіей дѣло, и изобрѣтенія этихъ странъ XVI, XVII и XVIII столѣтій въ полной своей неприкосновенности проникли къ намъ, начиная съ самаго элементарнаго и до наиболѣе совершеннаго; они распространились по нашему обширному отечеству и характеризуютъ собою до-валъцевой періодъ нашего мукомолья. Но есть уголки, и даже въ центрѣ Россіи, гдѣ теперь еще, въ XX столѣтіи мельницы ни на йоту не ушли впередъ отъ заимствованныхъ нами на Западѣ прототиповъ. Мы едва-ли ошибемся, если выскажемъ

предположеніе, что въ настоящій моментъ въ Россіи въ области мукомолья можно встрѣтить все, что въ теченіе трехъ-четырехъ послѣднихъ вѣковъ было создано мельнице-строительной техникой.

Первый жерновой поставъ, связанный съ просѣвательнымъ аппаратомъ, такъ называемымъ рукавомъ (пеклевальнымъ мѣшкомъ), былъ къ намъ перенесенъ изъ Германіи нѣмецкими мастерами. Изобрѣтеніе это относится видимо къ XVI столѣтію, при чемъ изготовленіе рукава и сообщеніе ему сотрясательнаго движенія считалось большимъ искусствомъ. Рукава эти, имѣвшіе длину до двухъ аршинъ, при ширинѣ въ шесть вершковъ, изготовлялись у насъ изъ чистаго шерстяного полотна. На болѣе или менѣе хорошо устроенныхъ мельницахъ при каждомъ жерновѣ имѣлось нѣсколько пеклевальныхъ рукавовъ для производства муки разнаго качества, смотря по потребности. Рукавъ служилъ для просѣванія муки, сходомъ онъ давалъ отруби и отчасти крупки. Вполнѣ правильно понятая уже въ то время идея о необходимости добыть лучшія муки изъ крупокъ повела къ тому, что этотъ сходъ изъ рукава начали просѣвать на ситѣ, которое пристраивалось въ концѣ рукава. Крупки такимъ образомъ отсѣивались отъ отрубей и перемалывались отдѣльно. Мало того, ихъ чистили, т. е. сортировали по удѣльному вѣсу. „Вѣйкою“ при этомъ служилъ человѣкъ съ мѣшкомъ въ рукахъ, которымъ, размахивая, отдѣлялъ мелкія, легкія, т. е. отрубнистыя части отъ падающей струи крупокъ. Позднѣе этотъ примитивный вентиляторъ былъ замѣненъ настоящимъ съ четырьмя деревянными крыльями; этимъ послѣднимъ сообщалось рукою быстрое вращательное движеніе, и вызванной струею воздуха очищали падающую передъ отверстіемъ вентилятора струю крупокъ. Эти крупки перемалывались отдѣльно въ муку лучшаго качества.

Основные части жернового постава, заимствованнаго нами изъ Германіи, а именно: качающійся башмакъ для питанія, параплица, кружловина и веретено, мало отличались отъ тѣхъ, которыми мы располагаемъ въ настоящее время. Двигательной силой для этихъ жернововъ служила исключительно вода,

которой приводились въ движеніе водяныя колеса; каждый жерновъ при посредствѣ цѣвочной передачи приводился въ движеніе своимъ особымъ колесомъ. Изъ Германіи нами также былъ заимствованъ вѣтряной двигатель къ жерновымъ поставамъ. Еще въ настоящее время вѣтряныя мельницы германскаго типа (то есть вращающіяся на козлахъ) сильно распространены на югѣ и западѣ, тогда какъ на востокѣ Россіи и въ особенности въ бассейнѣ рѣки Волги больше распространены также перешедшія къ намъ изъ Германіи мельницы голландскаго типа (то есть шатровыя, неподвижныя).

Въ такомъ видѣ прототипъ современныхъ мельницъ, нѣмецкій поставъ, обошелъ Европу и проникъ въ Америку, гдѣ, не въ примѣръ нашему отечеству, на него было обращено особое вниманіе, и не рядовыми лишь работниками, а выдающимися людьми, сдѣлавшими вопросъ о дальнѣйшемъ развитіи мукомолья вопросомъ государственной важности. Тутъ начинается періодъ времени, гдѣ исторія нашего заимствованія соприкасается съ американской техникой. Американцы начали вводить въ жерновые поставы металлическія части и занялись вообще детальными усовершенствованіями ихъ. Въмѣсто того, чтобы каждый поставъ приводить въ движеніе отдѣльнымъ водянымъ колесомъ, они стали устраивать общій главный валъ, одновременно приводящій въ движеніе нѣсколько поставовъ, а вмѣсто просѣвающихъ рукавовъ ими были устроены вращающіяся цилиндры, которые обтягивались шерстяной или проволоочной тканью, а немного позднѣе и шелкомъ. Американцы впервые обратили вниманіе на зависимость между породою жерновыхъ камней и качествомъ получаемой изъ-подъ нихъ муки и, какъ это ни странно, отъ американцевъ не только намъ, но и французскимъ мельникамъ пришлось узнать, что лучшими жерновыми камнями являются тѣ, которые добываются въ мѣстечкѣ La Ferté sous Jouarre во Франціи и въ настоящее время еще распространены повсемѣстно подъ именемъ французскихъ и считаются лучшими. Къ намъ въ Россію французскіе жернова и шелковыя сита стали проникать лишь съ начала шестидесятыхъ годовъ, по достоинству были оцѣнены и нашли

повсемѣстное распространѣніе, при чемъ введеніемъ ихъ въ Россію мы обязаны А. М. Эрлангеру. Идеей о необходимости предварительной чистки зерна до его помола мы также обязаны американцамъ. Изобрѣтеннымъ цилиндромъ они начали пользоваться для очистки зерна, обтягивая при этомъ цилиндръ проволоочною тканью. Но все-же главная заслуга ихъ состоитъ въ созданіи того, что мы въ настоящее время называемъ мельницею. Они начали возводить многэтажныя зданія, распредѣлять въ нихъ изобрѣтенныя машины съ тѣмъ расчетомъ, чтобы всѣ продукты переходили изъ одного этажа въ другой и съ одной машины на другую вполне автоматическимъ путемъ. Для перемѣщенія продукта вверхъ они построили себѣ элеваторы (самотаски), а для горизонтальнаго перемѣщенія они начали впервые примѣнять винты. Такимъ образомъ были созданы автоматическія мельницы, въ которыхъ человѣку оставалось лишь внимательно слѣдить за работою всѣхъ машинъ и передаточныхъ механизмовъ.

Въ началѣ прошлаго столѣтія американскія мельницы начали строиться въ Европѣ, — раньше въ Англіи и Франціи, гдѣ онѣ были существенно улучшены, а затѣмъ уже въ Германіи, Австріи и у насъ въ Россіи. Французы значительно улучшили очистку зерна и оборудовали свои американскія мельницы тараромъ (въ видѣ вѣялки), тріеромъ для сортированія по формѣ, лущильнымъ поставомъ и щеточной машиной для очистки верхняго покрова зерна. Въ жерновѣ ими былъ усовершенствованъ облегчательный приборъ и введено центробѣжное питаніе. Жерновые поставы они располагали не по прямой линіи, какъ американцы, а по окружности круга такъ, чтобы зубчатые колеса на веретенахъ всѣхъ жернововъ находились въ зацепленіи съ однимъ большимъ зубчатымъ колесомъ, которое получало свое движеніе отъ изобрѣтеннаго ими горизонтальнаго водяного колеса — турбины. Если американское прямолинейное расположеніе жерновыхъ поставовъ преобладало на нашихъ водяныхъ мельницахъ, то французское нашло себѣ сильное распространеніе на вѣтряныхъ нашихъ мельницахъ голландскаго типа, гдѣ

всѣ жернова приводятся въ движеніе отъ одного вертикальнаго вала, расположеннаго въ центрѣ мельницы по всей ея высотѣ. Отъ англичанъ мы переняли, въ качествѣ усовершенствованій къ американскимъ мельницамъ, улучшенныя параплицу и кружловину, а также новый родъ двигателя, но уже не водяного, а парового, который сыгралъ крупную роль въ исторіи мукомолья и въ видѣ современной паровой машины борется за свое преобладающее положеніе до настоящаго времени.

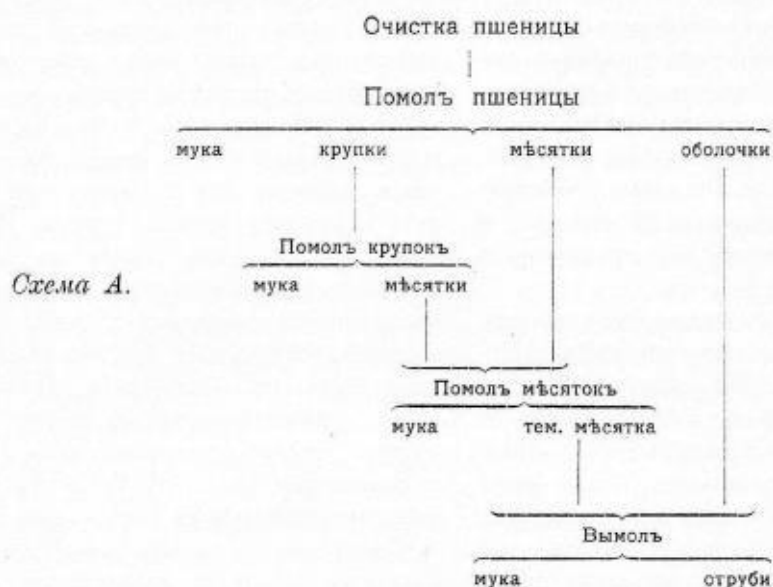
Не взирая на такую энергичную работу въ области улучшеній техническихъ деталей жернововъ въ частности и мельничныхъ механизмовъ вообще, помолъ, въ тѣсномъ смыслѣ этого слова, оставался долго на первобытной ступени своего развитія. Зерно перетиралось сразу, при первомъ же проходѣ черезъ жерновъ, въ муку, и лишь въ лучшемъ случаѣ удѣлялось при этомъ помолѣ вниманіе получающимся крупкамъ: онѣ очищались и перемалывались отдѣльно. Лишь въ концѣ XVIII столѣтія зародилась мысль о постепенномъ размельченіи, о помолѣ промежуточныхъ продуктовъ въ видѣ крупокъ, которая послѣ каждаго прохода черезъ жерновъ тщательно отсѣивались. Такимъ приемомъ получались довольно чистыя среднія крупки, которые перемалывались въ муку высшаго качества. Помолъ этотъ можетъ быть представленъ въ видѣ *схемы А*.

Такой помолъ давалъ около 72% чистой муки лучшихъ въ то время сортовъ и около 8% темной муки.

Идея постепеннаго размельченія, благодаря отличнымъ результатамъ, великолѣпно привилась и послужила началомъ еще болѣе совершеннаго помола, который нами, какъ и всѣми остальными государствами Европы, былъ заимствованъ у австрійцевъ въ началѣ прошлаго столѣтія. Въ этомъ помолѣ въ основу постепеннаго размельченія легло не столько желаніе получить тотъ или иной промежуточный продуктъ болѣе чистымъ для превращенія его въ муку, сколько совершенно правильное, даже съ точки зрѣнія современной техники, желаніе превратить по возможности все зерно въ крупки, очистить по возможности эти послѣднія и затѣмъ уже изъ нихъ добыть муку. Поэтому

зерно при первых своих пропускахъ черезъ жернова щадилось отъ слишкомъ мелкаго размельченія, оно лишь дробилось на части, которыя, будучи отсѣяны на ситахъ, вновь подвергались дальнѣйшему размельченію. Процессъ такого постепеннаго размельченія повторялся нѣсколько разъ, и такимъ образомъ былъ созданъ помоль повторительный, или высокій. Последнее названіе ему было присвоено благодаря высокому положенію бѣгунковъ надъ нижняками при первыхъ стадіяхъ помола, то есть при дробленіи зерна въ дранныхъ процессахъ. Обиліе получающихся при этомъ помолѣ крупокъ

ясняется это, вѣроятно, не столько отсутствіемъ на нихъ спроса, сколько отсутствіемъ предложенія. Хотя намъ пришлось въ старыхъ каталогахъ встрѣтить эту вѣйку, но, видно, ея роль въ то время не была еще достаточно выяснена, и она поэтому не могла выдержать конкуренціи съ упомянутой выше простой и дешевой вѣйкой французской, завода Немелька. О значеніи этихъ дунстовѣекъ мы будемъ говорить ниже, когда коснемся современнаго помола на нашихъ мельницахъ. Успѣхъ новыхъ мельницъ повторительнаго помола былъ-бы значительно ограниченъ, если время появленія этого

вызвало потребность въ болѣе или менѣе усовершенствованной вѣйкѣ для очистки ихъ. Наши русскія самодѣльные „горбуши“ перестали удовлетворять требованіямъ времени и на нашемъ рынкѣ появились въ 60-хъ годахъ вѣйки—американская и французская, сильно пропагандируемая единственной въ то время мельнице-строительной фирмой Антонъ Эрлангеръ и Ко. Первая изъ этихъ вѣекъ успѣха не имѣла, она быстро сошла со сцены, но за то вторая, какъ Кошей безсмертный, благополучно дошла до XX столѣтія и упорно не желаетъ уступать своего мѣста. Появились въ 80-хъ годахъ и такъ называемыя дунстовѣйки, но у насъ въ то время ихъ почти не примѣняли. Объ-

помола не совпало бы съ распространеніемъ на континентѣ Европы англійскаго изобрѣтенія, паровой машины. Возможность быть независимымъ отъ мѣста нахожденія энергіи, въ видѣ воды, послужила причиной распространенія мельницъ въ крупныхъ центрахъ, а возможность располагать машинами сравнительно большой мощности приобщила мельницы къ разряду крупныхъ промышленныхъ предпріятій.

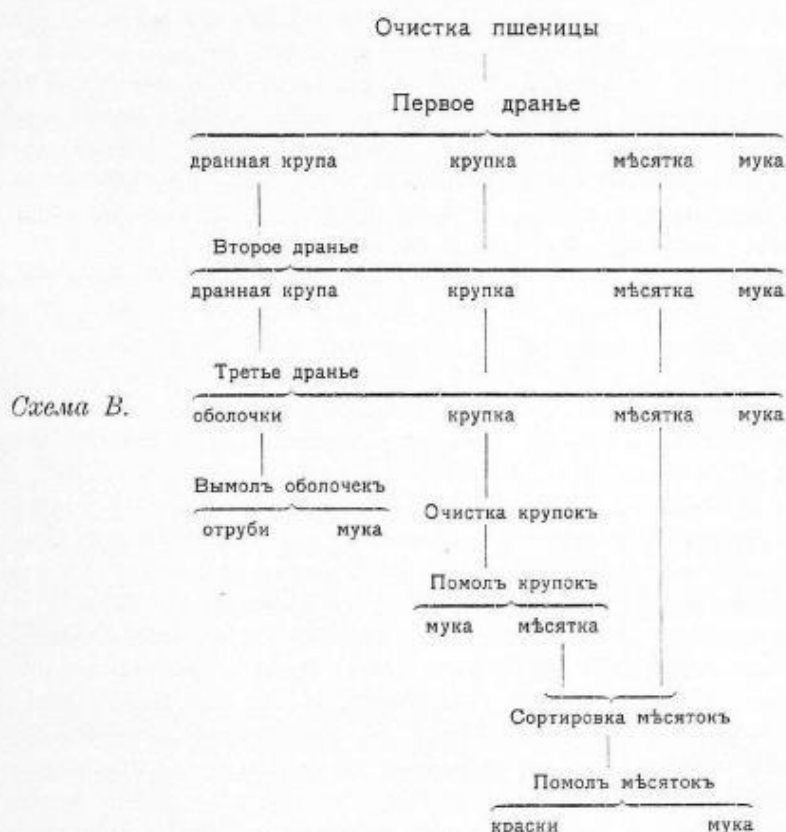
Повторительный помоль первой стадіи можетъ быть представленъ *схемой В.*

Болѣе или менѣе опредѣленной эта схема была лишь въ стадіяхъ 1 и 2; зерно очищалось, послѣдовательно размельчалось въ крупки пропускомъ черезъ жернова, и послѣ

каждаго пропуска получающійся продуктъ тщательно отсѣвался на цилиндрахъ,—всѣ остальныя стадіи помола варіировались на всевозможныя лады. То очистка крупокъ и мѣсятковъ, а равно и помолъ ихъ, представляли изъ себя операціи довольно несложныя, рассчитанныя на быстрыя полученія результатовъ въ видѣ муки, то, наоборотъ, это были отдѣльныя, самостоятельныя помолы съ безконечнымъ дѣленіемъ крупокъ и мѣсятковъ,

Счетъ выходовъ въ то время исчислялся не со ста пудовъ, а съ 1200, съ такъ называемаго передѣла,—способъ этотъ сохранился на многихъ нашихъ мельницахъ, особенно приволжскихъ, и донинѣ.

Повторительный помолъ давалъ, сравнительно съ описаннымъ простымъ помоломъ, значительныя выгоды не столько въ количественномъ отношеніи, сколько въ качественномъ. Муки повторительный помолъ давалъ

при чемъ каждый сортъ перемалывался въ отдѣльности. Даже вымоль оболочекъ не всегда производился одинаково. Нерѣдко крупныя и мелкія оболочки перемалывались отдѣльно по два раза, а получающіеся при этомъ промежуточные продукты въ видѣ красокъ (бѣлыя оболочки, какъ ихъ тогда называли) перемалывались еще отдѣльно. При такомъ способѣ помола наши мельницы получали отъ четырехъ до восьми сортовъ муки, при чемъ изъ нихъ 67% представляли изъ себя хорошіе крупчатные и мягкіе сорта, а около 15% получалось темной отрубной муки.

лишь на нѣсколько процентовъ больше простого помола, но зато качество этой муки было значительно выше. То обстоятельство, однако, что дранные процессы давали муку сравнительно очень темную, что съ размельченіемъ зерна шло рука объ руку совершенно нежелательное растираніе оболочки зерна и загрязненіе ею муки, подавало поводъ къ дальнѣйшимъ изысканіямъ въ области усовершенствованій помола, и въ результатѣ этой работы на сцену появились вальцевыя станки. Первая попытка воспользоваться ими для замѣны жернововъ окончилась не-

удачно, но идея, вызвавшая ихъ къ жизни, восторжествовала, и примѣненіемъ вальцевъ начинается новая эпоха въ области мукомольной промышленности. Неуспѣхъ этотъ объясняется отчасти тѣмъ, что изобрѣтатели вальцевъ смотрѣли на нихъ, какъ на машины, изъ которыхъ каждая въ отдѣльности можетъ замѣнить, жерновой поставъ, — такой взглядъ не совсѣмъ соотвѣтствовалъ истинѣ. Вальцы тогда ни въ коемъ случаѣ не могли замѣнить жерновъ, когда рѣчь шла о непосредственномъ размельченіи зерна въ муку, но они оказались на мѣстѣ, когда получили примѣненіе въ высокомъ помолѣ, особенно же въ дранныхъ процессахъ этого помола. Тѣмъ не менѣе въ литературныхъ источникахъ семидесятыхъ годовъ красной нитью проходитъ выводъ, что „вальцы даютъ больше бѣлой муки“. Выводъ этотъ не противорѣчилъ дѣйствительности, и вальцы съ невѣроятной быстротой начинаютъ съ восьмидесятыхъ годовъ прокладывать себѣ дорогу на нашихъ мельницахъ. Вальцы и вѣйки сдѣлались необходимыми машинами каждой образцовой по тому времени мельницы. Заслуга въ распространѣніи этихъ машинъ принадлежитъ Товариществу Антонъ Эрлангеръ и Ко, которое уже въ самомъ началѣ девяностыхъ годовъ могло указать на распространѣніе шести тысячъ машинъ завода Немелька на крупныхъ нашихъ мельницахъ. Въ числѣ первыхъ мельницъ, оборудованныхъ вальцами и вѣйками и устроенныхъ болѣе или менѣе совершенно съ точки зрѣнія техники того времени, можно указать мельницы Товарищества Московской Паровой Мельницы въ Москвѣ, А. Бродскаго въ Кіевѣ и Бр. Рейнеке въ Саратовѣ. Первоначально помолъ на вальцахъ мало отличался отъ того, который нами былъ описанъ выше. Дранные процессы совершались на вальцевыхъ станкахъ съ рифленными валами, при чемъ размѣръ рифлей въ послѣдовательныхъ стадіяхъ дранья все уменьшался, а число пропусковъ колебалось, въ зависимости отъ характера зерна, отъ 4 до 7. Твердая пшеница допускала болѣе энергичное размельченіе безъ вреда для получающихся при этомъ крупокъ, тогда какъ мягкіе сорта приходилось щадить во избѣжаніе размельченія крупокъ въ муку, съ одной стороны, и загрязненія этой муки

оболочками, съ другой. Крупки и мѣсятки размалывались на вальцевыхъ станкахъ съ гладкими валами, а отруби перемалывались по прежнему на жерновыхъ поставкахъ. Тѣмъ не менѣе размолъ на вальцахъ давалъ существенныя выгоды сравнительно съ размоломъ на жерновахъ. О выгодахъ этихъ тѣмъ легче говорить, что онѣ выяснялись не практикой лишь, а даже строго обставленными научными опытами. Хотя эти опыты производились не на нашихъ русскихъ мельницахъ, но для картинности мы все-же позволимъ себѣ привести двѣ таблицы, которыя характеризуютъ интересный переходъ отъ одного помола къ другому. Вальцевая мельница дала результаты помола, изображенные на *Табл. С*, тогда какъ при работѣ на жерновахъ могло быть достигнуто лишь указанное на *Табл. D*.

Отсюда мы видимъ, что помолъ на вальцахъ далъ 51,4% чистой муки, а помолъ на жерновахъ всего лишь 43%, и къ тому же жерновая мука, въ особенности первые сорта, оказалась темнѣе, чѣмъ мука, полученная на вальцахъ. Были даже произведены опыты съ цѣлью установить вліяніе вальцевъ на результаты помола при замѣнѣ ими жернововъ лишь въ первой стадіи помола, т. е. въ дранныхъ процессахъ. Полученные результаты мы видимъ на *Табл. E*.

Въ мельницахъ, оборудованныхъ вальцами, весь процессъ помола значительно растягивался, такъ какъ по степени энергичности своей работы вальцевые станки вначалѣ значительно уступали жерновамъ; поэтому и процессъ отсѣванія продуктовъ также все усложнялся. Характерными и рѣзко обрисованными особенностями новаго вальцевого помола явились: сложная система отсѣванія и рядомъ съ нею значительно усовершенствованная система очистки крупокъ и мѣятокъ. Отсѣваніе на одномъ цилиндрѣ явилось далеко не достаточнымъ; на дранье приходилось ставить по три и даже по четыре цилиндра (бурата) на систему, въ размольной системѣ ограничивались однимъ или двумя, но въ общемъ получалась такая масса ихъ, что цѣлые этажи огромныхъ мельничныхъ зданій загромождались этими цилиндрами. Къ тому же въ буратѣ, при болѣе критическомъ къ нему отношеніи,

начали обнаруживаться существенные недостатки: прежде всего было отмечено полное несоответствие между его производительностью и количеством потребной для него ситяной ткани; съ другой стороны, возрастающая потребность въ уменьшеніи расхода силъ заставила обратить вниманіе на сравнительно тяжелый ходъ бурата, а въ довершеніе всего пришлось констатировать, что нѣкоторые мягкіе продукты недостаточно

умышленно здѣсь назвали совершенно понятную смѣну одной машины другою „завоеваніемъ“, такъ какъ это десятилѣтіе было свидѣтелемъ жестокой борьбы, которая разыгралась между сторонниками и противниками новой машины. Въ этой борьбѣ пускались въ ходъ научные доводы, дѣлались выводы изъ указаній практики и выводились заключенія изъ отзывовъ добрыхъ друзей; спорили о разсѣвахъ мельники, спорили мукомолы

Табл. С.

П О Л У Ч Е Н О					
Крупы манной		лучшей муки	18.7%		
Муки № 000					
»	»	00	}		
»	»	0			
»	»	1			
»	»	2			
»	»	3	}	среднихъ сортовъ	32.7%
»	»	4			
»	»	5	}	низкихъ сортовъ	25.8%
»	»	6			
Отрубей крупныхъ и мелкихъ					18.5%

Табл. D.

П О Л У Ч Е Н О			
Муки № 0	}	лучшей муки	17 ⁰ / ₀
» » 1			
» » 2	}	среднихъ сортовъ	26 ⁰ / ₀
» » 3			
» » 4			
» » 5			
» » 6	}	низшихъ сортовъ	31 ⁰ / ₀
» » 7			
» » 8			
Отрубей крупныхъ и мелкихъ			22 ⁰ / ₀

чисто отсѣваются, вслѣдствіе вреднаго перебрасыванія и перемѣшиванія продукта во время процесса просѣванія. И вотъ достоинство бурата,—машины, проработавшей столѣтіе и составляющей неотъемлемую часть любой мельницы, отъ самой малой и до самой большой,—начинаетъ падать, и на рынкѣ появляется плоскій разсѣвъ.

Какъ восьмидесятыя годы принесли съ собою триумфъ вальцовкѣ, такъ въ девяностыхъ годахъ шагъ за шагомъ завоевываетъ себѣ право на существованіе разсѣвъ. Мы

и... больше чѣмъ спорили представители двухъ нашихъ крупныхъ строительныхъ фирмъ—„Добровыхъ и Набгольцъ“ и „Товарищества Антонъ Эрлангеръ и Ко“. Первая изъ этихъ двухъ фирмъ проводила разсѣвъ, находя въ немъ лишь хорошее, а вторая доказывала полную его непригодность. На сторонѣ первой были правильные и строго обоснованные принципы, на сторонѣ второй живые люди въ лицѣ огромнаго большинства нашихъ мельниковъ. Такое положеніе вещей съ нашей точки зрѣнія вполне понятно.

Перспектива замѣнить нѣсколько буратовъ однимъ разсѣвомъ, да еще и достигнуть при этомъ лучшихъ результатовъ, была очень заманчива и, казалось, по пути къ достиженію этихъ результатовъ не должно бы быть никакихъ преградъ. Съ другой-же стороны, было слишкомъ очевидно, что новая машина далека отъ совершенства, что она требуетъ самаго тщательнаго ухода, и что очень часто даже этотъ послѣдній не можетъ гарантировать отъ неприятныхъ случайностей. Вотъ причины, благодаря которымъ новой машинѣ на первыхъ порахъ пришлось пережить фіаско. Какъ это ни странно, но и теперь еще встрѣчаются мельники, и ихъ много.

сдѣланы попытки увеличить производительность цилиндровъ, чтобы лучше была использована ткань и сдѣлать вмѣстѣ съ этимъ просѣваніе болѣе совершеннымъ. Работа въ этомъ направленіи привела къ изобрѣтенію центробѣжнаго разсѣва, который нашелъ довольно обширное примѣненіе на Западѣ, но и у насъ въ нѣкоторыхъ случаяхъ примѣняется съ большимъ успѣхомъ.

Въ то время, когда вальцовками постепенно вытѣснялись жернова, когда бураты замѣнялись понемногу плоскими разсѣвами, произошелъ существенный переворотъ и въ технику очистки зерна. „Конусъ“ — примитивная лушильная машина — не могъ уже

Табл. Е.

ПОЛУЧЕНО	Дранье на вальцахъ, размолъ на жерновахъ	Дранье на жерновахъ и размолъ на жерновахъ
	Смолен. пшеница	Сухая пшеница
Муки № 1	30%	27%
» » 2	19%	20%
» » 3	20%	15%
» » 4	4%	9%
» » 5	8%	4%
» » 6 корювая	7%	7%
» » 7 » » »	8%	7%
Отрубей	9%	10%

которые упорно не хотятъ увѣрять въ разсѣва; но уже на порогѣ новаго столѣтія судьба разсѣвовъ была рѣшена: крупныя мельницы постепенно начали замѣнять ими бураты, а на новыхъ мельницахъ разсѣва окончательно завоевываютъ себѣ право гражданства. Борьба между разсѣвами и буратомъ велась и, добавимъ, ведется не менѣе ожесточенно и за границей. Еще и теперь въ спеціальной литературѣ нѣтъ-нѣтъ да и появляются статьи о преимуществѣ бурата передъ разсѣвами и наоборотъ. Самыя крупныя мельнице-строительныя фирмы также лишь за послѣдній десятокъ лѣтъ удѣлили разсѣвамъ должное вниманіе. Попутно-же и цилиндръ не былъ оставленъ безъ вниманія и имъ также занялись конструкторы. Еще въ концѣ восьмидесятыхъ годовъ были

удовлетворить назрѣвающимъ потребностямъ въ очисткѣ зерна. Его работа отличалась крайней неравномерностью и находилась въ полной зависимости отъ состоянія поверхности терочнаго желѣза: то, при новыхъ терочныхъ листахъ, зерно сильно повреждалось, и обиліе сѣчки, конечно, неблагоприятно отзывалось на выходахъ; то, когда острые выступы были сработаны, зерно почти не подвергалось очисткѣ, и пыль, залегающая въ бороздкѣ и въ волоскахъ бородавки, попадала въ муку и засоряла ее. Къ тому-же эта машина въ лучшемъ случаѣ провѣвала продуктъ лишь по выходѣ его изъ рабочаго барабана, въ періодъ же процесса лущенія онъ не вентилировался, и пыль, отбитая отъ одного зерна, могла свободно забиться въ бороздку другого. Чтобы сглаживать недостатокъ ра-

боты конуса, въ зерноочистительныхъ отдѣленіяхъ прибѣгали къ помощи колунка, — пары жернововъ, черезъ которые пропускалось зерно при значительномъ разстояніи между мелющими поверхностями. Зерно при проходѣ черезъ такой поставъ не размельчалось, лишь поверхность его слегка очищалась, а главное — отбивалась загрязненная борода. Обѣ эти машины, или, вѣрнѣе, тѣ работы, которыя ими выполнялись, нашли сочетаніе въ новой луцильной машинѣ — наждачной обойкѣ. Горизонтальный наждачный барабанъ ея, внутри котораго быстро вращаются бичи, одновременно очищаетъ зерно отъ верхняго слоя покрова и сбиваетъ съ концовъ зерна борода и зародышъ. Вентиляторъ же, связанный съ этой машиной, вытягивая изъ нея воздухъ по всему протяженію работы бичей, способствуетъ въ сильной степени удаленію пыли и отбитыхъ отъ зерна частичекъ верхняго покрова, и зерно выходитъ изъ машины довольно хорошо очищеннымъ. Щеточныя машины, различныхъ видовъ, явились на помощь наждачнымъ обойкамъ и помогли имъ довести задачу луценія до конца. Ихъ эластичныя рабочія поверхности оказались очень умѣстными для окончательнаго отдѣленія отъ зерна надорванныхъ оболочекъ и для окончательной отдѣлки — для полировки поверхностей зерна передъ замочкою.

Такимъ образомъ мы отбѣнили всѣ созданные въ ближайшемъ прошломъ важнѣйшіе элементы нашихъ мельницъ; таковыми оказались: луцильныя машины (наждачныя обойки и щетки), вальцовки, плоскіе разсѣва и вѣйки. Съ этими машинами, технически дошедшими почти до совершенства, наша мукомольная техника вступила въ новое столѣтіе. Если мы при этомъ вспомнимъ, что лишь въ шестидесятомъ году была основана первая мельница — строительная фирма и русскіе мукомолы съ этого лишь года имѣли возможность пріобрѣтать послѣднія техническія новинки, — французскіе жернова и шелковыя сита, — то мы должны поразиться тому колоссальному прогрессу, который совершился въ сравнительно короткій промежутокъ времени. Идя въ томъ же направленіи дальше, можно бы полагать, что мы уже опять накануне появленія новыхъ, еще болѣе

совершенныхъ машинъ, что вальцовки наши и разсѣва скоро должны будутъ уступить свои мѣста точно также, какъ они заняли ихъ у жернова и бурата, но... тутъ мы можемъ, почти съ полнымъ сознаніемъ безошибочности своего взгляда, успокоить нашихъ мукомоловъ: первые сорокъ лѣтъ новаго столѣтія будутъ болѣе спокойными, чѣмъ послѣдніе истекшаго. Мы, видимо, уперлись въ тупикъ, и даже строго научный анализъ механизмовъ и принциповъ ихъ дѣйствій не указываетъ намъ пока новыхъ путей. Но объ одномъ новшествѣ послѣдняго времени мы все же упомянуть можемъ, — это мойка зерна, или, какъ принято выражаться технически, чистка его мокрымъ путемъ. Вопросъ о мойкѣ зерна далеко не новый, онъ давно занимаетъ умы западныхъ мукомоловъ, причемъ особенно заботливо къ нему всегда относились въ Англіи. Эта страна мало имѣетъ своей пшеницы и, если таковая бываетъ, то она появляется на мельницѣ съ существенными недостатками: то она недозрѣла, благодаря отсутствію тепла, то она подмочена, благодаря постояннымъ туманамъ и сырости. Къ этой пшеницѣ англичане прикупаютъ русскую, египетскую, австралийскую, индійскую, американскую и другіе сорта и, чтобы эту разнообразную по качествамъ и чистотѣ пшеницу приготовить къ помолу, англичане удачно начали примѣнять мойку зерна и слѣдующую за нею сушку. Ею грязное зерно очищается, мокрое, недозрѣвшее высушивается и болное, зараженное головнею (зоною) теряетъ свои вредныя качества. Для Россіи вопросъ о мойкѣ зерна новый, — существуетъ всего лишь двѣ-три установки, — но есть основаніе полагать, что роль мойки у насъ впереди. По свѣдѣніямъ, полученнымъ авторомъ относительно результатовъ мойки на мельницѣ И. А. Супрунова въ Ростовѣ-на-Дону, можно допустить, что мойка найдетъ сторонниковъ. Сущность ея заключается въ томъ, что зерно послѣ предварительной чистки на тарарахъ и тріерахъ поступаетъ въ машину для мойки, остается въ ней, смотря по надобности, нѣсколько секундъ, а оттуда поступаетъ на отжимныя колонки, въ которыхъ зерно освобождается отъ воды, отбиваются отъ него волоски борода и отдѣляются набухшія при смачиваніи

зерна части верхней оболочки. Далѣ зерно поступаетъ на сушильныя колонки, гдѣ оно нагрѣтымъ воздухомъ высушивается и затѣмъ воздухомъ нормальной температуры приводится въ нормальное состояніе. Послѣ мойки и сушки слѣдуетъ лишь слабая очистка на наждачныхъ машинахъ, полировка на щеточныхъ—и зерно готово къ помолу. Такимъ образомъ значительно сокращается лущеніе зерна на наждачныхъ и щеточныхъ машинахъ и устраняются тѣ недостатки, которые неизбежно связаны съ этимъ лущеніемъ. Однимъ изъ нихъ, едва-ли не самымъ главнымъ, является сѣчка зерна, которая въ сильной степени отзывается на выходахъ муки, какъ-бы тщательно мы ни старались использовать всѣ отбитыя части зерна. Отсутствіе пыли въ бороздкахъ зерна, откуда ее въ состояніи удалить лишь вода, отзывается на бѣлизнѣ муки; это особенно важно въ томъ случаѣ, если эта пыль зонистая, то есть представляетъ изъ себя споры зоны. Каково будетъ вліяніе этого новаго способа очистки на наше мукомолье покажетъ будущее.

Что касается остальныхъ элементовъ мельницы, то пока приходится заниматься существующимъ. То въ одной, то въ другой машинѣ измѣняются детали, замѣняются части новыми, но принципы ихъ работы не мѣняются. Въ вальцахъ теперь новинкой является діагональное расположеніе валовъ и принудительное питаніе. Діагональное расположеніе валовъ въ машинѣ не нововъ, оно давно встрѣчалось въ станкахъ англійскаго производства; но принципъ принудительнаго питанія лишь недавно патентованъ заводомъ Бр. Бюлеръ. Отличается оно тѣмъ, что продуктъ изъ-подъ питающаго валика попадаетъ въ промежутокъ между валами не свободно, а подводится къ нему полированной пластинкой. При этомъ цѣльность слоя продукта съ момента его выхода изъ подъ питающаго валика и до входа въ рабочее пространство валовъ не нарушается. Въ разсѣвахъ теперь машино-строительные заводы заняты усовершенствованіемъ движенія. Первые разсѣва подвѣшивались на длинныхъ камышевыхъ тростяхъ къ потолку, затѣмъ ихъ начали подвѣшивать на кроватяхъ, которыя устанавливались на полу

или прикрѣплялись къ колоннамъ, идущимъ отъ пола до потолка (выполненіе завода Шнейдеръ и Жакке) и, наконецъ, въ послѣднее время принципъ подвѣски разсѣвовъ постепенно вытѣсняется подпорной системой. Число подпоръ подъ разсѣвомъ обыкновенно равно четыремъ, то есть числу оставленныхъ подвѣсокъ, но одинъ изъ заводовъ, а именно Бр. Бюлеръ, ограничилъ число подпоръ тремя, исходя, видимо, изъ того положенія, что геометрически для опредѣленія плоскости необходимо, и въ тоже время и достаточно, трехъ точекъ. На основаніи этого принципа четвертая опорная точка является не только бесполезной, но и вредной, такъ какъ правильная установка разсѣва ею лишь затрудняется. Вѣйки, съ легкой руки завода Бр. Зеккъ, начали изъ круповѣекъ обращаться въ дунстовѣйки, и на заграничныхъ мельницахъ эти послѣднія занимаютъ доминирующее положеніе, получивъ названіе круподунстовѣекъ. Наши русскіе строители мельницъ немного скептически относятся къ универсальности этихъ машинъ, и на нашихъ мельницахъ почти всегда встрѣчаются вѣйки двухъ типовъ, именно круповѣйки и дунстовѣйки. Каждой изъ этихъ вѣекъ приходится выполнять опредѣленное назначеніе и поэтому отсутствіе одной изъ нихъ отзывается на результатахъ очистки.

Кромѣ этихъ основныхъ машинъ, мы не можемъ обойти молчаніемъ одну изъ второстепенныхъ мельничныхъ машинъ, которая тѣмъ не менѣе играетъ не маловажную роль въ современномъ оборудованіи,—это фильтръ. Съ появленіемъ въ мельничной машинѣ, работающих совместно съ вентиляторомъ, вопросъ о пыльномъ воздухѣ и объ отдѣленіи отъ него пыли сталъ насущнымъ. Было слишкомъ очевидно, что выпускать его за предѣлы зданія убыточно; поэтому были созданы сборники для пыли въ видѣ пыльных камеръ, въ которыхъ пыль осаждалась. Дѣйствіе этихъ камеръ, которыя въ очень многихъ мельницахъ сохранились до настоящаго времени, мало удовлетворительно. Онѣ занимаютъ очень много мѣста, очень мало очищаютъ пыльный воздухъ, а здобавокъ вредно вліяютъ на работу машинъ, такъ какъ затрудняютъ выходъ воздуха изъ вентиляторовъ. На смѣну камерамъ явились

было циклоны,—спеціальныя коническія пылесосибиратели, въ которыхъ пыль должна была осаждаться, а воздуху „полагалось“ выходить изъ машины совершенно свободнымъ отъ пыли. Эти машины немногимъ были лучше пыльных камеръ и онѣ не успѣвъ получить повсемѣстное распространение, сошли со сцены. Мѣсто ихъ занялъ на мельницахъ многорукавный фильтръ, благодаря которому мы имѣемъ возможность соблюдать почти идеальную чистоту и берегать при этомъ такой цѣнный продуктъ, какъ пыль. Вѣдь, въ сущности, только та пыль, которая получается въ первой пріемной машинѣ зерноочистительнаго отдѣленія—обыкновенно это тараръ—представляетъ изъ себя продуктъ абсолютно никуда не годный, вся же остальная пыль на мельницѣ, при современной дороговизнѣ всѣхъ продуктовъ, это—деньги, и при томъ большія деньги. Безъ фильтра теперь почти не обходится ни одна машина на мельницѣ. Въ немъ собираются вѣтры изъ тараровъ, обоекъ и щеточныхъ машинъ; въ мукомольномъ отдѣленіи въ фильтръ собираются вѣтры всѣхъ вѣекъ; фильтромъ пользуются для вентиляціи вальцевъ и въ самомъ непродолжительномъ будущемъ имъ будутъ пользоваться для вентиляціи разсѣвовъ. Перечисляя всѣ эти машины и представивъ возможно систематически постепенное улучшение ихъ, мы считаемъ долгомъ вновь напомнить читателю, что центръ тяжести заботы объ этихъ улучшенияхъ находился и пока продолжаетъ находится за предѣлами нашего отечества. Но къ чести нашей нужно сказать, что въ примѣненіи машинъ, то есть въ распредѣленіи ихъ на мельницѣ и въ созданіи типа самой мельницы мы проявили безусловную самостоятельность. За послѣдніе пятнадцать лѣтъ нашъ техническій персоналъ много поработалъ надъ усовершенствованіями въ оборудованіи нашихъ мельницъ, и то обстоятельство, что въ отдѣльныхъ раіонахъ нашего мукомоля мельницы имѣютъ свои особенности въ методахъ помола, говоритъ въ нашу пользу, свидѣтельствуя о томъ, что въ этомъ отношеніи мы шли и идемъ своею собственною дорогою.

Лѣтъ пятнадцать-двадцать тому назадъ всѣ наши мельницы были мѣшковыми,—всѣ

промежуточные продукты помола получались въ мѣшкахъ и по мѣрѣ надобности ручнымъ способомъ передавались на ту или иную машину. Всѣ мельничныя этажи были заставлены мѣшками, каждому продукту отводилось при этомъ особое мѣсто и предназначались время и порядокъ дальнѣйшей обработки. Мука получалась также въ мѣшкахъ, отставлялась съ каждой изъ мелющихъ системъ отдѣльно и затѣмъ смѣшивалась въ рыночныя сорта въ мѣшательныхъ центробѣжныхъ машинахъ. Каждая мельница, конечно, смѣшивала муку по своему рецепту, по своимъ маркамъ и рыночнымъ сортамъ. Большое участіе человѣческихъ рукъ, главнымъ образомъ, и неудобства въ видѣ постоянного загроможденія мельницы и невозможности содержать ее въ чистотѣ, въ частности,—вотъ причины къ постепенному переходу на полный автоматическій ходъ продуктовъ. Раньше появились частичныя автоматы, такъ называемыя полуавтоматы, гдѣ часть продукта передавалась автоматическимъ путемъ, а часть по прежнему перевозилась въ мѣшкахъ, но скоро автоматъ шагъ за шагомъ завоевалъ себѣ право гражданства. Въ настоящее время мы именно и находимся въ стадіи этого перехода. Въ то время какъ огромное количество мельницъ старой постройки еще продолжаетъ работать по мѣшечной системѣ, новыя мельницы почти исключительно устраиваются на автоматическій ходъ продуктовъ. Мы сдѣлали оговорку—почти, такъ какъ фактически не всегда автоматическій ходъ бываетъ возможенъ. Онъ требуетъ при рациональномъ устройствѣ опредѣленнаго числа машинъ, расположенныхъ въ многоэтажномъ зданіи, и поэтому находится въ нѣкоторой зависимости отъ производительности мельницы. Съ нѣкоторымъ приближеніемъ мы можемъ сказать, что мельницы съ суточной производительностью до 1000 пудовъ выгодно строить мѣшечными, а для мельницъ съ большимъ производствомъ уже имѣетъ смыслъ мириться съ лишними расходами на автоматъ. Для сноснаго автомата требуется зданіе въ четыре этажа, требуется не меньше 6—7 вальцевыхъ станковъ съ соответственными просѣвающими системами и, по крайней мѣрѣ, 5—6 вѣекъ, при двигателѣ около ста силъ;

другими словами: требуется солидная затрата на все предприятие въ сто тысячъ рублей, а оправдать такую затрату помолѣмъ въ нѣсколько десятковъ четвертей ежедневно, конечно, нѣтъ никакой возможности. Такимъ же образомъ и обратно нѣтъ смысла работать нѣсколько сотъ четвертей ежедневно при мѣшечной системѣ, гдѣ переплата на однѣ лишь рабочія руки составляетъ нѣсколько тысячъ рублей въ годъ. Еще нѣкоторый смыслъ можно признать за тѣми мельницами (полуавтоматами, какъ мы ихъ называемъ въ настоящее время), въ которыхъ всѣ промежуточные продукты безъ исключенія идутъ самотекомъ и лишь мука получается въ мѣшкахъ; но и въ этомъ случаѣ мы не избѣгаемъ непроизводительныхъ накладныхъ расходовъ.

Говоря объ автоматѣ, мы сдѣлали-бы грѣшное упущеніе, если не коснулись-бы его тернистаго прошлаго. Да что, собственно, говорить о прошломъ, когда и въ настоящемъ тернистаго не мало? Сплошь да рядомъ мы слышимъ, что автоматъ построенъ неудачно, что выхода получаютъ неудовлетворительные и мука темна; и теперь еще мы бываемъ свидѣтелями, какъ автоматъ послѣ неудачнаго пропуска постепенно упраздняется и въ томъ или другомъ мѣстѣ мельницы появляются патрубкі съ мѣшками. Удивительно-ли послѣ этого, что десять-пятнадцать лѣтъ тому назадъ автоматы иногда выходили настолько уродливыми, что они вообще не могли быть использованы, и это случалось даже у опытныхъ сравнительно строителей? Причины этому крылись не столько въ сложности самой идеи автомата, сколько въ способахъ выполненія отдѣльныхъ деталей его. Автоматъ, какъ схематическій путь продуктовъ при помолѣ, не имѣетъ специфическихъ, рѣзко выраженныхъ особенностей; онъ былъ скопированъ съ мѣшечнаго помола, который давалъ очень хорошіе результаты, но при этомъ, благодаря отсутствію практическаго опыта, не могло быть достаточно учтено то обстоятельство, что въ связи со схемой движенія продукта находится и непрерывность этого движенія, что въ автоматѣ нѣтъ тѣхъ буферовъ въ видѣ мѣшковъ, въ которыхъ тотъ или иной недостатокъ отдѣльныхъ системъ находилъ себѣ конецъ, а что здѣсь, наоборотъ, каждый

недостатокъ одной системы сейчасъ-же отзывается на другихъ системахъ. Такимъ образомъ, неудачи автоматовъ ни въ коемъ случаѣ не могутъ быть отнесены къ неправильному лишь самотеку, то есть взаимному соотношенію системъ. Поставлены-ли на одну изъ системъ неправильныя сита, или одна изъ системъ перегружена, сейчасъ-же вся работа автомата идетъ ненормально и результатъ помола получается неудовлетворительный. Если теперь еще сплошь да рядомъ приходится слышать возраженія противъ автомата, то удивительно ли, что въ прошломъ около него имѣли мѣсто самыя невѣроятныя событія, до уничтоженія всѣхъ течекъ самотека и восстановленія торжества мѣшковъ включительно? Поэтому мы прогрессъ автомата въ теченіе послѣднихъ лѣтъ объясняемъ не усовершенствованіемъ помола, не установленіемъ какихъ-либо особыхъ принциповъ помола, а исключительно изученіемъ отдѣльныхъ элементовъ автомата. Мы научились ставить правильныя діагнозы, когда замѣчаемъ недостатки, мы поняли сущность автомата и умѣемъ его приспособлять ко всевозможнымъ условіямъ,—это успѣхъ послѣднихъ лѣтъ. Но изъ этого ни въ коемъ случаѣ не слѣдуетъ, что одной этой сущности достаточно, чтобы осуществлять автоматъ независимо отъ особенностей помола. Такое мнѣніе—глубокая ошибка, которая неоднократно имѣла у насъ въ Россіи очень печальныя послѣдствія. Нашъ сѣверъ и востокъ настолько отличаются отъ юга и запада въ смыслѣ помола, что, кромѣ широкаго знакомства съ автоматомъ, требуется для успѣшнаго проведенія его и детальное знакомство съ мѣстными условіями. Въ каждомъ изъ нашихъ районовъ можно отыскать нѣкоторыя особенности въ очисткѣ зерна, въ сортированіи крупокъ и въ самомъ размельченіи промежуточныхъ продуктовъ, то есть въ помолѣ; кромѣ того, въ каждомъ данномъ районѣ, на каждой мельницѣ, скажемъ мы, помолъ колеблется въ зависимости отъ характера зерна. Поэтому нужно лишь сожалѣть, что нѣкоторыми строителями создаются мельницы по одному шаблону на всемъ протяженіи Россійской Имперіи.

Благодаря сложности помола, была сдѣлана попытка привлечь на наши мельницы

въ качествѣ руководителей интеллигентныя силы, которыя въ состояніи были-бы ориентироваться въ зависимости между отдѣльными стадіями помола въ каждый данный моментъ. Къ сожалѣнію, мы должны констатировать, что не всегда логика сильнѣе предрасудковъ и повѣрій, и что интеллигентные работники не всегда встрѣчали у нашихъ мукомоловъ сочувствіе. Еще часто приходится наталкиваться на мнѣніе, что хорошимъ крупчатникомъ и руководителемъ помола можетъ быть только тотъ, кто началъ съ должности подметалы и масленщика, и уже отпраздновалъ четверть-вѣковой юбилей службы на мельницѣ. Существуетъ еще мнѣніе, что достоинства мельника чуть-ли не обратно пропорціональны его знакомству съ основами специальныхъ знаній, и еще не прошло то время, когда изъ устъ въ уста передаются легенды о тѣхъ мельникахъ-чародѣяхъ (непремѣнно почему-то алкоголикахъ), которые, будучи по временамъ въ состояніи вмѣняемости, совершали чудеса съ мукою прямо-таки необъяснимыя. Мы думаемъ, что эти явленія отойдутъ въ область преданій, и въ нашемъ мукомольѣ будетъ признана истина, что знанія въ широкомъ смыслѣ этого слова должны быть фундаментомъ плодотворной работы на мельницахъ.

Познакомивъ читателя съ развитіемъ технической стороны нашего мукомолья, начиная съ появленія перваго постава и кончая сложными мельницами настоящаго времени, мы позволимъ себѣ сказать нѣсколько словъ о „пророчествахъ“ относительно нашего будущаго. Сложность современнаго помола служить предметомъ особаго вниманія специалистовъ, но при этомъ одни считаютъ, что онъ еще недостаточно изученъ, а другіе считаютъ его уже „окаменѣлымъ“ и обѣщаютъ въ ближайшемъ будущемъ сдать въ архивъ. Еще недавно однимъ изъ нашихъ періодическихъ органовъ печати въ качествѣ лозунга, было высказано смѣлое предположеніе, что путь нашего мукомолья — единый помолъ на американскій ладъ съ четырьмя сортами муки. Можетъ быть... дѣло историковъ будущаго объяснить слѣдующимъ поколѣніемъ, какимъ образомъ эта эволюція совершилась, мы-же лишь сдѣлали попытку объяснить, какое изъ этихъ двухъ мнѣній

ближе къ истинѣ. Помолъ повторительный, высокій, который въ настоящее время производится автоматически, не явился результатомъ работы какого-либо геніальнаго изобрѣтателя, — это результатъ коллективной работы на почвѣ спроса и предложенія. Мы выше объяснили, какъ шагъ за шагомъ улучшались мельничныя машины, какъ послѣдовательно улучшался нашъ помолъ, однимъ словомъ, какъ мы дошли до настоящаго положенія вещей. Основою же этого постепеннаго развитія было безусловно требованіе рынка — желаніе получить болѣе чистую, бѣлую муку; весь процессъ помола былъ разсчитанъ и созданъ, именно, имѣя въ виду это обстоятельство. Было установлено предѣльное число дранныхъ и размольныхъ системъ, при чемъ отъ первыхъ требуется полученіе максимальнаго количества крупокъ при минимальномъ полученіи муки, а отъ вторыхъ — полученіе максимальнаго количества муки при абсолютно чистыхъ оболочкахъ. Если системы дранья ограничены довольно близкими предѣлами, то о системахъ размала этого ни въ коемъ случаѣ сказать нельзя; чѣмъ больше ихъ, тѣмъ легче работать, тѣмъ лучше мука. Число сортовъ получаемой муки равно числу системъ; смѣшивание-же этихъ сортовъ въ торговые сорта — это вопросъ скорѣе экономической, чѣмъ технической. Разсужденія объ американскомъ помолѣ, дающемъ лишь четыре сорта муки, какъ объ особомъ техническомъ процессѣ, на нашъ взглядъ не заслуживаетъ поэтому серьезнаго вниманія. И американскимъ помоломъ нужно добыть крупки на рифленныхъ вальцахъ, а муку вымалывать на гладкихъ; если мы сократимъ число системъ и опустимся ниже предѣльнаго, то мука обязательно получится темнѣе и мы въ суммѣ потеряемъ въ качествѣ, какимъ-бы способомъ мы ни смѣшивали муку, въ четыре ли сорта или въ десять. Просѣваніе у насъ также доведено до совершенства и всякое измѣненіе въ смыслѣ упрощенія окончится не въ пользу такого шага. Резюмируя все сказанное, мы приходимъ къ выводу, что пока въ наличности нѣтъ никакихъ серьезныхъ симптомовъ, которые заставляли-бы насъ взять иной курсъ въ мукомольномъ производствѣ и которые предвѣщали-бы въ

близкомъ будущемъ какой-либо переворотъ. И правы на нашъ взглядъ тѣ, которые продолжаютъ работать надъ изученіемъ высокаго помола, заняты вопросами объ усовершенствованіи его, то есть работаютъ надъ улучшеніемъ качества муки и количествомъ выходо́въ. Если на нашемъ рынкѣ когда-либо и будутъ требоваться американскіе сорта муки, то любой нашей цѣлесообразно устроенной автоматической мельницѣ стоитъ лишь соединить муки всѣхъ системъ на три-четыре контрольных аппарата вмѣсто восьми-деяти, и въ результатѣ получатся сорта, которые будутъ стоять значительно выше ожидаемыхъ на модныхъ мельницахъ. Эти послѣднія, правда, пока еще служатъ лишь чаеніемъ для однихъ и страхомъ для другихъ.

Фактически слухъ о томъ, что на нашемъ югѣ-востокѣ строится мельница по американскому образцу, которая будетъ давать 75% первого сорта, произвелъ среди южныхъ мукомоловъ, главнымъ образомъ среди нѣмцевъ-колонистовъ, сенсацию. Добиться этихъ блестящихъ результатовъ, обѣщано было тѣми-же вальцовками, наѣзными и гладкими, вѣйками и разсѣвами, которые находятся въ нашемъ распоряженіи и отличаются отъ нашихъ развѣ тѣмъ, что они, сравнительно съ европейскими, менѣе рационально сконструированы. Но вопросъ о машинахъ—слишкомъ спеціальный, онъ не могъ произвести особаго впечатлѣнія; вся сила этого слуха заключалась въ томъ, что система-то мельницы не европейская, а американская. Извѣстіе это подѣйствовало такъ ошеломляюще, что некогда было подумать о томъ, можно ли 50-60% содержамаго нашего зерна превратить въ муку, соответствующую нашимъ первымъ сортамъ по своимъ качествамъ. Въ поискахъ за истиной, въ одномъ изъ мѣстечекъ Екатеринославской губерніи строится мельница на еще иной, но также новый манеръ,—строится мельница простого помола съ одними лишь наѣзными вальцами, но при наличности вѣекъ; владѣльцы рассчитываютъ на сбытъ своихъ четырехъ сортовъ муки наравнѣ съ мукой нашихъ крупчатныхъ мельницъ.

Рядомъ съ этими новыми теченіями въ области нашей крупной промышленности,

развивается все больше и больше мелкая промышленность въ видѣ сельско-хозяйственныхъ мельницъ. Пара камней для простого помола, небольшая очистка и вальцовка съ разсѣвомъ для сѣялки, нефтяной или газогенераторный двигатель—вотъ основной типъ этихъ мельницъ. Но не слѣдуетъ думать, что это явленіе, которое также можно разсматривать какъ упрощеніе помола, имѣетъ что-либо общее съ упомянутымъ выше новымъ теченіемъ. Эти мельницы вызваны къ жизни потребностями нашей деревни или, вѣрнѣе, даже не вызваны къ жизни, а вновь вступили въ свои права, которыя у нихъ были отняты нашей крупной промышленностью. Было время, когда наша деревня имѣла возможность пользоваться лишь водяными и вѣтряными двигателями; но если принять во вниманіе, что водяной силой можно располагать не вездѣ, то шансы на повсемѣстное примѣненіе имѣлъ только вѣтряной двигатель. Въ силу этого вѣтряныя мельницы стали расти какъ грибы; по окраинамъ большихъ городовъ ихъ можно было насчитывать десятками; села, деревни и даже деревушки имѣли ихъ у себя къ услугамъ. Но зависимость отъ погоды лишала эти мельницы огромной доли ихъ значенія. Въ концѣ лѣта, когда у крестьянъ имѣется хлѣбъ послѣ новаго урожая, и можно-бы отдать его на размолъ, вѣтряныя мельницы страдаютъ отъ отсутствія вѣтра, водяныя—отъ засухи, и крестьянину, отправляющемуся за десятки верстъ въ городъ съ зерномъ, приходилось запасаться тамъ мукою. Паровой двигатель, который постепенно упрочилъ положеніе нашей крупной промышленности, мало удовлетворялъ нашу деревню. Работа съ перерывами, періодическими (ежедневно на ночь) и случайными (при отсутствіи помольцевъ), большой расходъ топлива, въ особенности зимою, когда паръ въ котлѣ послѣ остановки быстро конденсируется, частыя дорогія растопки—все это были обстоятельства, которыя сдѣлали паровые двигатели мало примѣнимыми. Къ тому-же сельско-хозяйственныя мельницы, всегда работающія „за мѣру“, были поставлены въ крайне неблагопріятныя условія, благодаря сравнительно низкимъ цѣнамъ на хлѣбъ; работа ихъ, словомъ, не оправды-

валась. Крупнымъ мельницамъ эти обстоятельства очень благопріятствовали: деревня разбирала низкіе сорта муки по очень хорошимъ цѣнамъ. Но вотъ наступили иныя времена: къ услугамъ мелкой промышленности появились тепловые двигатели, сначала керосиновые и бензиновые, а затѣмъ нефтяные и газо-генераторные. Не взирая на капризы этихъ двигателей, они очень скоро завоевываютъ себѣ всеобщее признаніе, и благодаря имъ за послѣдніе десять лѣтъ весь нашъ хлѣбородный районъ покрылся цѣлою сѣтью сельско-хозяйственныхъ мельницъ. Установившіяся высокія цѣны на зерно съ одной стороны и географическія условія, въ видѣ изолированности нашихъ селъ и деревень отъ городовъ, съ другой, создали крайне благопріятную почву для развитія этихъ мельницъ. Мы склонны думать, что съ ними, если не теперь, то въ скоромъ будущемъ нашимъ крупнымъ мельницамъ придется очень серьезно считаться.

Въ заключеніе нашего очерка скажемъ еще нѣсколько словъ о тѣхъ мѣропріятіяхъ, которыми наша промышленность стремится уменьшить свои накладные расходы на производство. Наравнѣ съ уменьшеніемъ расходовъ, благодаря автомату, серьезное вниманіе теперь обращается на двигательную силу. Замѣчается большой интересъ къ тепловымъ двигателямъ, но въ общемъ существуетъ опасеніе, что они въ крупномъ производствѣ, при непрерывной работѣ, не могутъ дать тѣхъ результатовъ, которые за ними признаны въ мелкой промышленности. Существуетъ опасеніе, что невольные иногда

перерывы въ производствѣ, обильная смазка и сравнительно большое снашивание двигателей, благодаря работѣ ихъ при очень высокой температурѣ и при большомъ числѣ оборотовъ, не вознаграждаютъ ту экономію, которую они даютъ въ топливѣ. Охотнѣе вновь устраиваемыя мельницы обзаводятся усовершенствованными паровыми машинами, работающими перегрѣтымъ паромъ. Эти машины даютъ при хорошихъ котельныхъ установкахъ большую экономію топлива, сравнительно со старыми установками. Если на старыхъ мельницахъ, сплошь да рядомъ, можно встрѣтить расходъ топлива въ два пуда на четверть помола, то новые установки свободно обходятся 30 фунтами угля. Въ котлахъ теперь стремятся вводить усовершенствованныя топки, которыми сжигается даже угольный мусоръ, — на этомъ, при нынѣшней дороговизнѣ топлива, также составляется значительная экономія. Еще рѣзче бросается въ глаза все болѣе и болѣе возрастающее стремленіе экономить на перевозкѣ какъ зерна къ мельницѣ, такъ и продуктовъ помола изъ мельницы. Каждый предприниматель теперь стремится къ тому, чтобы вѣтку желѣзной дороги имѣть у себя на дворѣ передъ дверьми мельницы или складовъ. Въ связи съ этимъ строительство въ городахъ значительно ослабѣваетъ, а станціи желѣзныхъ дорогъ въ нашемъ хлѣбородномъ районѣ становятся излюбленными мѣстами для постройки новыхъ мельницъ.

В. Г. Реисихъ

Какъ намъ слѣдуетъ организоваться.

1.

Нашъ союзъ—возникаетъ въ тотъ моментъ, когда вся страна организуется, когда объединение въ союзъ является не правомъ, а обязанностью гражданъ. Судьбою мы разбросаны по всей странѣ и до возникновения настоящей войны у насъ не было никакой связи другъ съ другомъ и только въ предѣлахъ небольшихъ районовъ существовали организации, устанавливающія некоторую общность интересовъ; многие изъ насъ проживали въ городахъ, слились съ кореннымъ населеніемъ и всѣмъ намъ пришлось почувствовать наше происхождение. Найдлись люди, которымъ очень выгодно было во всемъ винить „внутренняго нѣмца“ и противъ насъ была организована травля. Она могла принести широкіе разрывы только благодаря нашей неорганизованности, только потому, что мы безмолвно должны были переносить всѣ клеветнические наветы, не имѣя никакихъ средствъ для защиты. Новый строй избивалъ насъ отъ гонимыхъ, но одновременно въярять намъ, наравнѣ со всѣми проживающими въ странѣ народностями, защиту своихъ национальныхъ интересовъ. Намъ самимъ нужно теперь заботиться о томъ, чтобы о нашей дѣятельности, какъ гражданъ, была осведомлена вся страна и чтобы всѣмъ намъ, русскимъ нѣмцамъ, въ какой бы уголокъ страны насъ судьба не забросила, было бы совершенно ясно насъ какимъ политическимъ и культурнымъ идеаламъ намъ нужно стремиться. Намъ нужно, чтобы каждый изъ насъ понималъ, что эти идеалы намъ тѣмъ легче достигнуть, чѣмъ солидарнѣе мы будемъ дѣйствовать, чѣмъ сильнѣе будетъ связь между нами, чѣмъ могущественнѣе будетъ наша организация—всероссійскій союзъ русскихъ нѣмцевъ. Съ перваго-же дня объединения намъ нужно твердо усвоить себѣ истину, что среди насъ не должно быть теперь подраздѣленія на католиковъ и лютеранъ, менонитовъ и сектантовъ... пусть каждый исполняетъ свой религиозный долгъ по обряду своихъ предковъ и по вѣрніямъ своей совѣсти, но не забываетъ, что онъ является членомъ большой семьи, отъ общаго культурнаго благополучія коей зависитъ и его судьба и судьба его единовѣрцевъ.

Какъ же намъ создать эту семью, эту единую для всѣхъ насъ организацию?

Полагаю, что нашъ союзъ долженъ быть сконструированъ по образцу политическихъ партій, во главѣ которыхъ стоитъ центральный комитетъ. Я не предпріимаю, гдѣ должны находиться нашъ центральный органъ—на югѣ, въ приволжскій или въ одной изъ столицъ, этотъ вопросъ долженъ быть разрѣшенъ однимъ изъ нашихъ всероссійскихъ съѣздовъ, но полагаю, что надобность въ немъ для всѣхъ насъ должна быть неоспоримою, и что нами должны быть приняты всѣ мѣры къ тому, чтобы этотъ центральный органъ сдѣлался

бы достаточно авторитетнымъ для всѣхъ русскихъ нѣмцевъ, независимо отъ того, являются-ли они жителями столицъ или колонистами глухихъ уголковъ Сибири. При этомъ Центральному Комитету должны быть организованы секціи: *организационная, политическая, аграрная и культурно-просвѣтительная*.

Для всякаго изъ насъ должно быть понятно, что намъ ни въ коемъ случаѣ не удастся создать немедленно ту мощную организацию, которая является нашимъ идеаломъ; намъ также придется натолкнуться на равнодушіе, и только путемъ длительной агитационной работы, путемъ напряженного вниманія въ центръ наша организация можетъ быть доведена до того уровня, который будетъ соответствовать нашимъ потребностямъ. Центральный комитетъ долженъ имѣть на учетъ каждый голосъ, долженъ быть знакомъ съ настроеніями и нуждами на мѣстахъ, и принимать всѣ мѣры къ тому, чтобы дѣятельность мѣстныхъ и областныхъ отдѣловъ была согласована съ общими основами дѣятельности нашего союза. Хотя такая организация потребуетъ кропотливой работы и сосредоточеннаго вниманія, но только ею можно будетъ обезпечить цѣльность всей работы и только такого рода централизация можетъ обезпечить намъ успѣхъ и сплотить насъ. Не подлежитъ также сомнѣнію, что эта организационная работа должна носить длительный, постоянный характеръ, такъ какъ цѣли наши являются насущными для всѣхъ русскихъ нѣмцевъ, а осуществленіе является дѣломъ далеко не легкимъ... словомъ, на организационной секціи лежитъ очень ответственная работа—она будетъ представлять изъ себя нервную систему нашего союза.

Политической секціи центрального Комитета предстоитъ не менѣе сложная работа. Въ массѣ своей наши колонисты совершенно не подготовлены къ политической жизни страны, и секція придется въ первую очередь дать имъ тотъ матеріалъ, который поможетъ бы имъ разобраться въ разныхъ политическихъ платформахъ. Допуская, что колонистская масса является болѣе или менѣе однородной по своему развитію и социальному положенію, что она несомнѣнно объединится подъ однимъ какимъ нибудь политическимъ лозунгомъ, комитетъ все-же обязанъ дать всѣмъ своимъ членамъ возможность ориентироваться въ борьбѣ партій и вполне сознательно идти къ урнамъ при выборахъ. Политической секціи кромя того придется быть въ курсѣ настроенія среди русскихъ нѣмцевъ въ отдѣльныхъ районахъ страны, такъ какъ благодаря разбросанности намъ лишь въ исключительныхъ случаяхъ возможно будетъ проводить своихъ кандидатовъ, а въ огромномъ большинствѣ случаевъ придется вступать въ соглашеніе съ другими партіями. Если мы къ этому не подготовимся, то возможны ошибки, аналогичныя тѣмъ, которая имѣли мѣсто при выборахъ въ послѣднюю Думу; прошелье голосами колонистовъ, отдѣльные члены Государственной Думы, не только не защищали насъ отъ организованной

травли, а являлись даже сторонниками ликвидационныхъ законовъ, т. е. организованнаго ограбленія своихъ избирателей.

Аграрно-экономической секціи Комитета придется работать въ области справедливаго рѣшенія земельного вопроса. Наши интересы въ этомъ вопросѣ не должны расходиться съ интересомъ коренного населенія. У насъ имѣются владѣльцы болѣе или менѣе значительныхъ земельныхъ участковъ, но имѣется и безземельная трудовая масса, и справедливое распредѣленіе земельного фонда среди тѣхъ, которые могутъ его использовать болѣе рационально въ интересахъ всей страны, является очередной задачей Учредительнаго Собранія, къ рѣшенію которой и мы должны подготовиться. Секція на мой взглядъ предстоитъ большая аналитическая работа, которая могла бы освѣтить не только аграрный вопросъ, но и вообще экономическое положеніе нашихъ колонистовъ, которые во многихъ мѣстахъ перешли отъ землевладѣнія къ промышленной дѣятельности и основали фабрики и заводы. Нашему центральному Комитету придется имѣть всѣ свѣдѣнія, касающіяся участія русскихъ нѣмцевъ въ экономической жизни страны, дабы съ цифрами въ рукахъ бороться съ тѣми клеветническими наветами, которые намъ приходилось выслушивать отъ людей, которые не знаютъ, сколько крови и пота нашихъ братьевъ уже впитала въ себя русская земля.

Задачи культурно-просвѣтительной секціи, полагаю, будутъ всѣмъ болѣе или менѣе понятны. О нашихъ школахъ намъ придется заботиться самимъ. Программы ихъ намъ уже не будутъ предписываться, и передъ нами рѣшеніе задачи огромной важности. Школы наши должны быть согласованы съ нашими потребностями и въ тоже время они должны являться однимъ звеномъ просвѣтительной цѣпи всей нашей родины. Нашему юношеству мы должны обезпечить профессиональное образованіе у себя и содѣйствовать широкому доступу его въ различныя спеціальныя учебныя заведенія страны. Колоніи наши должны быть обслужены бібліотеками, читальнями и аудиториями для общедоступныхъ лекцій, дабы солнце знаній высоко могло бы подняться надъ горизонтомъ нашей жизни. Мы живемъ по всей странѣ среди коренного русскаго населенія и намъ придется всѣми силами работать въ направленіи взаимнаго пониманія и довѣрія другъ къ другу.

Вотъ, на мой взглядъ, тѣ задачи, которые въ нашемъ союзѣ должны быть выполнены его центральнымъ органомъ. Успѣхъ однако будетъ обезпеченъ лишь въ томъ случаѣ, если мы будемъ располагать достаточно солидными организациями на мѣстахъ. Вопросъ объ этихъ мѣстныхъ и областныхъ организацияхъ заслуживаетъ самаго серьезнаго вниманія, и я постараюсь въ ближайшемъ-же номерѣ «Еженедѣльника» дать схему этой организации.

В. Рейсхъ.

Зміст

Передмова	5
Глава	
I Витоки	8
Глава II	
На шляху до вищої освіти	16
Навчання в Камишинському реальному училищі	16
Студент Ризького Політеху	18
Глава III	
Одеський період життя	22
Передумови створення та відкриття Одеської школи борошномелів	22
В. Г. Рейсіх – директор школи	28
На чолі Одеського млиново-технічного училища	34
Громадська діяльність В. Г. Рейсіха	56
<i>В. Г. Рейсіх – член ОБ IPTT</i>	56
<i>Участь В. Г. Рейсіха в роботі З'їздів борошномелів</i>	59
<i>У Пересипському Санітарному \опікунстві</i>	60
У складі Одеської німецької громади	66
Глава IV	
Сім'я	79
Епілог	95
Іменний покажчик	97
Абревіатури та прийняті скорочення	114
Бібліографічні посилання	115
Доповіді та публікації В. Г. Рейсіха: бібліографічний список	131

Додатки

Додаток 1	
Родовід Рейсіхів (Райсіхів)	132
Додаток 2	
Родовід Проппів	133
<i>Бібліографічні посилання до родоводу Рейсіхів</i>	136
<i>Бібліографічні посилання до родоводу Проппів</i>	137
Додаток 3	
Картографічні матеріали	141
<i>Карта-схема с. Ліньово</i>	141
<i>Місце, де розташовувалася зникла садиба В. Я. Проппа</i>	142
Додаток 4	
В. Г. Рейсих. «Очерк развития мукомольного дела в России»	143
Додаток 5	
В. Г. Рейсих. «Как нам следует организоваться»	158

Науково-біографічне видання

Білявська Надія Петрівна
Єрємін Лариса Петрівна
Зінченко Ірина Іванівна

Вольдемар Рейсіх

За ред. М. А. Шевчука, І. І. Зінченко, Є. О. Камєнєвої
Комп'ютерне верстання, обробка фотографій, дизайн
О. С. Сиволап